

OTTHON A VILÁGBAN

Honismereti könyvsorozat

Szerkeszti:
Fogarasy Attila

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály

Önéletírása

Pilisvörösvár Város Önkormányzata

Pilisvörösvár
2009

Válogatta és szerkesztette:
Fogarasy Attila

Lektorálta:
Szeitz Teodóra

ISBN 978-963-06-7279-5

© Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály örökösei

Előszó

„... elmondom a balesetemet, amelyet iskolai nyelven életnek nevezünk. Elmondom őszintén, mintha gyónnám.”

(Gárdonyi Géza: A lámpás)

Mi illene jobban Fogarasy-Fetter Mihály önéletrajzához előszóként és mottóként, mint felidézni a nagy néptanító, Gárdonyi Géza alakját, és a néptanítói küldetésről szóló gondolatait, melyeket A lámpás c. kisregényében fogalmazott meg?

Hiszen Miska bácsi éppen olyan néptanító, éppen olyan lámpás volt, mint Gárdonyi Géza, vagy művének főhőse, Kovács Ágoston. Ő is néptanítói lelkülettel szolgált az azt a közösséget, amelyet a sors gondjaira bízott. Ő is vállalta a harcot a korabeli hatalmasságokkal annak érdekében, hogy fényt sugározhasson, hogy lámpás lehessen. Sok minden volt egy személyben: cserkészparancsnok, tanító, tanár, könyvtáros, népművelő, könyvterjesztő, mértékadó értelmiségi, helytörténeti kutató, községi krónikás. S mindezek mellett hűséges férj és szerető családapa, küzdő, megbotló és újra felálló ember, hívő, filozofálásra hajlamos, érzelmes és érző lélek.

Fogarasy-Fetter Mihály önéletrajza egyben tömör foglalata Magyarország és Pilisvörösvár XX. századi történetének is. Hiszen Miska bácsi az I. világháború éveiben jött a világra (1917), a Horthy-rendszerben (1920-) nőtt fel és szerzett tanítói diplomát (1936), a II. világhábo-

rú alatt sebesült meg a fronton (1942), kötött házasságot (1943) és született meg első gyermeke (1944), a Rákosi-rendszerben lett vörösvári tanító (1948) és könyvtáros (1952), a Kádár-rendszerben tüntették ki (1959, 1970, 1982) és próbáltak háborús bűnöst csinálni belőle (1966), a Kádár rendszer vége felé lett vállalkozó (könyvesbolt, 1983), a rendszerváltozás éveiben lett helytörténeti kutató (1989-), s a rendszerváltozás után lett városunk díszpolgára (1993).

Kilenc évtizedes hosszú életének tanulságát Miska bácsi így fogalmazta meg naplójában: *„Minden ember boldog akar lenni. Talán éppen azért vagyunk boldogok, mert nem értünk el mindent, és nem érhetünk el mindent, amire vágyódunk. ... Szerencsétlenség és boldogtalanság, ha minden ölébe hull az embernek... Hiszen a boldogság ott keletkezik, ahol a küzdelem adja az örömet.”* Ha így nézzük: Miska bácsi boldog ember volt.

Fogarasy-Fetter Mihály utolsó nyomtatásban megjelent könyvének címe ez volt: *Akik itt hagyták lábuk nyomát* (1999). A könyv címe teljes mértékben vonatkozik annak írójára is. Valóban úgy van, ahogy dr. Szekrényiné Réthy Éva egy magánlevélben írta Miska bácsinak: *„Vörösvár büszke lehet magára, hogy fáradságos munkával először is népének történetét könyvben megjelentette, s most örököül hagyja a községben alkotó számos ember életének és tevékenységének ismertetését.”* Gondolatban most kiegészíthetjük ezt a könyvet Miska bácsi életrajzával, hiszen, ha valaki, akkor ő igazán itt hagyta a lába nyomát. Élete és önéletrajza méltó arra, hogy tanulmányozzuk, és megszívleljük tanulságait.

Gromon István

*„Tudom, hogy két kezem
nem part és nem erő:
maholnap aszú ág
szélvert és remegő.
Mentésre ingatag
tartásnak nem elég
síkon át, hegyen át
kinyujtom tefeléd.”*

(Áprily Lajos)

GYERMEKKOROM

1917. május 21-én születtem Pilisvörösvárott. Apám, Fetter János géplakatos volt a Budapestvidéki Kőszénbánya Rt.-nél. Bevonulása előtt az Erzsébet-aknánál (három község találkozásánál) a „Muki” nevű kismozdonyon teljesített szolgálatot Reinitz Lipót apjával együtt. 1911-ben vonult be katonának, s a hamarosan kitört I. világháború miatt bent tartották az egységénél. 1917 őszéig mint matróz vett részt a háborúban.

Anyám, Schreck Mária a bábaképző elvégzése után szülésznő lett. Ki-nevezése az 1917. július 28-i képviselő-testületi határozat alapján történt: „V/1917. VII. 28. Határozat: Fetter Jánosné szül. Schreck Mária pilisvörösvári lakos, okleveles bába Pilisvörösvár községben egyhangúlag megválasztott szülésznőnek elismertetik és kinyilvánítatik azzal, hogy nevezett az előírt hivatali eskü letétele után a községi szülésznői gyakorlat folytatására és a vele kapcsolatos javadalom élvezetére jogosult.”

Apám 1917. október 10-én szabadságot kapott volna, hogy engem – aki akkor 5 hónapos voltam – láthasson. Előtte való napon még szolgálatban volt, s tengeri aknákat szedtek össze, hogy azokat hatástalanítsák. Az egyik akna hatástalanítás közben felrobbant, s a legénység valamennyi tagja – így apám is – szörnyethalt.

Apám baráti köre az Adriai-tengeren 1917. VIII. 17-én

A „Magyar Tüzér. A magyar tüzérség története” című könyvben (Bp., 1938.) az alábbiak olvashatók apámról:

„Fetter János gépfűtő (1890., Pilisvörösvár) 1911-ben Polába vonult be a haditengerészethez. A »Meteor«, az »Erzherzog Friedrich« és a »Gamma« csatahajókon szolgált. A világháború kitörése bent érte. 1917. október 9-én aknarobbanás következtében Albánia kikötőjében hősi halált halt. Egy öthónapos árvaát hagyott hátra. Fia 1940-ben részt vett a hadműveletekben.”

A halálesetről Wolf főhadnagy az alábbi levelet írta anyámnak:

„K. u. K. Hafenkapitanat Schenjin

Fetter Jánosné, Pilisvörösvár

Október 24-én kelt levelét megkaptam. Kérésének eleget teszek, és tudatom, hogy férje többemagával járt szerencsétlenül, és azonnal meghalt. Férje holmiját összecsomagoltuk és elküldtük a »Szigetvár« hajóra, ahonnan Önnek kézbesíteni fogják. A napokban postautalványon 354 koronát fog kapni, mely összeget kiskorú gyermekének gyűjtöttük. Az adakozók a [olvashatatlan szó] levő tisztek és férjének volt társai. Mellékelve küldök egy fényképfelvételt, mely a szerencsétlenség helyét ábrázolja. Egy főhadnagy úr csinálta és sokszorosította, és az Ön gyermeke javára adta el. Innen gyűlt össze 250 korona; a még küldött 104 korona koszorúmegváltásból ered. Használja fel a küldött összeget gyermeke javára belátása szerint.

Wolf...”

[Az aláírás részben olvashatatlan. – a szerk.]

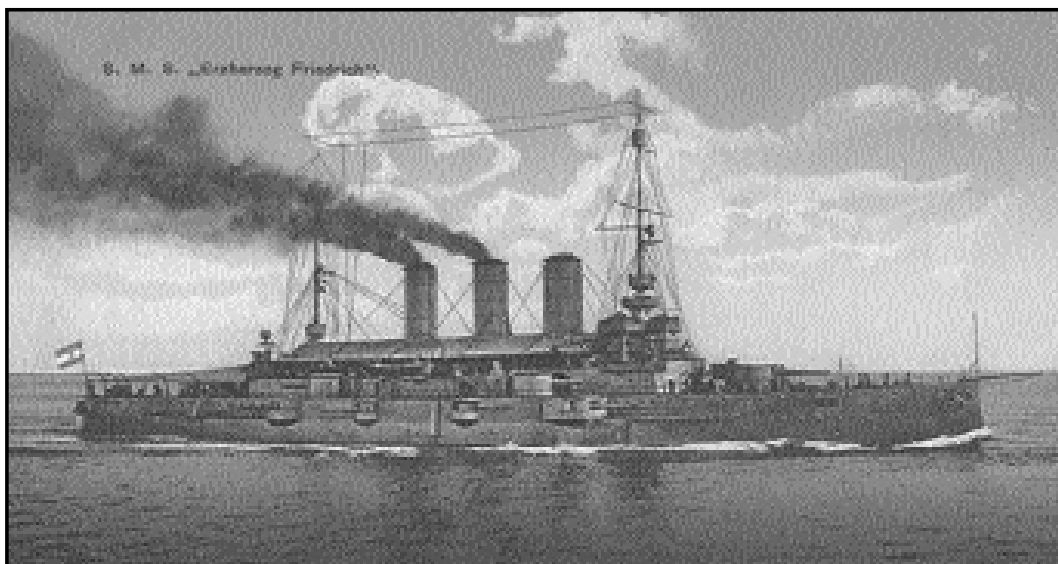

Itt robbant fel az a tengeri akna, amelynek szétszedése volt apámnak és társainak a feladata

Apám holttestét a „Szigetvár” hadihajóval a Zelenika melletti Meljinébe vitték, és 1917. október 11-én itt temették el.

Apám halála annyira megviselte anyámat, hogy soha többé nem ment férjhez.

Én sohasem láttam apámat. Azt mondták ifjúkorom öregjei, hogy nagyon jókedvű, vidám ember volt, akit a környezete nagyon szeretett. Apám halála következtében egyre kevésbé lett fontos részemre a Fetter-ág, s most felnőtt koromban alig, sőt egyáltalában nem emlékszem apai nagyszüleimre, nénikémre, és bácsikáimra is alig. Sajnos fényképem sincs Eszl nagyanyámról és Fetter János nagyapámról.

Az „Erzherzog Friedrich” csatahajó, apám egyik szolgálati helye

Sokan mondták, hogy gyermekkoromban apám bátyja, Fetter Márton anyagilag hozzájárult a nevelésemhez. Márton bácsi kisbirtokos volt, s egy ideig törvénybírói tisztséget is viselt. Felesége (ti. Leina Pásl) üzletet vezetett, de amellet 14 gyermeknek adott életet.

Rokonságom Fetter-ágon:

Fetter Márton, felesége: Botzheim Magdolna

Gyermekeik:

Fetter Mária	Szü. 1899.	Férje: Wiest Pál
Fetter József	Szü. 1902.	Felesége: Gráf Mária
Fetter Márton	Szü. 1907.	Felesége: Hasenfratz Borbála
Fetter Magdolna	Szü. 1909.	Férje: Schreck József
Fetter János	Szü. 1911.	Felesége: Braun Mária
Fetter Pál	Szü. 1913.	Felesége: Schäffer Mária
Fetter Teréz	Szü. 1918.	Férje: Braun Márton

Fetter Teréz (1880.), férje: Gemela János (1874.)

Gyermekeik:

Gemela János	Szü. 1900.	Felesége: Scheller Mária
Gemela Márton	Szü. 1902.	Felesége: Fritz Teréz
Gemela István	Szü. 1906.	Felesége: Halmschlager Borbála
Gemela Anna	Szü. 1904.	Férje: Fritz Mátyás
Gemela Mária	Szü. 1911.	Férje: Halmschlager János
Gemela József	Szü. 1913.	Felesége: Schuck Mária
Gemela György	Szü. 1915.	Felesége: Fuchs Teréz 2. felesége: Ziegler Erzsébet

Fetter Anna, férje: Fresz János

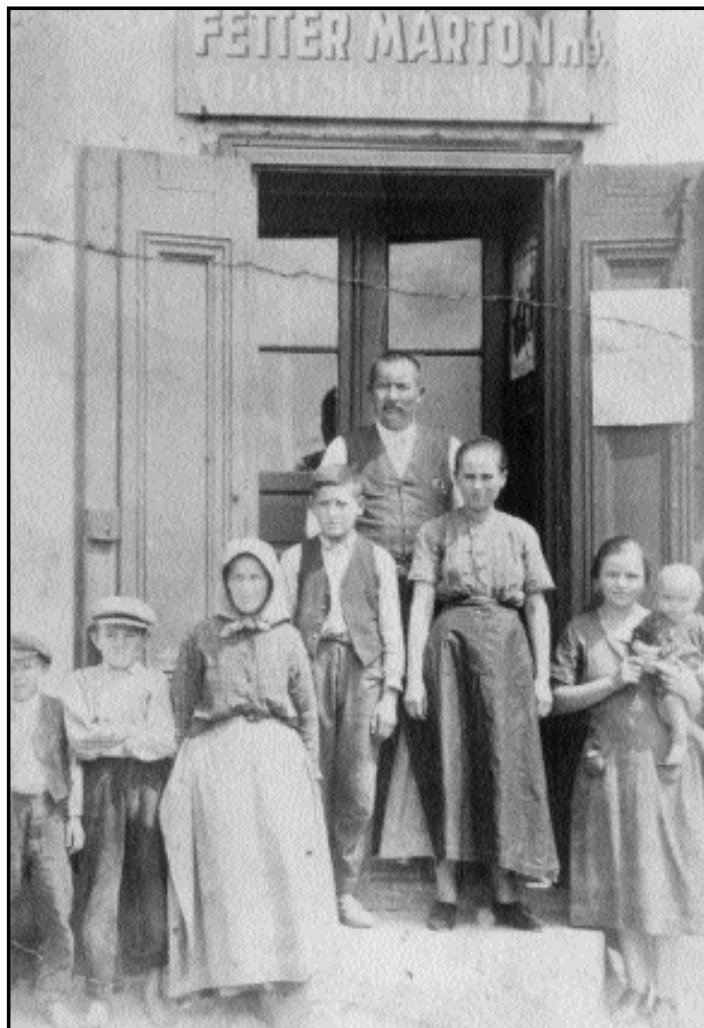
Gyermekeik:

Fresz Mária	Szü. 1909.	Hajadon maradt.
Fresz János	Szü. 1911.	Felesége: Merkl Róza
Fresz Ferenc	Szü. 1913.	Felesége: Metzger Mária
Fresz Teréz	Szü. 1918.	Férje: Denk István
Fresz Anna	Szü. 1921.	Férje: Trapp József

Gyermekkoromban ezekkel a rokonokkal (tulajdonképpen unoka-testvéreimmel) nem kerültem kapcsolatba.

A Gemela családból Gemela Márton, valamint Gemela Józsefet és Gemela Györgyöt ismertem közelebbről.

Fetter Márton nagybátyám földművesként élt, s közben 14 gyermeket nevelt. Igaz, hogy 7 gyermeke már kiskorában meghalt, a többi 7 gyermeknek sem volt fiú utóda, s így apai ágon kihalt a családja.

Fetter Márton nagybátyám és családja

Márton bácsi a 30-as években tagja volt a községi képviselő-testületnek, s a Neisz Ferenc főjegyző által vezetett előjáróságnak. Az előjáróságban a törvénybíró feladatát látta el. A felesége (Botzheim Magdolna) a házukból kialakított vegyeskereskedést vezette.

Schreck Mihály, anyai nagyapám zsellérember s kitűnő zenész volt. Hogy a kevéske földjein megtermett kukoricát, krumplit, gyümölcsöt, szőlőt kiegészíthesse, kőporbányába is járt (az Őr-hegy alatt), s a gazdagabb kőporszállítóknak dolgozott. Tanítóképzős koromban elvitt egyszer a munkahelyére. Ez az egy alkalom elég volt, hogy elegendő legyen a kőporrostálásból. Ez bizony nagyon nehéz kenyérkereset volt, s nagyon sajnáltam ezért nagyapámat. (Ebben az időben Blind János és Schreck József voltak a nagy kőpor- és sóderszállítók.)

Nagyapámmal egyszer felmentünk a Fehér-hegyre, ahonnan megmutatta Vörösvár gyönyörű tájait, s hegyeit. A hegy aljától, a Dögtemetőtől (Aasplatz) a hegy tetejéig nyúlt az egyik szőlőnk, a másik szőlőnk az Őr-hegy másik oldalán, a „Grüner Graben”-ben (Krikroom) szerénykedett. Gyönyörű cseresznye és málna (Himbeere) termett itt. A Fehér-hegy tetején árvalányhaj nőtt; cserkészkoromban ide jártunk árvalányhaját szedni a cserkészkalapunk mellé.

Nagyapám már kora ifjúságától tagja volt a Mauterer-zenekarnak. Csak nyugdíjas koromban tudtam meg, hogy a zenekarban azért ült mindig Mauterer János – a zenekar vezetője – mellett, mert sógorok voltak. (Nagyanyám János bácsi húga volt.) Hol szárnykürtön, hol nagybőgőn játszott. Esküvőkön az volt a szokás, hogy éjfélig a Bläserok, éjfél után a Streicherek játszottak (fúvósok, illetve vonósok).

Nagyapám nagy zenei tehetség volt. Egyszer a Zeneakadémiáról látogatták meg. Mivel nem volt otthon, valaki elszaladt érte a „Sóderbányába”. Úgy ahogy volt, hosszú kötényben (Maschviada) improvizált a nagybőgőn. Nagyapám nagyon szerette volna, ha én is megtanulok nagybőgőzni. Ezért a cigány Oláh Jóska bácsihoz jártam tanulni, ill. gyakorolni. Ez a nekibuzdulás azonban nem tartott sokáig. Nem voltam zenei tehetség, s ezt Jóska bácsi bizonyára közölte nagyapámmal is.

Schreck nagyapám kezdetben a zsidótemplom mellett lakott, a Zsidó, vagy más néven „Kígyó” utcában, mely a templom mellől kanyaro-

dott, illetve kígyózott ki a Fő útra. Az alábbi kép itt, a Zsidó utcában (a mai Petőfi Sándor utcában) készült fivére, Schreck József udvarában, a nagykapu előtt.

A képen balról jobbra az alábbiak láthatók: Fetter Jánosné (Schreck Mária), Mészáros Lajosné (Schreck Anna), nagyapám: Schreck Mihály (1860), Schreck Mátyás (Solymárra nősült), ifj. Schreck Mihály (1918-ban Oroszországban kórházban halt meg), Schreck János (15 éves korában meghalt), nagyanyám: Schreck Mihályné (Mauterer Teréz), Huber Györgyné (Schreck Julianna), Wieszt Jánosné (Schreck Katalin), Gröschl Ferencné (Schreck Erzsébet) és Huber Györgyné (Schreck Júlia).

Mauterer nagyanyám beteges asszony volt. Azt hittem, hogy tüdőbajos, de tévedtem, idegbetegségben szenvedett, s már 1927-ben meghalt. Akkor elsőéves polgárista voltam a Petőfi Sándor utcai polgári iskolában. Emlékszem, hogy Ott Antalné keresztanyám lánya a kőfalon

„lovagolva” lekiabált az iskola udvarába: „Miska, meghalt a nagymamád.”

A nagymamával kapcsolatban arra emlékszem még, hogy egy alkalommal összeszedtem a sublódon fekvő pénzt és az Új utcában levő szatócsboltban cukrot akartam rajta vásárolni. Miután ezért a pénzért a bolt összes cukorkészletét meg lehetett volna venni, a boltos néni értesítette erről anyámat. A mama először életemben meg akart verni, de a nagymama a hosszú szoknyájának redőibe burkolt engem, és nem engedett megverni.

A Schreck nagyszüleim nagyon szegények voltak. A ház, ahol éltek, egy szobából és egy konyhából állt. Hogy mikor költöztek ide, a Zsidó utca elejére a zsidó templom mellől, azt nem sikerült megtudnom.

Amíg anyám nem keresett, a szobában mestergerenda volt, a konyha pedig egészen különleges építésű volt. A kéményseprő a konyhából mászott fel a mennyezet alatt készített üregbe, és innen tisztította a kéményeket. Már tanítóképzős voltam, amikor a konyha és a szoba „stukatúros” mennyezetet kapott.

A legidősebb fiú, Mihály tüzér-tiszthelyettesi rangig vitte, sajnos 1918-ban betegség végzett vele egy orosz kórházban. Utolsó levele 1918. október 25-i keltezésű. Betegsége súlyos lehetett, mert már a levelet sem tudta megírni, s egy „Sofie” nevű ápolónővér írta meg helyette.

Ifjú Schreck Mihály nagybátyám levele és az ápolónővér kísérelő szövege Oroszországból:

„Geliebte Eltern! Befinde mich krank im Spital, ihr braucht

Schreck Mihály tüzér-tiszthelyettes

jedoch keine Angst haben, denn ich befinde mich auf dem Wege der Besserung. Der liebe Gott hat mich in seinen Schutz genommen, damit ich euch bald wiedersehen komme. Es grüßt und küßt euch innigst euer dankbarer Sohn, Michael."

Az ápolónővér utóirata:

„Lieber Herr und Frau Schreck! Ich schreibe Ihnen im Auftrag ihres Sohnes, da derselbe noch ein bißchen schwach ist, und nicht gerne schreibt. Herzliche Grüße von Schwester Sofie."

Mihály nagybátyámat sohasem láttam. Mikor megszülettem, ő már a harctéren volt, s mire megláthattam volna, meghalt a nagy orosz pusztaságon. Anna nénémre sem emlékszem már. Csak annyit tudok, hogy valahol a Szőlőkert utcában lakott. János nagybátyámról is csak annyit tudok, hogy testi hibás volt, és 15 éves korában meghalt. Teréz nénémnek három gyerekére emlékszem: Terézre, Juliskára és Matyira. Kati nénémnek négy gyermeke volt: János, Rudi, Kati és Pali. Anna nénémnek Lajos és Anna nevű gyermekei voltak. Juliska nénémnek Teréz, Mária, Juliska és György nevű gyermeke volt. Az utóbbi 6 éves korában meghalt. Lizi néninek (Erzsébet) Mariska és Teréz nevű lánya volt. Mariska 12 éves korában agytumorban meghalt. Végül: „Móci bácsi” (Schreck Mátyás) Solymárra nősült és egy Blum nevű zenész lányát, Terézt vette feleségül. Házasságukból György, Borbála, Teréz és Mária nevű gyermekek születtek.

Móci bácsi minden vörösvári búcsú alkalmával meglátogatott bennünket. Anyám mindig bőségesen megvendégelte őt. Kicsit mindig az volt az érzésem, hogy nőuralom van náluk. Ettől függetlenül gyakran eljártam hozzájuk a solymári búcsú alkalmával a „Reevü Suppe” miatt. Ez ugyan tarhonyalevest jelent, de én mintha rizslevesre emlékeznék. Ámbár mindkettőt nagyon szerettem. Később elhanyagolódott ez a solymári kapcsolat. Unokatestvéreimet igazán akkor ismertem meg Solymáron, amikor 78 éves koromban egyszer felkérést kaptam, hogy tartsak előadást Solymáron „von den Ansiedlungszeiten im Ofner Bergland”. Ekkor ismertem meg unokatestvéreimet, Teréz kivételével, aki beteg volt.

Gyermekkoromban mindig gyalog mentem Solymárra. Az út a két temető között, a Solymár utcán át vezetett a mai pékségig, illetve a jelenlegi bányatavak mellett a vasúti síneken át (itt egy bakterház állt) a solymári temetőig. Innen Solymár főútján Pesthidegkút irányába kellett menni.

Mikor nagyobbacska lettem, nagyapám elvitt a csobánkai úttól jobbra eső földekre ürgét fogni. Olyan ügyesen csinálta, hogy mindig eredményesen mentünk haza. Otthon nagyapa lehúzta az ürge bőrét, és finom pecsenyét csinált belőle. A húsa hasonlított a nyúl húsához.

A Schreck-szülők kb. az 1900-as évek elején költözhetek a Zsidó, ill. a Kígyó utcából a Kis új utcába (ma Kossuth Lajos utca). Nagyapámnak két fiútestvére volt: József és István. József a Zsidó utcában maradt és kőporszállítással foglalkozott, István az Új utcában (ma Dózsa György utca) alapított családot.

Szüleim 1916. augusztus 26-án esküdtek meg.

Gyermekkoromban első emlékem hároméves koromig nyúlik vissza. A konyhában az ablak előtt fehérneműs láda állt, erre ültettek, és „snóblit” csináltattak velem. Ez abból állt, hogy felső ajkamat felfelé, alsó ajkamat pedig lefelé kellett csücsörítenem.

A ház, amelyben laktunk, a Kis új utcában (Kla Neekoosn = Kleine Neugasse) húzódott meg 466-os számmal az utca felső negyedében. Akkor még a község házait a Fő út 1-től a Csabai út végéig folyamatos számozással látták el (1935-ig). Alattunk a Murnerek, felettünk Schranz néni háza állt, ahol három lány és egy fiú nevelkedett.

Kis házunk udvarán pince állt. Benne egy-két hordó bort, egy dézsa savanyú káposztát, néhány ötliteres uborkát, paprikát, köralakban fehér- és sárgarépat láttam. A pince mögött fából épült árnyékszék állt, mögötte pedig egy nagyon szegényes kert húzódott. Néhány szilvafa, ringlófa, satnya körtefa próbált gyümölcsöt hozni. Az alsó szomszéd kertje mögött keskeny út vezetett a láncos kúthoz. Jó víz volt benne, de amikor a kutyánk megpróbált átugorni rajta, beleesett. Sokáig nem ittunk a kút vizéből (a kutyát végül is kihúzták).

A szemben levő telek kerítés nélküli volt, és mi ezen a „szabad földön” játszóteret alakítottunk ki. A telek túlsó végén kis szalmatető há-

zacska bújt meg, ahol a „Maara Mial” (Mauterer Mária) lakott. Gyakran ijesztgettek bennünket vele, mert kissé furcsa teremtés volt. Később ezt az asszonyt a Bányakonzum épületéből kialakított szeretetotthonba vették fel.

Ezen a „játszótéren” az iskolás korom kezdetén már én is részt vettem a közös játékokban és egyéb huncutságokban. A „játszóter” mellet-

A szülői ház a Kossuth Lajos utcában

ti porta Peller bácsié volt. A kertjében gyönyörű dió- s körtefák álltak. „Mia haam a looga kmocht = Wir haben ein Lager gemacht”. Ezért gyakran meglátogattuk a körte- és diófákat. Peller bácsi azonban egy alkalommal elkapott és alaposan elnadrágolt minket.

Az utca felső végén Strack bácsi kertje volt. Miután szódát árult, a kertje a mi utcánk felé is nyitva állt. Itt jártunk át az 1911/12. évben épült elemi iskolába. A kert végén hatalmas szalmakazal állt. Itt próbáltuk ki az első cigarettát. Hogy ne lássanak, a szalmakazal alá bújtunk. A füstöt Strack bácsi észrevette, s emiatt jól elverte a fenekünket. Nyáron általában golyókkal, fa- és vaskarikával játszottunk, fogót vagy bújócskát játszottunk, vagy éppen fürödni mentünk a Cigány-tóra vagy a Szent János-tóra. A Cigány-tó a jelenlegi Fürdő utcában volt (a he-

lyén épült a strand). Azért hívták Cigány-tónak, mert mellette lakott a cigány Jóska bácsi. (Lehet, hogy régebben több cigány család lakott ezen a helyen). A strandot egy Adelmann nevű vállalkozó hozta létre, és kb. 10 évig működött 50 kabinnal és 25x10 méteres medencével. Nekem 15-16 éves koromban még bérletem is volt a nyári szezonban. Miután a vízpótlás komoly probléma volt, a strand a működését beszüntette.

A strand fénykorában

A fent említett tavakban aztán megtanultam úszni, ha ugyan a „kutyauszást” úszásnak lehet nevezni. A Szent János-tóban már elég jól úsztam. Sajnos a fürdőzésünket a fuvarosok nem nagyon tisztelték, mert a lovaikat (kocsival együtt) bevezették a tóba, és ott mosták le róluk a port és piszkot. A tavat azért hívták Szent János-tónak, mert mellette állt a Nepomuki Szent János-szobor. (A felújított szobor ma Siklósi Mátyás autószerelő kertjében áll.)

Az úgynevezett „Laamkruam”-ba (Lehmgrube) nem jártunk, mert az nekünk már messze volt. Azóta feltöltötték ezt a területet, úgyhogy a Cigány-tóhoz hasonlóan ez a tó is eltűnt. (A Petőfi S. u. 46. utáni terület.)

Anna néni

ért a vonalhoz, azé volt az összes kidobott pénz. Húsvét alkalmával úgy módosult ez a játék, hogy tojásra dobtunk krajcárral. Akinek a pénze beleállt a kemény tojásba, illetve piros tojásba, azé lett a tojás.

Kezdetben németül folytak a játékok, sőt még a társalgás is. Engem gyermekkoromban így csúfoltak: „Michl, Sichel Raalkaas, keed in Koatn, schlogt ti Kaas, Kaas lost an Schaas, Michl fliagt ins Kfraas.” Az iskolában nem nézték jó szemmel, ha valamelyikünk németül kezdett beszélni. Később aztán az otthoniak németül beszéltek, s én magyarul válaszoltam. Akkor még nem értettem, mit jelent az anyanyelv tisztelete és megőrzésének a fontossága, így aztán hovatovább már csak magyarul beszélgettünk.

Télen a tavak jegére jártunk csúszkálni. Később itt tanultunk meg korcsolyázni, a Kálvária oldalában pedig szánkózni. Volt, aki meghajlított vastag dróton próbálta a korcsolyázást. (A drótok két felső végét kézben tartották.)

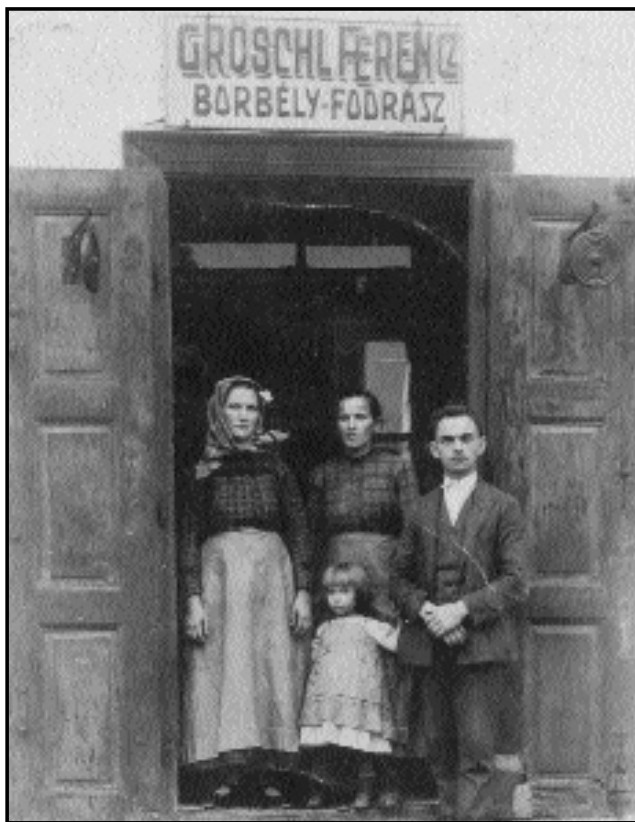
Kicsi korunkban „lovacskát” játszottunk. A kötelet, vagy spárgát a „lovacska” nyakába, illetve hónaljába tettük; egyikünk volt a „ló”, a „hajtó” pedig a kötél, illetve a spárga két végét fogva, kis ostorral hajtotta a „lovat”. Mikor már nagyobbak voltunk, pénzzel is játszottunk. Húztunk egy vonalat, s kb. három méterről a krajcárral a vonalra kellett dobni. Akinek

a pénze legközelebb

Vörösváron a férfiak az I. világháború után már városias ruhát hordtak. A képen nagybátyám: Schreck Máttyás

Mikor az első osztályba kerültem, azt kérdezte anyám: „Na, mein Sohn, wie war es in der Schule?” Én büszkélkedni akartam magyar tudásommal, s így válaszoltam: „Semmi különös.” Anyám nem szólt egy szót sem, de szeme sarkán könnyet láttam megjelenni. Talán előre látta már a német nemzetiség jövőjét? Mint anya aztán beletörődött az új helyzetbe. Ennek súlyát én akkoriban még nem értettem.

**Anyám és a Gröschl család
az 1930-as években**

hogy más házaknál hogy volt, de nálunk minden évben megjelentek a betlehemesek. A fenyőt az „angyalok” hozták be, s állították az asztalra. A fenyőn alma, dió, szaloncukor és csokoládéfigurák voltak. Hangosan kellett imádkozni, s az asztalra tett ajándékot úgy kellett elvinnünk, hogy a virgács el ne találjon. Mindig csodálkoztam, hogy a virgács sohasem talált el. Vízkereszt után a karácsonyfa ajándékait egyformán osztottuk el. Csodálatos, hogy a nagypapa még húsvétig is megőrizte a maga részét, de mindig örültem, hogy nem ette meg, hanem nekem adta.

Január 1-jén újévet köszöntöttünk. Ilyenkor elsősorban a rokonokhoz, kereszt- és bérmaszülőkhöz és a szomszédainkhoz jártunk, de ha

A játékok később a vallási ünnepekhez is alkalmazkodtak. Nagycsütörtökön és nagypénteken, amikor a harangok „elszálltak Rómába”, kereplővel jártuk az utcákat. (Mia raatschn, mia raatschn...) A csobánkai búcsú alkalmával, valamint a máriaremetei búcsún legtöbbször mi, gyerekek is ott voltunk (akkor még gyalog, zászlókkal jártuk a zarándokutat). Mikulás napján még ablakba raktuk cipőinket, és reggel nagyon örültünk, ha virgács helyett ajándék volt bennük.

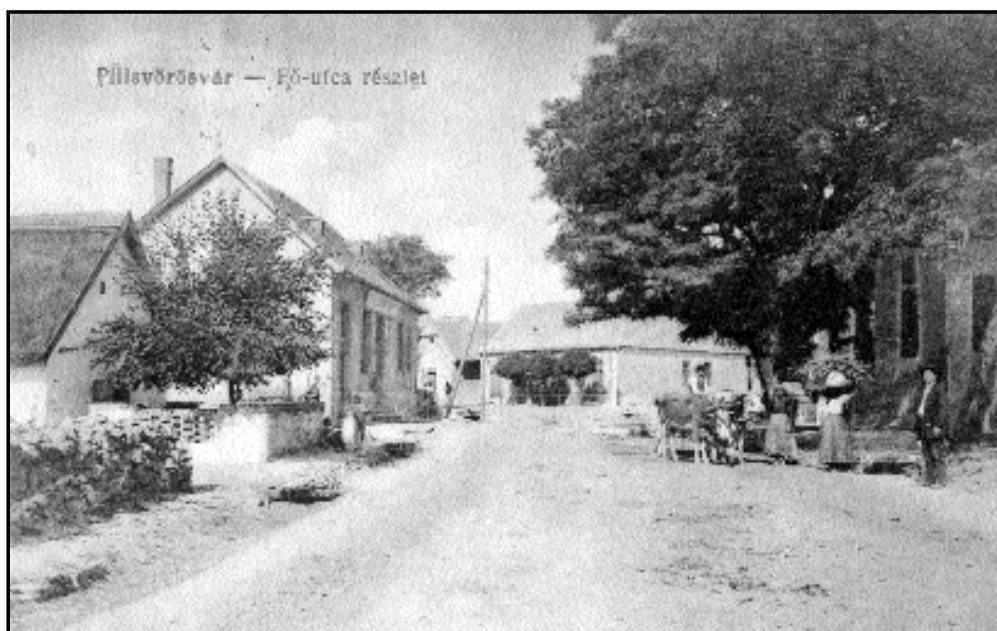
A karácsony ünnepe különösen szép volt. Nem tudom,

nagyon pénzéhesek voltunk, akkor házról házra is mentünk. Kicsi voltam még, s korona volt a pénzegység, mikor egy alkalommal a Szőlőkert utca első házánál olyan kis papírpénzt adtak, hogy mérgemben az ajtóra ragasztottam. (Gyermekkoromban a korona már alig ért valamit.) A köszöntő szövegem mindig ugyanaz volt:

*„I pin a k̄laas Pingal,
steü mi ins Wingal.
Wann i nichts k̄hau,
faung i nichts au.”*

*(Ich bin ein klein's Bündel,
stell' mich ins Winkel.
Wenn ich nichts kann,
fang ich nichts an.)*

A tél örömei közé néha üröm is vegyült. Egy alkalommal korcsolyázás közben a gyenge jég beszakadt, és én csuromvizesen rohantam haza, és iparkodtam a vizes ruhámat gyorsan szárazra cserélni. Attól kezdve aztán el is ment a kedvem a korcsolyázástól.

Vörösvári utcakép az 1920-as évekből

Még a szőlőskertjeinkhez is visszatérnék egy esemény kapcsán. A dögtemető melletti szőlőskertünkben (ti Oidji = die Alten [Weingärten] = az öregek [szőlők]) történt egyszer, hogy tolvajok jártak benne, s erről a csősz értesített, aki puskalövésrel ijesztette el őket. Rohantunk hátra kosarakkal, hogy még meentsük a megmaradt szőlőt, de ki-

derült, hogy a tolvajok a más szőlőkből lopott termést is a mi szőlőnkben öntötték ki. Így ez volt évek óta a legnagyobb szüretünk.

A kukoricafosztás és a tollfosztás mindig nagy öröm volt. Ilyenkor sok érdekes történetet és dalt hallhattam. Akkor még németül daloltak és németül (in der Mundart) meséltek. A szép csöveket nagyapám mindjárt fel is fonta, s másnap az eresz aljára felakasztotta.

Majdnem minden évben volt disznónk, s a tél eleji disznóvágás mindig nagy öröm volt számomra. De sohasem tudtak rávenni arra,

Az új fiúiskola a Templom téren 1912-re készült el

hogy a disznó végperceit végignézzem. Még a Kápolna utcai házunkban is iszonyodva vettem részt a „szertartásban.”

Egészen kicsi voltam még, amikor megállapították, hogy angolkóros vagyok. Ettől kezdve nagyon elkényeztettek. Nagyobbacska koromban az orvos azt ajánlotta anyámnak, hogy tízéves korom után „adjon be a cserkészekhez”.

5-6 éves lehettem, mikor farigcsálás közben szálka ment a szemembe. Kórházba kerültem, ahol aztán rendbe hozták. Anyám majdnem mindennap meglátogatott, és fügét, narancsot, mogyorót, csokoládét, szentjánoskenyeret és egyéb finomságokat hozott nekem.

1923. szeptember 1-jén megkezdtem az elemi iskola 1. osztályát. Az iskola közel volt, csak Strack bácsi udvarán kellett átmenni, s máris a plébánia mellett az iskolához értünk. Addigra már nem volt az iskola udvarán az iskolakert, és a viharfelhőket szétzavaró „viharagyú” sem állt már a közepén. Erről az ágyúról felnőtt koromban a „Vörös Schreck” mesélt nekem, aki a Fő úton lakott. (A ragadványnevet arca színéről kapta.) Az 1911/12-ben épült iskolánk és az óvoda között állt még akkor az úgynevezett „Blind-féle” parasztház, melyet a 19. század

Mateovits tanítónő első osztálya

végén iskolának használták. Az én iskolás koromban ez volt a fa- és szénraktár. (A leányiskola a 19. században a mai Takarékszövetkezettel szemben a Völgyi- és Blahó-házban volt U alakban. Az U alak egyik szára még ma is látható a Völgyi-házban.)

Az osztályképen fentről lefelé a második sor jobb oldalán állok eléggé szegényes ruhában. Bár 72 évvel ezelőtt jártam 1. osztályba, néhány osztálytársamra még ma is emlékszem: Gillinger, Rentler, Szentes, Pálincás Jóska, Matausz Kálmán, Sinkovits, Botzheim, Gubán Mancsi, Schreck Erika, Ruppel, Wertheim Jolán...

Mateovitsné az 1. és 2. osztályban tanított. A 3. és 4. osztályban a Jáki (Jakob) Gizella volt a tanítónőm. Mateovitsné csendes, halk szavú pedagógus volt, aki a Táncsics utcában lakott. Az hiszem, hogy a férje is tanító volt. A 3-4. osztályban osztálytársam volt Gizolin néni unokaöccse és Berencsváry Gyuszi. Az utóbbi először az iskolában került közel hozzám, később Táncsics utcai lakásukon játszottunk több alkalommal. (A II. világháború alkalmával Nyezsiben a partizánok ölték meg.)

Az 1-2. osztályban leginkább Pálinkás Jóska-val és Matausz Kálmán-nal játszottam. Pálinkás Jóska a kertünk végén, a szomszéd utcában lakott, Matausz Kálmán pedig a Csobánkai utcában az úgynevezett „alsó kolóniában.”

Az iskolákban nem voltam sem kiemelkedő, sem rossz tanuló. Hit-tanból és németből valamennyi iskolában jeles voltam.

Az elemi iskola különös események nélkül telt el. Azt ugyan nem vettem észre, hogy a világ egy gazdasági válság felé rohan, s Magyarország 3 millió koldus országa lett, de azt észrevettem, hogy anyám azt mondja: „Fiam, egyél csak, én már ettem!”

Anyám 1912/13. évben elvégezte a bábaképző intézet szülésznői tanfolyamát (9477. kig. 780. kgy. 1913. szám), majd kezdetben magán-, később községi szülésznőként dolgozott.

Az 1913. január 27-én kiadott bábaképző bizonyítvány, ill. oklevél szövege:

„Mi, a budapesti magyar királyi Bábaképző-intézetnek igazgatói-tanára és a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszter-től kiküldött vizsgálók jelen oklevelünkkel tudtára adjuk mindenkinek, akit illet, hogy tisztességes

Schreck Mária

róm. kath. vallású, aki 1891. évi május hó 2-án Pilisvörösváron (Pest-P-S-Kiskun vm.) született és jelenleg ugyanott lakik, a budapesti magyar királyi Bábaképző-intézetben az 1912/13. évi őszi tanfolyamon át rendszeres elméleti és gyakorlati oktatásban részesült, előttünk a folyó év és hó aláírt napján tanultságára nézve szigorú vizsgálatot állott, gyakorlati ügyességéről is alapos próbát

tett, s így a bábamesterség gyakorlására képesnek és alkalmasnak bizonyult. Azért is a fent nevezett tisztességes asszonyt tanult és dolgában jártas bábának elismerjük s miután ennek alapján a törvényt szabta esküt letette, mi őt, a magyar királyi kormánytól reánk ruházott hatalomnál fogva, az esküjében tett fogadalom hű megtartásának, valamint az illetékes utasítások és szabályrendeletek pontos követésének feltétele mellett a bábamesterség szabad

Anyám mint bábaképzős növendék, egyenruhában

gyakorlására ezennel feljogosítjuk. Ennek bizonyosságául részére a budapesti magyar királyi Bábaképző-intézet pecsétjével és sajátkezű aláírásunkkal megerősített jelen oklevelet kiadtuk.

Budapesten, 1913. évi január 27. napján.

[Aláírások] A bába sajátkezű aláírása: Schreck Mária sk."

Szülésznőre már a telepítések első időszakában is szükség volt. Tehát már az 1900-as évek utolsó évtizedében is kellett hogy legyen a faluban szülésznő, de aki természetesen nem volt szakképzett bába.

Az 1911. május 6-i képviselőtestületi jegyzőkönyv 16. pontja így szól: „Schön Jánosné (aki már 30 éve községi szülésznő), fizetését 240 koronára emeli fel, mert a község és a lakosság teljes megelégedésére működik.”

Vörösvári asszonyok gyermekeikkel

1922-ben 56 kgy. szám alatt így rendelkezik a képviselő-testület: „Fetter Jánosné községi szülésznő részére 1922. július 1-jétől a 240 korona járandóságát tízszeresére, azaz 2400 koronára emeli. Ugyanakkor dr. Weinek Gusztáv egy második szülésznői állás megszervezését javasolja.”

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára 138. oldalán ez áll: „Községi szülésznő: özv. Fetter Jánosné, magán-szülésznő: özv. Marton Ferencné és özv. Löffler Jánosné.”

Anyám rengeteget dolgozott. Néha napokig nem jött haza. Megtörtént, hogy egyszerre egy időben több asszony is vajúdott. Ilyenkor nagy

nehézségekbe ütközött valamennyi szülés lebonyolítása. A halva születések száma nála volt a legkevesebb. 1950-ben 1 és 1960-tól egy sem.

Az akkori asszonyok testileg szívósabbak és erősebbek voltak. Tanítóképzős koromban megtörtént, hogy én közvetítettem szünidő alatt a várandós asszonyok között.

A velünk szemben fekvő üres telektől jobbra eső házban (a ház már a másik utcához tartozott) Halmschlager néni nagymosást tartott. Amikor a szülési fájdalmak jelentkeztek, átjött a telken, és szólt anyámnak: „Mari néni, eis kaunst kumma!” = Mari néni, jöhet! Miután megszülte gyermekét, visszaállt a nagyteknőhöz és folytatta a nagymosást.

Élve születések, házasságok és halálozások statisztikája 1945 és 1960 között:

Év	Házasságkötések	Élve születések	Halálozások
1945	-	237	242
1946	112	192	181
1947	129	244	128
1948	130	241	93
1949	118	267	94
1950	158	296	89
1951	127	175	76
1952	91	200	91
1953	99	200	99
1954	77	211	105
1955	85	223	99
1956	93	160	110
1957	106	156	94
1958	81	170	79
1959	84	179	74
1960	77	149	97

A kép III. osztályos koromban, 1926 tavaszán készült. Ekkor Jakob (később Jáki) Gizolin néni volt az osztálytanítóm. Krisztofóri Bözsi nénivel együtt a mostani 1. sz. óvodában lakott. Osztálytársaim közül a következőkre emlékszem még: Sinkovits, Spiegelberger, Bánóczi, Matausz, Botzheim, Pálinkás, Schreck Boris, Berencsváry, Gillinger, Manhertz, Malaga Elza, Gubán Mancsi, Kiszely Aranka, Klencsák, Stocker.

1926-ban új fizetőeszköz került forgalomba: a pengő. Nem voltunk gazdagok, de nem is nyomorogtunk. Hogy akkor, 9 éves koromban mit jelentett a korona megszűnte és a pengő bevezetése, nem tudom, nincsenek róla emlékeim. De annyit tudok, hogy a pengős világban már nem jártam újévet köszönteni és a nagyhéten kerepelni. Anyám akkor már jól keresett: a bányászasszonyok szülése után 20 pengő járt neki a Budapestvidéki Kőszénbánya Részvénytársaságtól. Ez akkor kb. egy pár cipő ára volt. Anyámnak komoly elképzelései voltak a jövőmre vonatkozóan, s ezért takarékos háztartást vezetett.

Nagyapám ekkor 66 éves volt, de még rendszeresen részt vett a „Maute-
rer” zenekar szerepléseiben. Akkor még szokás volt, hogy a módosabb családok halottait zenekar kísé-
rte a háztól a temetőig. 1923-tól az új (Csobánkai úti) temetőbe temették a halottakat. A házban való ravatalozás

Nagyapám (x-szel jelölve) zenésztársai körében

1945-ben szűnt meg. Nagyapám ilyenkor a szárnykürtöt vitte magával (Fliegerhorn). A nagybőgőt bálókra és búcsúkra vitte magával. De nemcsak itthon zenéltek, hanem távolabbi községekbe, sőt egyszer Bécsbe is meghívták őket. Vidám társaság, igazi „deutsche Musikkapelle” volt a zenekar.

Egyszer valahol Süttő táján voltak esküvőn. Másnap kanyarogtak kocsikon haza. Útközben földön dolgozó asszonyokat, lányokat és férfiakat láttak, akik integettek nekik. Erre leszálltak, és néhány talpaláva-
lót játszottak nekik. Gyakran megtörtént, hogy nagyapám süteménnyel tért haza, így aztán az ebédhez sütemény is jutott.

Mikor 82 éves lett, szürke hályog nőtt a szemén. Hogy elolvashassa a mindennapi újságját, a Volksblattot, megoperáltatta a szemét. Mikor este lefekvés előtt még meglátogatta az árnyékszéket az udvaron, akkor viccesen így szólt: „Na, wea ma schaan, wosfia Zeed kummt moang.” („Na, megnézzük, milyen idő lesz holnap.”) Az időjárást is a 'Zeit' és nem a 'Wetter' szóval fejezték ki akkoriban. Ha Budapest felől jött a vihar, akkor így szólt: „Wann as Waitta vom Auwinkl kummt, kummt's fünfmoi zruck.” (Wenn das Gewitter vom Auwinkel kommt, kommt es fünfmal zurück). Schreck nagypapa keveset beszélt és sokat pipázott.

Mikor még a nagypapával egy ágyban aludtunk, gyakran megtörtént, hogy este 9 óra tájban sem tudtam elaludni, s ilyenkor a mennyezeten vonuló fényeket figyeltem. A bányászok indultak a 10 órás schichtre (műszakra), az ő lámpáik fénye játszadozott a mennyezeten.

8-9 éves lehettem, amikor félreverték a harangokat, s az emberek vödrökkel rohantak az utcákon, és hangosan kiabálta mindenki: „Tűz van! Tűz van!” Én is rohantam. Le az Angeli közön, majd a Mozi közön át a Richolm borbély kertjébe, mert innen jól lehetett látni az Oha és Károly utca sarkán a Szalá Khospá (Kammerer Gáspár) égő házát. Először láttam ilyen ijesztő tüzet.

8-9 éves koromig Pilisszentivánon és Solymáron kívül legfeljebb a környező zarándokhelyeken jártam, de a felnőtteket hallgatva megismerkedtem a többi környező falvakkal is, ahol akkoriban majdnem mindenhol még németül beszélgettek.

A csobánkai „prindli”-re gyakran jártunk, de mindig gyalog. A nagy kanyart „levágtuk”, és inkább átkeltünk a Garancson. A forrásnál szentmisén vettünk részt.

1927 júniusában befejeztem az elemi iskola 4. osztályát. Tanulmányi eredményem nem volt dicsérni való: hittan: jó, olvasás: kitűnő, írás: jó, nyelvtan: jó, fogalmazás: jó, beszéd- és értelemgyakorlat: jó, földrajz: elégséges, számtan: jó, gazdaságtan: elégséges, rajz: jó, kézimunka: jó, ének: jó, testnevelés: jeles: német: kitűnő.

Szeptemberben polgárista lettem Berencsváry Jolán tanárnő magánpolgári iskolájában. 1927 szeptembere volt. Az iskola I. osztálya ak-

koriban a Zsidó utcában volt (ma Petőfi Sándor u. 9.). A közlekedés a Stirheim asztalos boltíves kapuján át történt.

Az I. osztályból arra emlékszem, hogy nem mertünk németül beszélni, mert rögtön „svábozni” kezdtek a bányatelepiek. A másik emlékem Jolán nénihez fűződik. Egy alkalommal, mikor nem akart megszűnni a csuklásom, azt ajánlotta, hogy levegővétel nélkül igyak 9 korty vizet. Ez a tanács valóban bevált, s azóta is így szüntetem meg a csuklást.

A polgári iskola egykori épülete a mai Puskin utcában

A II. és III. osztályt az Erzsébet utcában végeztem (ma Puskin u. 8.). Egy polgári ház és egy hosszúkás ház megvételéből lett a polgári iskola tulajdona. (Az utca eredeti sváb neve Paikakoosn – Pék utca volt.)

1928 novemberében kitört a vörösvári bányászsztrájk. A belga érdekeltségű bánya kb. 1894 óta szerveződött és 1903-tól évenként fokozott mennyiségű szenet termelt. A bányászok Vörösvár és környékéről, valamint a Monarchia különböző országaiból toborzódtak. Voltak itt németek, magyarok, horvátok, románok, rutének, szerbek, szlovákok, csehek. Valóságos bábeli nyelvzavar keletkezett, ami egyúttal megbontotta a község nyelvi zártságát. A belga érdekeltségű Budapestvidéki Kőszénbánya Társaság elzárkózott az elől, hogy megadja a lakbérpót-

lékot, a természetbeni lakást, a természetbeni szénjárandóságot, s azt ígérte, hogy inkább nagyobb béreket ad. Miután ez nem történt meg, s közben közeledett a tél s vele a hideg, 2000 bányász elindult a főváros felé, hogy megmutassák nyomorúságukat. A sztrájk úgy fejeződött be 1929 elején, hogy a bányászok kéréseinek csupán a felét teljesítette a bányaigazgatóság.

Ez az esemény igen nagy feltűnést keltett, nemcsak a községben, hanem országszerte is. És mégis azt kell mondanom, hogy én erről a bányászsztrájkáról 11 éves koromban semmit nem hallottam, és semmit nem észleltem.

Anyám a polgári iskola IV. osztálya után tanítóképzőbe akart adni, de már a III. osztály év végi bizonyítványából kiderült, hogy ez nem fog sikerülni, mert egy tantárgyból elégséges osztályzatot kaptam. Ezért úgy döntött, hogy a polgári iskola IV. osztályát a fővárosban fogom elvégezni. Felvette házitánítóként Csengeri Aladárt, s a nyár folyamán ő készítette elő a IV. osztályra. Ez sikerült is, mert a IV. osztályban már nem volt elégséges osztályzatom.

Az új iskolám Budapest V. kerületében, a Honvéd utcában volt. Nehéz volt új osztálytársaimat megszoknom. Volt köztünk néhány olyan fiú, aki több évvel idősebb volt nálam. Ezekkel nem tudtam megbarátkozni, mert velük nem volt közös témánk. Úgy múlt el ez az év, hogy nem alakult ki senkivel sem baráti kapcsolatam.

Vörösvárról egyedül én jártam a Honvéd utcai polgári iskolába. A mindennapi bejárás, vonatozás változást hozott életembe. Korai felkelés, rohanás a vonathoz, élmények utazás közben, mind-mind új volt az életemben. A Nyugati pályaudvaron szálltam le, innen gyalog mentem a Lipót körútra, s a Vígshízzel szemben fordultam be a Honvéd utcába. Egy utazás alkalmával azzal szórakoztam, hogy az ablak függönyét jó fél méterre kinyújtottam, hadd fújja a szél. A baj nem váratott sokáig. A függöny s vele a kezem nekiütődött egy vastraverznek. A következménye az lett, hogy a bal kezem középső, gyűrűs és kisujja alig kapott vért kb. 15-20 éven át. Csak a katonaság idején nyerte vissza eredeti színét.

DIÁKÉVEK

14 éves koromban már a szerelem is jelentkezett. Megismerkedtem a Knoll családnál nyaraló pesti lányokkal. Egyszer a pincében egy Fodor Magda nevű, hozzám hasonló korú lány átölelte nyakamat és megcsókolt. Én a kezdeményezéshez még gyáva legény voltam. Az ismeretség nem tartott sokáig, mert hamarosan Jászberényben folytattam tanulmányaimat.

A jászberényi tanítóképző intézet épülete

Előzőleg azonban felvételi vizsgát kellett tennem. Megfeleltem, csupán a rekedtes hangom miatt nem ajánlották a kántori vizsgát. De hát nem is akartam én kántor lenni. Úgy emlékszem, hogy egész nyáron szorgalmasan tanultam Csengeri Aladárnál, így aztán nem volt

Anyám a tanítóképző öt esztendeje alatt valamennyi kiadást feljegyzett. 1931 nyarán például az alábbi kiadásai voltak:

„1931. június 18.

<i>Csengeri Aladár és az én útiköltségem Jászberénybe:</i>	. . . . .36,-P
<i>Szemvizsgálatra út Budapestre: Csengeri + én:</i>	5,44
<i>Orvosi bizonylat Jászberénybe küldése: ajánlott levél:</i>	1,-
<i>Csengeri Aladárnak fáradozásáért: tanítás + utazás:</i>	50,-
<i>Levélkiváltás:</i>	. . . . .-,80
<i>Fehérmű, paplan, zokni és harisnya:</i>	134,66
<i>Szövetruha és nadrágtartó:</i>	35,46
<i>Télikabát, felöltő és kész ruha:</i>	96,-
<i>Szappan, szappantartó és fogkefe:</i>	5,30
<i>Anyám, Csengeri és az én útiköltségem:</i>	24,57
<i>Ruhakefe, cipőkefe, sárkefe, bekenőkefe:</i>	4,-
<i>Ruha varratása:</i>	20,-
<i>Ezzel kapcsolatos költség:</i>	36,-
<i>Ágymatrac:</i>	50,-
<i>Matrac vasúti szállítása:</i>	1,-
<i>Cipő, nyakkendő, kabát, gallérgombok (+ útiköltség):</i>	. . .61,37
<i>Csengeri Aladárnak:</i>	3,-
<i>Fehérmű varratása:</i>	6,
<i>Szalvéta, asztalkendő, harisnyára:</i>	11,-
<i>Paplangombra:</i>	6,76
<i>Cipőkrém, tű, cérna:</i>	3,41
<i>Kabátgombra:</i>	1,80
<i>Nyakkendőű, inggomb és cipőkanál:</i>	2,20
<i>Csengerinek útiköltség Budapestre:</i>	5,-
<i>Beíratás, könyvek, tornaing + egyéb költségek:</i>	294,-
<i>Tanításomért Csengeri Aladárnak:</i>	15,-
<i>Útiköltség Csengerinek Jászberénybe:</i>	10,-
<i>Szótár, háromszög, irón, ecset, toll, festék, kés, fejesvonalzó:</i>	. . . . .14,70”

...és így tovább 5 éven át.

probléma a felvételinél. Jászberénybe is Csengeri Aladár kísért el. A polgári iskola IV. osztályában félévi átlagom 1,93 volt, földrajzból még elégséges volt az osztályzatom, de év végén már elég jó eredményt sikerült elérnem. Hittan: jeles, magyar nyelv: jó, német nyelv: jeles, történelem: jó, földrajz: jó, számtan és mértan: jó, egészségtan: jó, közgazdaságtan: jó, mezőgazdaságtan: jeles, ének: jeles, rajz: jó, testgyakorlás: jeles, kézimunka: jó.

A jászberényi Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézet épülete két részből állott. Az egyik része a tanuló rész volt az osztályokkal, a másik rész pedig a kollégiumi rész, vagyis a hálótermek és a tanulószobák. Az épület mögött iskolakert volt, mellette pedig testgyakorlásra kialakított terület. Néhány száz méterre a Zagyva folyó kanyargott. Mikor első nap

Csoportkép az intézet előtt

pon kinéztem a második emeleti hálóterem ablakán, hatalmas sík területet láttam. „Lent az alföld tengersík vidékin / Ott vagyok honn, ott az én világom” – írta Petőfi annak idején. De nekem nem tetszett. Hiányoztak a hegyek, a hegyes-völgyes dombhajlatok, a csodálatos erdők és a virágzó rétek. Én bizony semmiért sem cserélném fel az én hazámat, a Pilis és a budai hegyek vonulatát ezért a sík vidékéért. Szinte sírni szerettem volna, úgy el voltam keseredve.

38-an voltunk. Legtöbbje a Jászságból, Kunságból, Budapestről és a Felvidékről került ide. Dunántúl alig volt képviselve: Hollósy Tibor Szombathelyről, Gervain Mihály Székesfehérvárról, s én Pilisvörösvárről. A tanári kar többnyire Erdélyből verbuválódott az I. világháború után. Tele voltak az erdélyi „Haza” szeretetével, s ezt a hazafias

érzelemlátogat mindenáron belénk akarták oltani. Így aztán öt éven keresztül mélyen hallgattam az én nemzetiségi hovatartozásomról. Az átnevelésük eredményeképpen az öt év alatt tízen cserélték fel nevüket magyar névre. Nem volt ez kényszer, de dicséret járt érte. Az 5. osztály végére mindenkinek magyar neve volt!!!

Hivatalos irat a belügyminisztertől:

„24.896/1934. III. sz.

Fetter Mihály Pilisvörösvár községben 1917. évben született, r. kath. vallású tanítónövendék, jászberényi lakos kérésére családi nevét »Fogarasi« névre változtatatom át.

Erről a folyamodót annak közlésével értesítem, hogy a névváltoztatás anyakönyvi feljegyzése felől egyidejűleg intézkedtem.

Budapest, 1934. évi július 3-án.

Dr. Somogyi Gyula miniszteri titkár

Cím: Fetter Mihály tanítónövendék Jászberény, Tanítóképző”

A tanítóképzőben élénk cserkészélet folyt. A cserkészparancsnok Siemeister János tanár úr volt. Ő olyan példát nyújtott nekünk mind a magánéletében, mind a csapatvezetésben, hogy örök példa maradt számunkra még felnőtt korunkban is. A cserkészotthonban mindennap, tanítás után osztályonként jelentés hangzott el az aznapi eseményekről. Ha valaki rossz osztályzatot kapott, akkor beszélt a szaktanárral, hogy adjon lehetőséget a következő órán javításra.

1933 augusztusában a „Világjamboree”-n vett részt a jászberényi „Lehel” cserkészcsapat. Örömmre én is ott lehettem. Ezen a találkozón kb. 30 ezer cserkész vett részt Gödöllőn a világ minden tájáról. Az ünnepélyes megnyitót Baden Powell, a világ főcserkésze és gróf Teleki Pál, Magyarország főcserkésze tartotta. Büszkék voltunk rá, hogy cserkészek vagyunk.

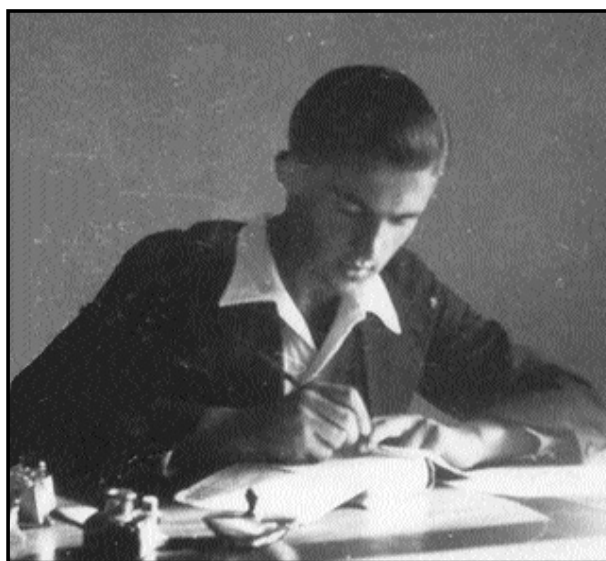
A táborunk két hatalmas Lehel kürt összehajlása volt. Mikor már berendezkedtünk, ismerkedni jártunk. Velünk szemben az osztrák tábor állt. Itt ismerkedtem meg Fritz Lerch bécsi cserkészzel. Elég jól megértettük egymást. Ki sejtette, hogy 33 év múlva ő lesz a nászom?

A Jamboree örök emlék marad számomra. A hazáját és embertársait szerető, a környezetet védő és a tiszta erkölcsre törekvő ember ideálja rajzolódott ki lelkünkben itt ezen a találkozón és általában a cserkészletben.

A tanítóképző II. osztályát végeztem ekkor. Be kell vallanom, hogy a tanulás nem volt könnyű számomra. Nehezen birkóztam meg három tantárggyal: a számtannal, a fizikával és a kémiával. A humán tantárgyakkal könnyebben boldogultam. Legkedvesebb tantárgyam mindig a történelem volt. Németből viszont sohasem kellett tanulnom. Legnehezebb évem az 1934/35. év, vagyis a IV. osztály volt. Sok keserves számtan- és fizikaórát kellett átvészelnem, míg véget ért ez az esztendő. Itt már segítséget is kellett kérnem Löffler Ottó személyében, aki a szünetekben elmagyarázott mindent.

Az osztálytársaim gyakran jártak a városban, a Zagyva partján sétálgattak leányismerőseikkel, vagy egyéb szórakozásokat kerestek. Ezekből én kimaradtam. Félénk voltam talán,

vagy nem kívántam ilyen ismeretségeket. Az osztálytársaim ismerkedései és udvarlásai is mindvégig az erkölcs határain belül történtek. Az öt év alatt egyszer sem történt meg, hogy a város lakói kifogásolták volna a tanítóképzősök viselkedését. Vasárnaponként valamennyien részt vettünk a szentmisén.

Naplóírás a tanulószobában

Aztán elvégeztem a III. osztályt. Nyáron felújítottuk a régi barátságot Pálinkás Jóskával. Az elemi iskolában osztálytársak voltunk. Polgáriban ugyan nem jártunk együtt, de a barátság tovább tartott. 1934 nyarán elhatároztuk, elgyalogolunk a Balatonra. Két naiv fiatalember kigondolt valamit, de fogalmuk sem volt, hogy a megvalósítás mennyi nehézségbe fog ütközni. Kezdődött azzal, hogy nem volt térképünk.

Így aztán a Nagy-Szénáson, illetve Nagykovácsin keresztül indultunk dél felé. KacsARINGÓS vándorlás után Martonvásárra értünk. Itt már nagyon fáradtak voltunk, ezért úgy határoztunk, hogy feladjuk a gyaloglási fogadalmunkat, és vonatra szállunk. Én – mint nagyokos – teltömtem hátizsákomat könyvekkel, hogy majd a Balaton partján olvasni fogok. Hát nem olvastam, de a súlyuk mindvégig nyomta menet közben a vállamat. Azért, hogy majd otthon azzal dicsekedhessünk, hogy valamennyi vasút melletti faluban, városban jártunk, minden állomáson leszálltunk, majd visszaszálltunk. Istenem, de naivak voltunk! Fűzfőpusztán leszálltunk, és innen valóban gyalog mentünk a Balaton északi partján Balatonalmádin át Balatonfüredig. Itt felvertük a sátrat, és berendezkedtünk néhány napi itt-maradásra.

Igen ám, de nem számítottunk arra, hogy a napon könnyen le lehet sülni. Én valahogy bírtam, de Jóska úgy lesült, hogy három napig fel sem tudott kelni. Így aztán naponta bekentem napolajjal, és három napon át nekem kellett főznöm. De miután csak lecsót tudtam főzni, három napig lecsót ettünk. Nagyon szerettem volna Tihanyt látni, de Jóska-t nem hagyhattam magára. Mikor már fel tudott kelni, megkértem egy motorost, aki Tihanyba készült, hogy vigyen el. Így aztán mégis sikerült Tihanyt látnom.

Nem volt valami nagy élvezet ez a balatoni kirándulás, de évek múlva mégis úgy emlékeztünk vissza, mint egy nagy tetre. És olyan élvezet volt kiszínezní ezt a kirándulást!

Ebben az évben (1934) a Mátrában is jártam, de ez már iskolai kirándulás volt. Május 17-én osztályunk a Gyökér-forrást kereste fel, majd bebarangoltuk a Mátra legszebb tájait.

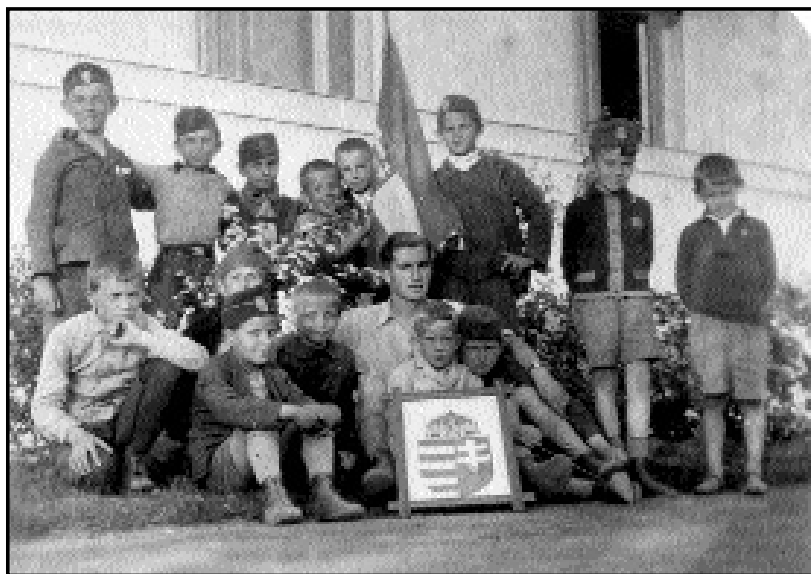
Az 1934/35-ös tanévben Siemeiser János parancsnok megkérdezte tőlem, hogy volna-e kedvem az intézet gyakorló iskolájának tanulói közül cserkészeket toborozni, csapatot alakítani, és az őrsöket vezetni. Volt kedvem hozzá, és megkezdtem a szervezést. Két őrsöt alakítottam: Bercsák Gyula osztálytársam a Lehel őrsöt, én pedig a Botond őrsöt vezettem.

A gyerekekkel jó kapcsolat alakult ki a táborozás ideje alatt. Sokat játszottunk, csónakáztunk, labdáztunk és közben-közben a cserkész-

tudnivalókat tanulgattuk. Észrevettem, hogy a gyerekeknek tetszik ez a romantikus élet. Az éjszakai őrök kellemes izgalmat jelentett számukra. A tábortűz bensőséges élménye jó hatással volt jellemük fejlődésére.

Lehet, hogy a cserkészkedést túlzásba vittem, mert ebben az évben el-elmaradoztam számtanból és fizikából. De hát minden jó, ha a vége jó. Úgy határoztunk, hogy jövőre is táborba szállunk.

A Botond őr

Osztályunkban többször tartottunk kulturális rendezvényeket. Ebben az egész osztály részt vett. Zeneszámok, énekszámok, táncok és tréfás jelenetek tarkították a műsort. Engem egyszer rávettek, hogy leányt alakítsak.

A IV. osztálytól kezdve hospitálni jártunk a gyakorlóiskolába. Itt megfigyelhettük, hogy miképpen kell egy tanítási órát levezetni. A IV. osztálytól kezdve pedig már tanításra is kaptunk megbízást. Ilyenkor egy osztály (kb. 15-20 tanuló) ült előttünk, s a tanítónövendékek oldalt és a gyerekek mögött foglaltak helyet.

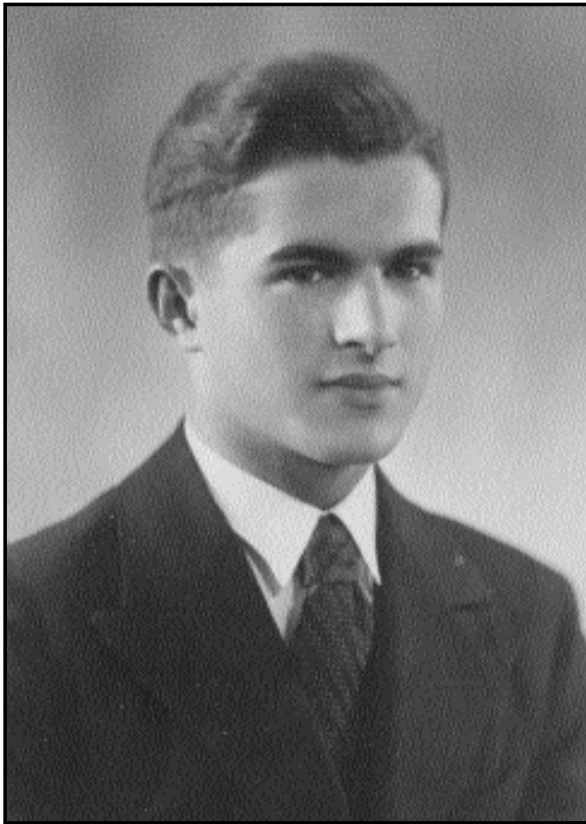
Tavasszal megkezdődött a „magolás”. Először az osztályvizsgára kellett készülnünk, majd az érettségi, az úgynevezett „képesítő” következett. Voltak köztünk nagyon ügyes szervezők, akik megpróbálták a pincén keresztül kihallgatni az érettségi tételeket. Ez a próbálkozás sajnos nem járt sikerrel.

A tanítóképző érettségi eredménye az osztályvizsgán: hittan: jeles, neveléstörténelem: jó, iskola-szervezetten: jó, nevelési és tanítási gyakorlat: jó, magyar nyelv és irodalom: jó, német nyelv: jeles, alkotmány-

tan: jeles, mennyiségtan: elégséges, egészségtan: jeles, közgazdaságtan: jó, rajz: jeles, ének: jeles, zene: jó, testgyakorlás: jó.

A képesítő vizsga eredménye hasonló volt az osztályvizsga eredményével.

Aztán következett a ballagás. A „Ballag már a vén diák” dallamával vettünk búcsút a tanteremtől, hálótermektől, tanulószobáinktól és az ebédlőtől. Itt az ebédlőben jutott eszembe, hogy milyen nagyon szeret-

1936. június 25-én tanító lettem

tem a mákos gubát... Meg is volt az eredménye: II. osztályos koromra 20 kilót híztam. Az is eszembe jutott, hogy hogyan volt bennem akkora bátorság, hogy az asztalfőn ülő ötödikes Lőrinc Béla alól kihúzzam a széket. Ő hanyatt esett – én alig tudtam szóhoz jutni. És ő nem szólt egy szót sem, felkelt, visszaült a székre, és nem szidott meg.

A hálótermünkben eszembe jutott a nagy bundás-verés. Mikulás napján szokás volt az intézetben az I. évesek megverése. December 6-án este, mikor mi már félig-meddig elszunyókáltunk, kivágódott az ajtó, és őrült nagy csatazajjal és trombitaszó-

val berohantak az ötödévesek és „Hasra, bundás!” kiáltással bevágtattak a hálóba, és jól megrakták törülközővel a fenekünket. Volt, aki szappant rakott a törülközőbe, s az nem volt valami kellemes. Másnap csak nehezen tudtunk a széken ülni.

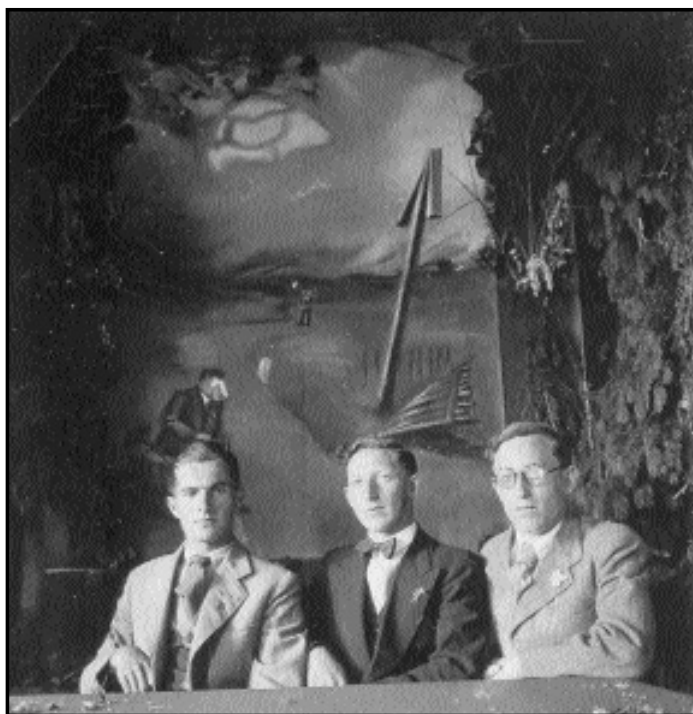
De az is eszünkbe jutott, hogy mennyi szép időt töltöttünk el ebben a poros városban és ebben a szép épületben. Fáj a búcsú, s akarva akaratlanul egy-egy könny is kiszökött a szemünkből.

Lassan búcsúzni kezdtem az alföldi tájtól, a Zagyvától, a várostól és a Pénzügyőr laktanya lakóitól. A cserkészapródok közül csak Szabó Laci tartotta meg velem a kapcsolatot. Miután ma már 50 éve ismerjük egymást, nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy ez idő alatt igazi és tartós cserkészbarátság alakult ki közöttünk.

A Tanítóképzőben az érettségi előtt még egyszer megismételték a tavaszi műsoros estét. Közkívánatra szólót kellett táncolnunk Kékkői Lacival.

Talán Kékkői László volt az, akivel az osztálytársaim közül igazi barátságot kötöttem. Ő értett meg legjobban, ő segített megoldani problémáimat, ővele hosszú időn át levelezésben álltunk.

Kapcsolatunk 1966-ra tragikussá vált. Ő, miután irodalmi hajlamú volt, verseket írogatott. Ezekből a versekből osztálytársainak, így nekem is küldött néhányat. Ez lett a tragédiája. De erről majd később írok.

Két osztálytársammal „trianoni” háttér előtt

A tanítói oklevél átvétele után nem hagytam el Jászberényt, mert még hátra volt a mátrai táborozás. Így aztán látogattam a kiscserkészek szüleit, felfogadtam egy idősebb asszonyt a főzéshez, majd autóbusszal Gyöngyösön keresztül Mátrafüredig utaztunk. Itt sáttortábort vertünk egy patak partján, feleúton a hegy lába és a Kékes között. Nagyon kellemesen telt el ez a hét. Finomakat ettünk, kirándultunk a Kékesre és Galyatetőre, de tábortüzet nem rakhattunk az erdő mélyén.

Egy alkalommal arra jött az erdész, elbeszélgetett velünk, majd megkérdezte, hogy honnan vesszük a vizet a főzéshez? „Hát a patak-ból, olyan szép tiszta a vize” – feleltem. „És tudja, hogy honnan jön ez

a víz?” – kérdezte. „Nem én” – feleltem. „Hát ez bizony a Kékes mellől jön, és a Tüdőszanatórium is ebbe ereszti a szennyvizét” – mondta az erdész. Ebből látszik, hogy én akkoriban milyen kezdő vezető voltam. Szerencsémre semmilyen rossz következménye nem lett ennek a melléfogásomnak.

1936 augusztusának végén „világkörüli” útra indultam, de csak Bécs városáig jutottam. Anyám 30 koronát adott (még a 20-as évek elejéről rakosgatta össze), a Nemzeti Bankban schillingre váltottam be, s ezzel indultam útnak. De a fiatalos tapasztalatlanság miatt nem írtam

Fritz Lerch

meg érkezésemet Fritz Lerchnek, vagyis annak a fiúnak, akivel 1933-ban a gödöllői Jamboreen ismerkedtem meg, s akivel levelezésben is álltunk. Az eredmény szomorú lett: Fritz apja érkezésem idején halálán volt. S miután szoba-konyhás lakásban éltek, szó sem lehetett arról, hogy náluk lakjak. Így a Tiergarten 1. szám alatt lakó rokonaikhoz helyeztek el.

Fritz ekkor már komoly fiatalember volt. Sajnálom, hogy a nyár végét és az ősz elejét, összesen két hónapot nem velem tölthettem. De megoldódott a helyzet.

A rokonoknál két velem egykorú fiút ismertem meg, Hanst és Heinzet. A két hónap alatt én leginkább Heinzzel voltam együtt. Az egyhetes kirándulásunk csodálatos tájakon át vezetett. Megcsodáltuk a Rax és Schneeberg hegyeket és a völgyekben folydogáló patakokat, ahol pisztrángok ugráltak a gyors folyásban.

Kirándulásunk a következő helységeket és hegyeket érintette: Enzesfeld, Baden, Pernitz, Rohr, Schwarza, Schneeberg (2075), Raiserbrunnirschwang, Raxalpe (1070), Reichinau, Gloggnitz, Landschah, Neunkirchen, Wiener Neustadt, Traiskirchen, Mödling, Wien.

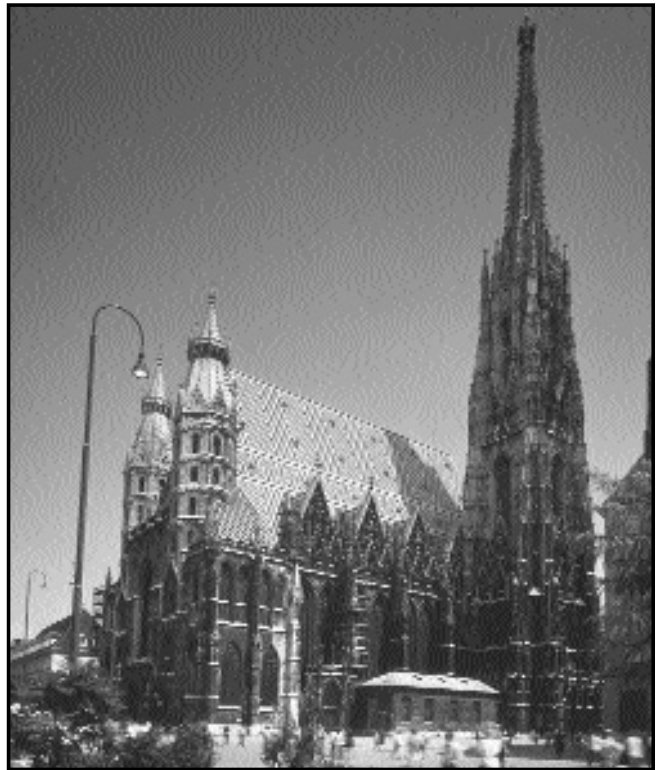
Ragyogó időnk volt és csodálatos tájakat láttunk. Az éjszakákat sátorban töltöttük. Útközben gyakran laktunk jól az út menti gyü-

mölcsfákról. Sokat beszélgettünk, de Heinz gyakran unta az én feleslegesen ismételt mondataimat: „Lass dich nicht auslachen!” meg hasonlókat.

A Schneeberg és a Rax közti utunk csodálatos volt. A Schneebergen még hó feküdt. Gloggnitznál csak néhány kilométerre voltunk a 980 méter magas Semmeringtől, de nem arra, hanem vissza, Bécs felé kanyarodtunk. Reichinauban elfogyott a pénzünk. Itt megcsodáltunk egy henteskirakatot, ahol csodálatos sonkák, kolbászok és egyéb finomságok illata csiklandozta az orrunkat. Meg is jegyeztem: „Märchen, die uns der Wind erzählt.”

Éjszaka a plébánián aludtunk. Reggeli után egy kis útravalóval indultunk neki a 81 kilométeres szakasznak. Akkoriban még kevés volt az utakon az autós forgalom. Stoppolni sajnos nem sikerült. Éjjel 11-kor értünk Wiener Neustadtba. Egy vendéglőben egy-egy pohár tejet kértünk a vendéglős csodálkozására (nem volt több pénzünk). Míg ittuk a tejet, megszólalt a rádió: „Halló itt Budapest II.” Sohasem tetszett jobban zeneszám, mint akkor. Otthoni hang, otthoni zene volt. Reggel 5 órakor értünk Bécs külvárosába. Leültünk a villamosmegálló padjára, és vártuk az első villamost. Aztán egy napig aludtunk.

Barangoltunk a Wiener-Waldban és felmáztunk a Kahlenbergre. Jártam a Praterben, de nem ültem fel a Riesenradra. Megcsodáltam a Stephansdomot, és végigvándoroltam a Schönbrunn csodálatos termetit. Nagyon tetszett a Gloriette oszlopos épülete. Az viszont nem tetszett, hogy tele volt firkálva.

A Stephansdom

Minden tetszett, minden nagyon szép volt, de a legcsodálatosabb és legfelejthetlenebb élményt mégis a hegyek és a köztük levő völgyek jelentették, melyekben pisztrángban gazdag patakocskák folytak.

A bécsi kéthónapos kirándulás második hónapjában olyan álmaim voltak már, melyekben németül beszéltem, tehát megerősödtem anyanyelvemben. Es kann sein, daß die Muttersprache sich erstärkt hatte.

Sajnos kellemetlenség is ért. A Praterben báméskodás közben ki-lopták a hátsó zsebemből a pénztárcámat. Írnom kellett anyámnak, hogy küldjön még néhány schillinget. A pénz meg is érkezett, de én már nem sokáig maradtam. Így is csodálkozom, hogy ilyen sokáig megtűrtek fizetés nélkül.

Odahaza anyám nagyon örült, hogy végre hazajöttem. Kikérdezett, hol, merre jártam. Állást nem sikerült kapnom, így körülnéztem az iskolában. Szerettem volna magamat hasznosítani.

1936 egyik téli délutánján a fiúiskola folyosóján sétáltam, mikor az egyik tanteremből óriási zaj és hangzavar hallatszott. Rögtön felismerem, hogy odabenn Koritsánszky Ferenc tanító próbál énekórát tartani. A Himnuszt szerette volna megtanítani az ipari iskola egyik osztályában. De a tanulók a „Tenyereken hordom” vagy a „Csak egy kislány van a világon” kezdetű olcsó slágereket és más hasonló énekeket énekeltek. Megvártam, míg vége van az órának. Az utolsó legény fütyülve jött végig a folyosón. „Miért fütyülsz?” – kérdeztem. „Mert akarok” – felelte ő. Mikor az ajtón iparkodott kifelé, úgy fenéken billentettem, hogy az ajtó előtt belefúródott fejjel a hóba. Ez természetesen nem volt dicsérendő pedagógus megoldás, de a fiú viselkedése nagyon felbosszantott.

Megismerkedtem a vörösvári „Patrona Hungariae” cserkészcsapat-tal s annak vezetőjével, valamint a cserkészotthonnal. A vezetők közül Rupf Józsefet, Hábli Bernátot és Piltzinger Jánost ismertem meg. Az otthon tetszett, és többször eljártam az őrsi és csapatgyűlésekre.

1937. nyarán Bükkpusztán táboroztunk, holott még csapatalapításra sem volt engedélyünk. Pilisszentkeresztig az úton toltuk a kordét (ebben volt a felszerelés és az élelem), onnan viszont jobbra felfelé

indultunk az úgynevezett Bükkpusztára. Engedéllyel táboroztunk le, és vertük fel az egyetlen nyolcszemélyes őrsi sátrat. Én egy kétszemélyes sátorban aludtam. Magunk főztünk, az ételmet Pilisszentkeresztről vételeztük. Néhány névre még emlékszem: Gajdár Feri, Szabó Pista, Kollár Lajos, Mulavecz Antal, Pitini Lajos, Fazekas Zoli. Romantikus életet éltünk, sokat kirándultunk, még a Dobogókőre is felmáztunk.

Az őrségállás nagyon tetszett a gyerekeknek. Egy alkalommal Kollár Lali volt őrségben. Gyanús zaj hallatszott a sötétségből, ő azt hitte, hogy a tábort fogják megtámadni, ezért rémülten iparkodott a sátor alján át bejutni a belsejébe. De miután a sátor be volt fűzve, a bejutás nem volt könnyű dolog. Kollár Lali felnőtt korában a váci tudószanatórium igazgatója lett.

Mikulás napjára már színdarabot játszottunk a Herbszt-féle színpadon, karácsonyra pedig műsoros estét tartottunk ugyanott. Ekkor már a gyerekek több mint felének kiscserkész egyenruhája is volt. Megtaláltuk a kiscserkészcsapat régi pecsétjét (1924), és ennek alapján 839. számú Mátyás király kiscserkészcsapat néven folytattuk munkánkat.

A cserkészcsapat első nyilvános szereplése 1937. december 5-én

A fiúiskola igazgatója Réti Géza volt. Nem volt kifogása a csapat munkája ellen, sőt támogatta azt. Támogatást és segítséget kaptunk a Budapestvidéki Kőszénbánya Rt.-től is, mert kezdetben a legtöbb kiscserkész bányászok vagy a bánya vezetőinek gyermeke volt. Időnként pénzbeli támogatásban is részesültünk.

1937-ben a bányatelepi pékség mellett állt még a „Kiserdő”. Itt és a pékség mögötti bokrokkal körülvárt játszótéren gyakran összegyűltek a bányatelepi gyerekek és fociztak. Közülük szedtem össze a kiscserkész-csapat tagjait. Ezeknek a gyerekeknek a szókinccse kezdetben erősen kifogásolható volt. Réti Géza igazgató engedélyezte, hogy a csapatgyűléseinket az iskola egyik termében tarthassuk.

1937 nyarán kölcsönkértem Jáki Lajos bácsi kerékpárját, és elindultam állást keresni az Alföldre. Útirány: Budapest - Jászberény - Szolnok - Törökszentmiklós - Túrkeve - Csongrád - Szentes - Békéscsaba - Gyula - Gyulavári. Itt a Fehér-Körös hídján átnéztem az elveszett Erdély tájaira. Már nem emlékszem, hogy hol és meddig pihentem, éjszakáztam. Orosháza felé mentem, azaz kerékpároztam tovább, majd Tótkomlóson érdeklődtem, hogy merre van Karácsond, ugyanis itt hirdettek tanítói állást.

Mire ideértem, nagyon fáradt voltam. Ez a hely tulajdonképpen egy tanyaközpont volt, ahol a központi iskola tanítója meghalt. Érdeklődtem az állás iránt, de azt a választ kaptam, hogy a környékbeli jelentkezőkből fognak felvenni az állásra. Dunántúli jelentkező szóba sem jöhet. Legalább leültettek volna. De úgy látszik, nem ismerték azt a szót, hogy „udvariasság”.

Tovább kerékpároztam Makó-Szeged irányába. Szegeden nem álltam meg, mert Kiskunfélegyházát elhagyva Kecskeméten szerettem volna éjszakára megállni. Sajnos Kiskunfélegyházán defektet kaptam, s Kecskemétiig tolni kellett a kerékpáromat. Harmadnapra értem haza.

1938 tavaszán részt vettem a hárshegyi tiszti táborban. A tábor egy hétig tartott, és mindenféle cserkész-tudnivalókra tanítottak bennünket. Csomózás, térképismeret, dalok, morze, rovásírás, ügyességek, játékok és cserkész-történelem volt a tananyag.

Több mint 50 cserkészapróddal három vezetővel és három szakácsnővel indultunk 1938 nyarán Tahiba táborba. A tábor a Pro Christo Diáktábor tulajdonában volt. Már nem emlékszem, hogy kellett-e érte fizetni. A táborhely nagy erdő közepén volt. Három barakk biztosította a kényelmes elhelyezést tábori ágyakon. Külön barakkban volt a konyha, ahol beépített tűzhelyek álltak rendelkezésre. A három szakács néni nagyszerű ebédeket főzött itt a fiúknak.

A táborba indulás előtti csoportképen még rajta van Gajdár Feri és Szabó Pista, valamint a három segédvezető, többek között Koppány Jóska és Gáborházi Jóska is. De hogy miért volt rajtam viharkabát, azt nem tudom.

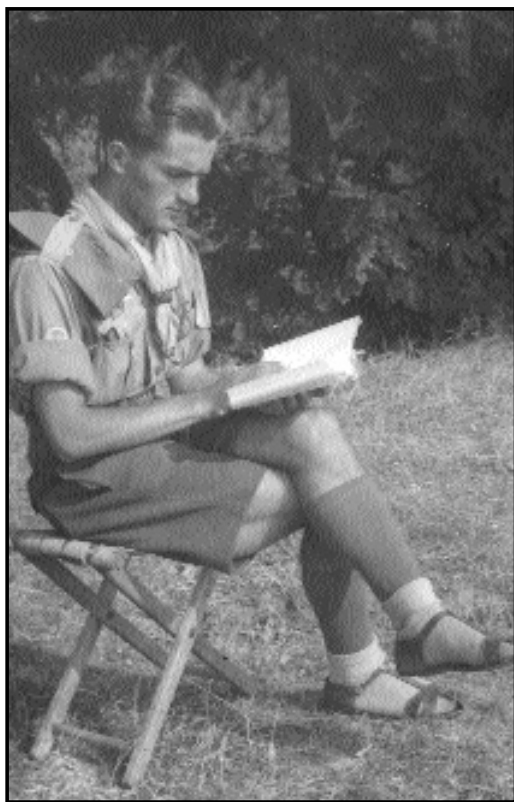
Táborba indulás előtt az iskola udvarán

Csodálatos két hét volt ez az Ugró-patak mellett. Élelmet Tahitófaluban vásároltunk. Ez mindennap más órs feladata volt. Gajdár Ferencné, Herczeg Istvánné és Hidas Istvánné gondoskodott a napi étkezésekről.

Emlékezetes marad az esztergomi hajókirándulás, ahová a három szakács néni is velünk jött. Szép napsütéses időnk volt. Felmentünk a

Bazilikába és élvezték a szép kilátást Párkány felé. Egy másik napon Tahitótfalun át Vácra mentünk komp segítségével.

Táborlátogatás is volt. Úgy láttam, hogy a szülők meg vannak elégedve a látottakkal. Az esti tábortüzek kellemes élményt jelentettek a gyerekek számára. A két hét megrendezésében sokat segített Hidas „Gyuri bácsi”, aki sok cserkésznotát tanított meg a táborozás alatt a fiúknak.

A táborban még olvasásra is volt idő

A reggeli és az esti zászlófelvonást, illetve zászlólevonást reggeli, illetve esti imával kötöttük össze.

Ebben az évben, 1938-ban Eucharisztikus kongresszus volt Budapesten. Amikor Vörösváron át az Aranyvonat Esztergomba vitte Szent István jobb kezét, a kiscserkészcsapattal kivonultunk az állomásra.

1938. december 5-én felavatták az új állami polgári iskolát. Az avató beszédet Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter mondta.

Hóman Bálintnak köszönhetjük a Vásár téri polgári iskola megépítését. Ő gyermekkorában és később iskolás korában sok időt töltött Vörösvárott, az anyai nagyszüleinél.

Hóman Bálint anyai nagyszülei vezették a Kelemen-féle vendéglőt, mely a mai kultúrház helyén állt 1923-ig. A hálás község Hóman Bálintot díszpolgárrá avatta ugyancsak 1938. december 5-én.

Előzőleg ősz folyamán Ohmüllner Márton plébános látva, hogy nem sikerül tanítói állást kapnom, magához vett, és megbízott a születési, házassági és halotti anyakönyvek vezetésével.

Ohmüllner Márton már az I. világháborúban elhatározta, hogy pap lesz. Vörösvárott valamennyi hívőnek példaképe volt. Hálószobájában

összesen egy asztal, egy szekrény, egy ágy és egy szék állt mosdótállal. A koldusok sohasem mentek el üres kézzel a plébániáról. Egyszer megkérdeztem tőle, hogy miért rendel annyi katolikus újságot Németországból. Azt felelte: „Weil die katholische Schriftleitung jetzt in Deutschland sehr schwere Zeiten erlebt, müssen wir behilflich sein.” Úgy élt, mint egy szent, mindenkinek segített, mindig udvarias és segítőkész volt. Még ma is örülök, hogy hónapokon át mellette lehettem. Az ő élete egész földi ittlétemre és gondolkodásomra tartós példa volt. Az első tanítói állásomat is neki köszönhetem. A polgári iskola beszentelésén ő is részt vett. Vörösvári ittléte idején sok katolikus egyesületet alapított és vezetett. Messze idegenből is jöttek hozzá gyónni. Örökké sajnálom,

Ohmüllner Márton plébános úr

hogy későbbi életében nem látogattam meg. Tőlünk Székesfehérvárra került spirituálisnak, majd innen Vértesboglárra. Az ő példája és élete mindig az igaz úton tartott.

Hóman Bálint átveszi a díszpolgári oklevelet

1938 utolsó négy hónapjában gyakran tartottunk csapatgyűlést. (Ekkor még nem voltak őrvezetők). Egész idő alatt a Maugli-történeteket meséltem a fiúknak. A gyerekek nagyon élvezték. Sokat énekeltünk és játszottunk. Ekkor már Pilisszentivánról is jártak át érdeklődők, és be is léptek a csapatba. Kaposvári Gyula, Avar István, a két Poppre-fiú, Albrecht Öcsi, Marton Robi és még többen. (Avar István később nagy színész, a Nemzeti Színház tagja lett.)

Réti Géza igazgató úr egy tantermet jelölt ki részünkre, ahol délutánonként megrendezhettük a gyűléseket. A tél folyamán már neveket is osztottunk. Gajdár Feri lett Nótafa, Szabó Pista Mesetarisznya, Rihtar Feri Egyenesút, Klenk Pepi Jószív, Fetter András Rosszcsont, Huber Jani Ingónádszál, Manhertz Jóska Nagykópé, Herczeg Pityu Napsugár, Mártai Karcsi Kiscsillag, Avar István Barnaszem, Gubán Feri Kiskacsa stb. Ilyenkor a terem közepére állítottunk egy gyertyát, aki nevet kapott, a rendes nevét felírta egy papírra, majd odament a gyertyához, és elégette a nevét, s utána a kihirdetett „indián” nevet kellett viselnie. Az új nevek igen sokszor telitalálatok voltak. Egyeztek a neveket viselők tulajdonságaival, jellemével.

A Magyar Királyi Állami Polgári Iskola avatása 1938. december 5-én

A NEMZET NAPSZÁMOSA

1938 utolsó négy hónapjában Ohmüllner Márton plébános úr többször eljött velem a minisztériumba, hátha neki sikerül részemre tanítói állást szerezni. De egyelőre ez nem sikerült. Mindig azt mondták, hogy több ezer kérvény fekszik a minisztérium polcain... nincs üres hely. Januárban aztán mégis sikerült. A hónap közepe lehetett, amikor ismét megpróbálkoztunk az álláskereséssel. De most is azt mondták, mint eddig. Már kifelé mentünk, amikor Ohmüllner plébános úr visszafordult az ajtóból és azt mondta: „De ez a fiatalember németül is beszél.” Erre csoda történt (nekem legalább is az volt). „Miért nem ezzel kezdte?” – kérdezte a hivatalnok. Visszahívtak, leültettek és hívtak egy németül tudót. Talán egy percig sem beszélgettünk, mikor már elismerték, hogy tudok németül. Közölték, hogy megkapom az állást. Akkor még nem tudtam, hogy mi volt ennek a változásnak az oka.

Ez az esemény már az Anschluss után történt. Hagensdorf és a pincék sora között húzódott a trianoni határ. A pincesor neve Magyarbükkös (Ungarischbieling) volt. Az idők folyamán a pincék helyén lakóházak épültek. Összesen talán 5-6. A magyarbükkösiek Hagensdorfba fizették az egyházadót és az iskolai tandíjat. Így aztán oda jártak templomba is, a gyerekek pedig iskolába. Egyik napon a pénzügyőr a határ mellett járt, és azt vette észre, hogy a magyarbükkösi gyerekek sírva jönnek át a határon. Megtudta tőlük, hogy az új tanító (az új párt híve, aki Németországból jött) elvette tőlük a piros-fehérvörös végű ceruzákat és valamennyit kettétörte. Ezeket a gyerekek szülei Csákánydoroszlóban vették. A pénzügyőr az eseményt jelentette a Pénzügyminisztériumba, ahonnan felhívták telefonon a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot. Itt rögtön eldöntötték, hogy ezentúl

nem mehetnek a gyerekek Hagensdorfbra iskolába, hanem Magyarbükösön létesítenek iskolát.

1939. február 3-án az alábbi levelet kaptam Szombathelyről:

„Tekintetes Fogarasi Mihály okl. tanító Úrnak, Pilisvörösvár.

Tárgy: Helyettesi megbízás.

Tekintetes kir. Tanfelügyelő Úrnak, Szombathely. Tudomásulvétel és megfelelő eljárás végett értesítem a kir. tanfelügyelő urat, hogy a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr folyó évi január hó 27-én kelt 78261/1939. VI. számú rendeletével Fogarasi Mihály okl. tanítót (lakik Pilisvörösvár) helyettesítéssel havi 100 pengő díjazással megbízta és szolgálattételre állami helyettesi minőségben a nagycsákványi rk. elemi iskolához a magyarbükösi tankötelesek oktatására beosztotta.

Szombathely, 1939. február 1. A tanker. kir. főigazgató helyette: dr. Martsa Dénes s.k. tanügyi titkár.”

„Tudomásulvétel végett a fentieket azzal közlöm, hogy az állás elfoglalása végett új állomáshelyén haladéktalanul jelentkezzenek.

Amennyiben Szombathelyen átutazik, hivatalomban (Széchenyi u. 4-6. szám) a délelőtti órákban feltétlenül jelentkezzenek.

Szombathely, 1939. február 3-án.

Csatolva: 5 db

Kir. tanfelügyelő hivatalból távol, helyette:

[olvashatatlan aláírás]

tanügyi s. fogalmazó”

Szombathelyen jelentkeztem a tanfelügyelőnél. Miután a magyarbükösi tanulók német anyanyelvűek voltak, megkérdeztem, hogy milyen nyelven tanítsak. A lényeg kiderül az alábbi levélből:

„Tekintetes Fogarasi Mihály áll. kíségető tanító Úrnak, Nagycsákvány

Február 22-én kelt iratára felhívom, hogy tekintettel arra, hogy a bükösi tanulók kizárólag német anyanyelvűek – őket a kisebbsé-

gi népiskolák számára 111.110/1938. IX. Vkm. sz. alatt kiadott Tanterv szellemében s rendelkezésének megfelelően oktassa. Ezen tanterv bizonyos tárgyaknak német, más tárgyaknak pedig az anyanyelven való oktatását rendeli el. A tanterv követelményeinek keresztülvitele biztosítja, hogy a tanulók az iskolát elhagyva, teljes mértékben elsajátítsák a magyar nyelvet. A 4 P beíratási díj a legszükségesebb tanszerek beszerzésére fordítható.

Szombathely, 1939. február 24.

Szentmartoni kir. tanfelügyelő

Nagycsákány községben jelentkeztem az iskola igazgatójánál, majd ökörfogattal a hét kilométerre fekvő Magyarbükösre „utaztam”. Miután megismerkedtem a település embereivel, egy Loder nevű nőtlen embernél kaptam szállást. Kiürítette a kamráját, majd ide költözött az „iskola”. Az egyik sarokban állt az ágy magas dunyhával, a másik sarokban a kályha, a harmadikba pedig egy asztalt állítottunk, melyre a „szülői munkaközösség” készített füzettartó állványt. A helyiség közepére egy kihúzható asztal került, e köré ült az iskola összes tanulója, vagyis hat gyerek: három elsős, egy harmadikos, egy negyedikes és egy ötödikes tanuló.

Lóder úrral sok problémám volt. Nagyon egyetértett a német eseményekkel, és híve volt az Anschlusszal kapcsolatos ausztriai eseményeknek. Többször összeszólalkoztunk. Emiatt tavasz folyamán el kellett hagynom az „iskolakamráját”.

A Geider család fogadott be. A családfő tüdőbetegségben szenvedett. Végtelenül barátságos, hívő katolikus ember volt. Az ő háza az erdő szélén állt, egy kilométerre a trianoni határtól. Tudtam, hogy csak német nyelven kellett volna a tananyagot leadnom. De miután a tanfelügyelő hangsúlyozta, hogy a gyerekek sajátítsák el év végére a magyar nyelvet, minden tantárgyat németül is, magyarul is megtanítottam. Idő volt rá bőven. Év végére 30 füzetet írtak tele a gyerekek. Délelőtt 10 óráig általában elkészültünk az anyaggal. Ezután kimentünk az erdőbe száraz ágakat gyűjteni a fűtéshez.

Június 1-jére befejeztük a tanévet. Ezt jelentettem a tanfelügyelőnek, aki azt válaszolta, hogy majd ő fogja megmondani, mikor

van év vége. Június 5-én meglátogatott. Megkérdeztem tőle, hogy mit óhajt hallani. „Mutassa meg, mit tudnak a gyerekek magyarul!” Meg volt elégedve, s így be is fejeztük a tanévet.

Vasárnaponként kirándulni jártam: Kőszeg, Hét-forrás, Írott-kő, Ják, Süssing. 15 km-es határátlépési igazolványom volt.

Magyarbükkösön jól éreztem magam. A felnőttek sokat segítettek nekem. Még táblát is barkácsoltak. Egész télen át meleg téglát raktak az ágyamba. Volt egy tárogatóm, azzal muzsikáltam unalmas óráimban.

Reggeli a tahi táborban

Nyáron ismét táborba szálltunk. És ismét Tahiba. Indulás előtt még egyszer lefotóztuk a csapatot. Ekkorra már 50 fölé emelkedett a létszám.

A főzőasszonyok ezúttal is velünk tartottak. A bevásárlás most is úgy történt, mint 1938-ban,

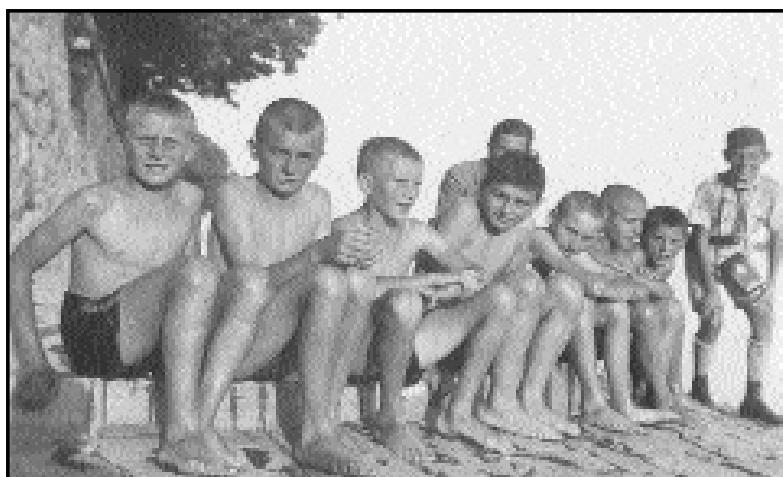
Csoportkép az iskola udvarán

ez az egyik őr feladata volt. Tahitótfalun bevásároltak, és taligával feltölték a patak melletti ösvényen a táborba az élelmet. Csendes, nyugodt két hét pihenés volt ez a tábor, mintha jelezte volna, hogy ez a nyár volt az utolsó katonaság nélküli nyaram. Énekelünk, játszottunk és sokat nevettünk. Jártuk az erdőt, és számháborúztunk. A Duna partján az elmúlt év óta felépült egy strandfürdő. Belül deszkafal adott biztonságot, s így szívesen vittük ide jó idő

Kerékpáros kirándulás Esztergomba

Kerékpárosok a Duna-parton

esetén a gyerekeket fürödni. Betegség, baleset nem történt a két hét alatt. Az én barakkomban esténként mandolinszóval altattam el a gyerekeket. Hol van már az a mandolin, és hol van már az a tárogató?!

Ezen a nyáron a Bányász dalárda Vass Márton kántor vezetésével részt vett Kassán a dalosversenyen. Miután a Felvidék egy része tavasszal visszakerült az anyaországhoz, kíváncsi voltam Kassára és környékére. Ezért az odaérkezés másnapján busszal Rozsnyóra utaztam, megnéztem az Andrássy-mauzóleumot, majd felmásztam Krasznahorka várához, illetve romjaihoz, és ott megnéztem a „Lőcsei fehér asszony” elmeszesedett testét az üvegkoporsóban. A kassai székesegyházban megnéztem Rákóczi és Bercsényi koporsóját.

Ősszel megjött a katonai behívó. Érsekújvárra kerültem a tüzérlaktanyába. Lovastüzér lettem. Mindig féltem a lovaktól, a matematikával pedig mindig hadilábon álltam. Most megkaptam mindkettőt. Már az első napon afférom volt Utczás András századossal. Azt a parancsot adta, hogy a lóistállónak szánt helyiségeket üríttessem ki, és állíttassam be a lovakat. Megnéztem a helyet, majd jelentettem, hogy a parancsot nem tudom végrehajtani, mert az aljától a mennyezetig hasábfával van tele. Válaszul hívta az őrséget és a fogdába záratott, mondván: „A parancsot előbb végre kell hajtani, csak aztán lehet panaszt tenni.” Másnap aztán egész napon át a hasábfák kirakodásával foglalkoztunk.

Nemsokára megkezdődött a kiképzés. Naponta lovagoltunk a lovardában, és én – ahogy múltak a napok – egyre kevésbé tudtam a fenekemre ülni. A nyereg feltört, s nekem naponta kellett a véres alsónadrágomat kimosni. Később – egy tüzértiszt tanácsára – szarvasfaggyúval kenegtettem a feltört részt... és ez segített. Aztán megszoktam. De a lovakkal továbbra is hadilábon álltam. A lovardában egyszer akkora ívben dobott a lovam a levegőbe, hogy alig tudtam a földetérés után felkelni. A lovam meg állva maradt, majd visszanezve szabályosan „kiröhögött”. Ezek a katonalovak nagyon rafináltak voltak. Úgy emlékszem, hogy a katonaság ideje alatt összesen tízszer estem le a lóról.

Egy gyakorlat alkalmával a megáradt Nyitrán kellett átlovagolnunk. Azt hittük, hogy a lovak hátán ülve könnyen átsétálhatunk a folyón. Hát nem így volt. Lovam a folyómeder szélén megcsúszott, én leestem a nyeregből, és már csak arra volt elég a lélekjelenlétem, hogy erősen megkapaszkodjam a szárban, s így a lovam maga után húzott a megáradt Nyitrán át. A parton nem volt szabad kiönteni a csizmánkból a vizet, hanem vízzel teli csizmában kellett a gyakorlatot befejezni. Csak kevesen úszták meg ezt a gyakorlatot megfázás nélkül.

A teodolit (mérőeszköz vízszintes és függőleges szögek precíz mérésére) és a szögtávcső kezeléséhez az én matematikatudásom túl kevés volt. Pedig nagy volt a tét: vagy tisztek leszünk, vagy legénységi állományba helyeznek.

Karpaszományosok négyen voltunk: Markos Tibor, Ördög Jóska, egy kb. százkilós fiú és én. A kövér fiú nevére már nem emlékszem,

csupán arra, hogy az őrmester élvezte a kínzását. Még fel sem szállt a lóra az egyik oldalon, odaszózott a hosszú ostorral a ló lábaira, és a kövér már le is repült a ló másik oldalán. Szegényt nagyon sajnáltuk. El is maradt aztán tőlünk.

Az 1939/40-es telet Székesfehérváron töltöttük karpaszományos iskolán. Rettenetes tél volt. A csapok befagytak, nem tudtunk mosakodni, és rettenetesen fáztunk. Február 25-én kivonult egy tüzéregység lövegekkel és teljes felszereléssel. A temetőnél betemette őket a hó. 300 hó munkást kellett kivezényelni, hogy kiássák őket. Többször volt gyakorlatunk azon a dombon, ahol II. András kiadta az aranybullát, melyben a szerzett és engedélyezett szabadságjogokat legalizálta. Aztán véget ért a karpaszományos iskola, és mi karpaszományt varrathattunk a bal zubonyujjunkra.

Pihenő a tábori ágyún

Ebben az évben, 1940. február 14-én meghalt Fazekas Zoltán. Ő volt az első cserkész halottunk. Síelni volt a budai hegyekben. Kegyetlen hóviharos idő volt aznap. Megfázott, lázas lett, és rettenetesen elfáradt. A kapu előtt találták meg másnap reggel félig megfagyva. Már nem heverte ki ezt az éjszakát. Sokáig gyászoltuk.

1940 februárjában már megint iskolapadokban ültünk. Mégpedig Hajmáskéren a hadapródiskolán.

Sok elmélet és sok gyakorlat jellemezte ezt az iskolát. Kemény edzésnek voltunk kitéve. Mindenki érezte, hogy a bevonulás a Felvidékre, Ruténföldre és Erdélybe csupán előszele az igazi háborús eseményeknek. A teodolit és szögtávcső használata, illetve a kézi fegyverek és a tábori ágyú használata egyre fontosabb lett számunkra, és tudtuk, hogy hamarosan a valóságban is tudnunk kell mindazt, amit mi ezen az iskolán tanulunk.

Hajmáskér az ország egyik legszélsőségesebb éghajlatú települése. Hol fagyoskodtunk, hol melegünk volt, hol pedig szélvész vágta a gyakorlótéren. Barakkokban laktunk. Az elhelyezés és az étkezés megfelelő volt. Nem szenvedtünk hiányt semmiben. Még ismerőst is találtam, Péter Guszti is vörösvári volt.

1940 augusztusában Debrecentől nem messzire, Mikepércsen táborozott az ütegünk. Mi, felderítők egy kukoricás széléről figyeltük a román állásokat. Akkoriban már szerte az országban mindenki tudta, hogy hamarosan átlépjük a román határt, és Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely érintésével a Székelyföld irányában vonulunk előre. Október közepén megjött a parancs: Irány Kolozsvár! A határon átlépve először olyan házat találtunk, ahol a terem közepén üst lógott egy láncon, az üstben nyílt lángon főztek valamit, az egyik sarokban kecskék tanyáztak, a másik sarokban a gazda és családja feküdt szalmán. Borzasztó látvány volt.

Nagyváradon csak rövid ideig időztünk. Sajnálattal állapítottuk meg, hogy az utcanevek csak románul vannak kiírva. (Igaz, Vörösvárott is csak magyarul íródtak az utcanevek, holott nemzetiségi hely.) Királyhágón már nagyon fáradtak voltunk. Többen a nyeregben el is aludtak. Másnap Bánffyhunyadra értünk. Hatalmas diadalív fogadott bennünket. Ünnepi beszédek hangzottak el, és a község legszebb lányai álltak kétoldalt sorfalat. A diadalíven a következő felírás volt olvasható: „Éljen Nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr! Éljen a dicsőséges magyar hadsereg! Éljen a haza!” Ölelgetek, csókolgattak bennünket. Az összesereglett tömeg énekelt, táncolt, és kérdésekkel

ostromolt bennünket. Nagyon szép faragott hármás dobozt kaptam tőlük. A dobozok egymásba illeszthetők voltak. Egyiket még ma is őrzöm. Ezenkívül egy nagy könyv alakú faragott dobozt is kaptam, mely titkos rugóra nyílt ki.

Ekkor már hadapród őrmesterek voltunk. Tele örömmel, lelkesedéssel vonultunk egyre beljebb Erdély közepébe. Mindenhol lelken-
dezve fogadtak, és ajándékokkal láttak el.

A bánffyhunyadiak diadalkapuvál fogadtak 1940. október 18-án

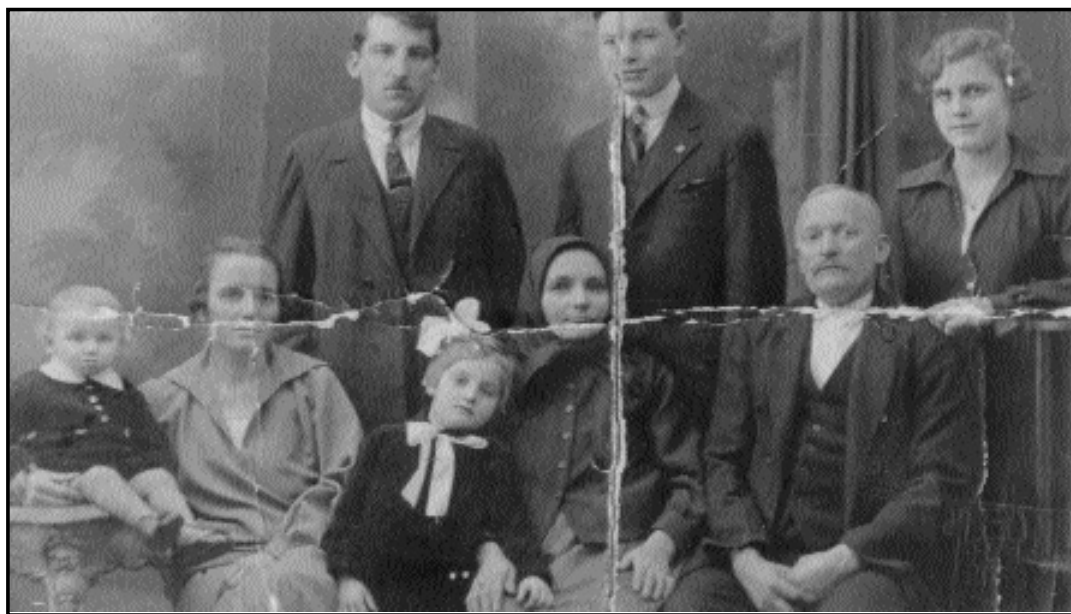
Végső szálláshelyünk Szamosújvár lett. Kellemes kisváros a Szamos partján. Kitűnő elhelyezésünk volt, és mi jól éreztük magunkat. A napi kiképzés és a gyakorlatok nem voltak fárasztóak. A fegyverraktár Dés közelében volt. Ennek ellenőrzése a veszedelmes móccokkal lakott vidéken nem volt könnyű. Lóháton a bizonytalan sötét éjszakában megközelíteni a fegyverraktár épületét nem volt veszélytelen feladat. Csupán egyet sajnállok, nem ragadtam meg az alkalmat, hogy bejárjam a Székelyföldet. Az hittem, hogy Erdélynek ez a része most már örökre Magyarországhoz fog tartozni. Tévedtem, és most már késő. Néhány hónapig időztünk itt.

Rihtar Ferivel (Egyenesút) több levelet váltottunk. A levelek végén mindig ez állt: „Üdvözli testvérem: Tibi.” Én meg ugyanígy fejeztem be a leveleimet: „Üdvözlöm testvéredet, Tibit.” Mikor aztán szabadságra jöttem haza, kiderült, hogy ez a Tibi a valóságban: Ibi.

Akkoriban szakállt hordtam, de amikor odahaza a templom körútsán megláttak, mindenki engem nézett. A feltűnést nem szerettem, így még a szabadság ideje alatt levágattam.

Idehaza többször meglátogattam „Tibit”, illetve Ibit. Eddig még nem udvaroltam senkinek.

(A Kiszely Aranka-féle ismeretség olyan „megfogás” célzatú volt az anyja részéről. Akkoriban másodéves tanítóképzős voltam, és többször meghívtak ebédre, vacsorára. Anyám azonban féltette az iskolai előrehaladásomat, s ezért sürgősen befejeztette az „udvarlást”, illetve az ebéd-meghívásokat. Elment a Kiszelyék lakására, és akkora patáliát csapott, hogy utána már szégyelltem magam, és többé nem mentem oda. Közben magam is rájöttem, hogy ezeknek a meghívásoknak mi volt a célja.)

A Rihtar család. Balról jobbra: Rihtar Ferenc családfő, Fodor György sógor, Fodor Borbála sógornő, Alsó sor: ifj. Rihtar Ferenc, Rihtar Ferencné anyja, Rihtar Ibolyka, Fodor Györgyné nagymama, Fodor György nagypapa

**A Rihtar család. A baloldali
kisfiú vendég a szomszédból**

meghallotta, hogy itt, nálunk kőszénbányát létesített egy belga részvénytársaság. Mikor megismertem, felvigyázó munkakört töltött be. Ibolyka édesanyja vörösvári származású volt, öccse, Feri pedig az én kiscserkészcsapatomnak volt a tagja. Mikor hazajöttem Erdélyből, többször találkoztunk. Gyakran jártunk az altiszti kaszinóba táncolni. Ám bár ő mindig kijelentette, hogy a Nagy bányamester Feri fia jobban táncol, mint én. Kénytelen voltam lenyelni a békát, mert csinos volt, és komolyan akartam udvarolni neki. November 29-én a kiskapuban csókoltam meg először.

1941. szeptember 29-én leszereltem mint zászlós. De előtte az utolsó szabadság idején részt vettem még a Hidas Gyurka által vezetett 1941-es táborozáson (1941. VII. 21-től). 1942 áprilisában pedig egy kiránduláson közös találkozót rendeztünk a szentiváni hegyek oldalában. Ezzel tulajdonképpen elbúcsúztam a cserkészettől. Legközelebb 50 évvel később szerveztem egy új csapatot...

Közben megismerkedtem Ibolyka szüleivel. Apja Horvátországból jött Vörösvárra, mert

Feri és „Tibi”

1940. december 1-jén bezárt a bánya. Oka: vagy nem volt már elegendő mennyiségű szén, vagy a belga vezetőség nem akart ellenséges viszonyban álló országnak szenet termelni.

A Rihtar család 1941-ben Ebszönybányára költözött, mert Rihtar bácsi ott kapott állást. Így Ibolykának a barátnőitől is el kellett válnia, nekem pedig messzire kellett utaznom, és hegyen átkapaszkodnom, ha Ibolykát látni akartam. És persze, hogy akartam.

Somlós Frigyes, aki a pilisszentiváni elemi iskola igazgatója volt, rábeszélte, hogy helyeztessem át magamat az ő iskolájába. Miután megígérte, hogy mindennemű formáságot elintéző helyettem, beleegyeztem. Bár a magyarbükösiekkel nagyon megkedveltük egymást, sőt egy láda almát is küldtek nekem Érsekújvárra, a józan ész mégis azt diktálta, hogy elfogadjam a pilisszentiváni állást. Magyarbükös közel 200 kilométerre, Pilisszentiván pedig csupán 1 km távolságra van az állandó lakásomtól.

*„Fogarasi Mihály úrnak, állami elemi iskolai segélydíjas tanítónak
Saját kérésére és költségére a pilisszentiváni állami elemi népis-
kolához a német tannyelvű osztály vezetésére áthelyezem. Új állá-
sának elfoglalására az illetékes kir. tanfelügyelőnél – az általa ki-
tűzendő időben pontosan – jelentkezzék s ennek megtörténte után
működését azonnal kezdje meg.*

*Törvényszerű illetményeit új állásának elfoglalása után fogom
átutalványozni.*

Budapest, 1941. évi szeptember 20-án.

A miniszter rendeletéből:

[olvashatatlan aláírás]

Miniszteri osztályfőnök”

Jelentkeztem Somlós Frigyes igazgatónál, majd az illetékes királyi tanfelügyelőnél, és 1941. október 15-én megkezdtem a német tannyelvű osztályban a tanítást. (Összevont 7-8. osztály.)

Az átvett osztályban 24 óra német és 6 óra magyar nyelven történő tanítás volt a Kisebbségi Tanterv és Utasításban előírva.

Első napon meleg szeretettel köszöntöttem a tanulókat, majd elmondtam nekik, hogy milyen tantárgyakat fogok németül és milyeneket magyarul tanítani. Míg beszéltem, fagyos hallgatás uralkodott az osztályban. Aztán bemutatkoztam, és elmondtam nekik, hogy eddig hol tanítottam, és hol voltam katona. Majd kértem őket, hogy ők is mutatkozzanak be, először németül, majd utána magyarul. De magyarul nem voltak hajlandók bemutatkozni.

Akkor még nem értettem, hogy ennek a makacskodásnak mi az oka. Tanítás végén a köszönéssel is baj volt. Akkoriban a hivatalos köszönés „Szebb jövőt!” volt. Miután harmadszorra sem voltak hajlandók így köszönni, elfogadtam a „Gelobt sei Jesus Christus!” köszönést.

Mikor a kijárat ajtóhoz érkeztek a tanulók, Stocker Ignác visszafordult és „Heil, Hitler!” kiáltással elszaladt. Másnap alig kezdtem meg a tanítást, Stocker Ignác tanuló apja jelent meg az osztályban. Ingerült hangon figyelmeztetett, hogy „nekik” megegyezésük van a minisztériummal, hogy a pilisszentiváni iskolában csak németül szabad tanítani, s a pedagógusok még a tízpercben is csak németül beszélhetnek. Az ingerült és kioktató hangra én is németül válaszoltam: „Was für ein Brot Sie in Ihrer Bäckerei backen, das geht mich nichts an, aber in welcher Sprache ich in der Zwischenpause mit den Kindern rede, das soll Sie nichts angehn!” Megfenyegetett, hogy megteszi a megfelelő lépéseket. Az elkövetkező napok is bővelkedtek meglepetésekben. Kezdték a fogasok megtelni Volksbund-sapkákkal. Aztán rászoktak a Volksbund-jelvény viselésére. A felém áradó gyűlölet miatt kezdtem elveszteni türelmemet. Nem értettem, hogy miért van ez. Ahelyett, hogy örültek volna, hogy a nemzetiségi nyelvet 24 órán belül tanulhatják, folyton azon törték a fejüket, hogy hogyan okozzanak kellemetlenséget nekem. Peller István főjegyző közölte velem, hogy már 30 feljelentést küldtek ellenem.

Nem tudtam, mit tegyek. Tehetetlen voltam, és senki sem támogott ebben a szélmalomharcban. Többen azt ajánlották, hogy alkudjak meg a helyzettel. Erre azonban nem voltam képes. Egyik vasárnap – már nem tudom, miért jártam Szentivánon –, láttam és hallottam, amint fiúk-lányok egymást átkarolva azt éneklik az utcán, hogy

„Ungarland ist ein Zigeunerland”. Ez, szerintem azért már túlzás volt. A következő naptól kezdve azt vettem észre, hogy megfigyelő áll a templom sarkán, és azt figyeli, hogy milyen nyelven beszélek a gyerekekkel.

Akkoriban azt hittem, hogy egyedül is képes leszek felvilágosítani a forrófejűeket, hogy vesztükbe rohannak. Bleyer, a németiség parlamenti képviselője nem ezt akarta, hanem kulturális autonómiáért küzdött. De kiderült, hogy Szentivánon nem a nép volt a hibás, hanem a Sziklai és Rösser nevű tanítók, akik ellenem szították a hangulatot. Sziklai hamarosan a harctérre került, Rösser pedig az óbudai német gimnázium igazgatója lett. Rösser még sokáig járt ki Szentivánra, és a házaknál és a vendéglőben ellenem hangolta az embereket. „Meglátjátok – mondotta –, ha bevonulnak a mieink, egyből felakasztjuk ezt a kis mitugrász Fogarasit.”

Egy alkalommal felbérelte a bányászok egy részét, hogy amikor késő délután a hegyen át megyek haza, fogjanak közre, és alaposan verjenek meg. Ezt egy asszony árulta el nekem, akinek sajnos már nem tudom a nevét. Ekkor három napig revolvért tartottam magamnál. Fegyverviselési engedélyem nem volt, úgy kértem kölcsön néhány napra a fegyvert egy vörösvári ismerősömtől. Hogy fegyver van nálam, ezt a gyerekeknek is megmondtam. (Tudom, hogy ez helytelen volt, de ekkor már az életemet védtem). Így aztán elmaradt a megveretés.

November 2-án Peller István főjegyző magához kéretett, s közölte, hogy a faluban nagyon rossz a hangulat. Kért, hogy csukjam be a szememet, és ne lássak meg mindent.

Elkeseredve mentem végig a Fő úton. Halottak napja miatt tanítási szünet volt. Az emberek megfordultak utánam, s összesűgva mentek tovább. Azt kérdezték egymástól: „Ő az? Ez az a tanító?” Függyönyök húzódtak szét, majd ismét össze a házak ablakain. Úgy sétáltam végig a hosszú úton, mint egy nem kívánt idegen. Senki sem állt szóba velem. Az emberek elfordultak tőlem, vagy iparkodtak nem észrevenni. Az életben a legrosszabb érzés a bizonytalanság és a tehetetlenség.

Az út vége felé észrevettem, hogy a Kálvárián gyerekek játszanak. Azzal a szándékkal mentem feljük, hogy hátha befogadnak a játékba. Mikor megláttak, összesűgtak, s a horogkeresztes zászlójukat magasra

tartva elkezdtek énekelni a Panzerliedet, majd a „Wenn wir fahren gegen Engelland” című háborús dalt. Mikor közelebb érkeztem hozzájuk, felugráltak és átszaladtak a következő dombra. Ott aztán újból folytatták az éneklést. Amint ismét feléjük közeledtem, észrevettem, hogy a domb alján férfiak gyülekeznek furkósbotokkal és indulnak felém. Jobbnak láttam nem megvárni őket, ezért a túlsó oldalon befordultam az Új utcába (ma József Attila utca). Ekkor a gyerekek vérszemet kapva hatalmas köveket s féltéglákat ragadtak fel és dobáltak felém. Az utca első házában a Tixnerék laktak, akik szívesen fogadtak, és sajnálkozásukat fejezték ki a történetekért. Visszafelé bementem a község-házára és panaszt tettem a „Heim” vezetőjénél. Panaszomra csupán ennyit felelt: „Wenn Sie Ihre Tätigkeiten so weiter machen, garantiere ich nicht Ihr Leben.”

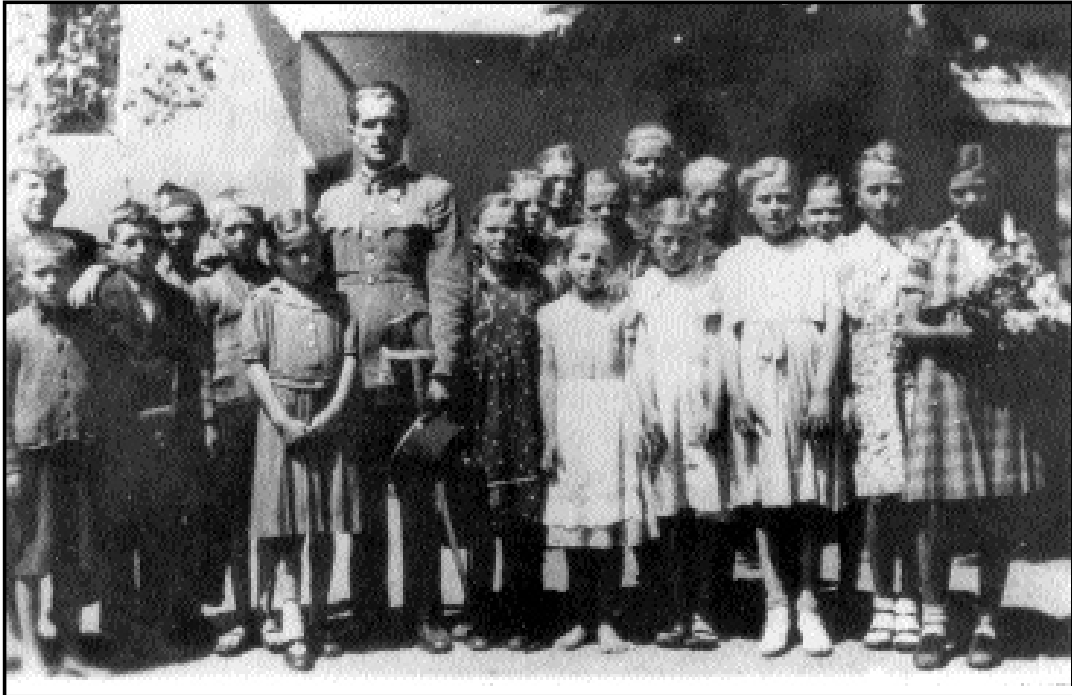

A pilisszentiváni iskola a templommal

Az eseményeknek aztán az lett a következménye, hogy a minisztériumból egy miniszteri biztost küldtek ki kivizsgálni a történeteket és a panaszokat. Ez három hónapig tartott. Ezalatt 150 oldalas jegyzőkönyv készült. Ez az ősz nagyon kellemetlen volt számomra. Gyakran álltam az ablak előtt és a „Hogyan tovább?”-ra kerestem a választ. Ekkor már

a jobb érzésű gyerekek is érezték, hogy túllóttek a célon. Egyik napon zokogva jött ki Balázs Magda, megsimogatta a karomat és így szólt megtört hangon: „Tanár bácsi, én úgy sajnálom magát!” A jegyzőkönyv 1942 januárjában készült el, benne volt az összes panasz. A jegyzőkönyvet Csonka József és Zimányi Ernő polgári iskolai tanárok írták alá.

A jegyzőkönyv valahogy így kezdődött: „Nevezett tanító léptenyomon a némettség elleni gyűlöletét hangoztatja, letépi a tanulók fejéről a Volksbund-sapkát, mellükről a Volksbund-jelvényt stb.” Ekkora marhaságot még életemben nem olvastam. Én és a némettség elleni gyűlölet! Hogy lehet ilyet leírni? A legborzasztóbb az volt, hogy a miniszteri biztos is meg lett fenyegetve és félemlítve, mert csak januárban merte megmondani, hogy a „haditerv” az volt, hogy mindenki mondja el panaszát, s miután ezt megtették, majd megnyugszanak, s ezzel minden elcsendesedik. Az akkori főigazgató egyszer behívott magához és miután maga után bezárta az ajtót, átölelte a vállamat, így szólt: „Hát maga az, maga az a renitens? Nagyon helyes, csak így tovább!” Hát ennek sem örültem.

Ez a megmaradt osztályom sok örömet szerzett nekem. 1942. V. 22.

(A sztálingrádi csata után persze minden megváltozott. Mindenki hallgatott, és befelé nézve bizonyára nekem adott igazat.)

A szentiváni eseményektől függetlenül szorgalmasan jártam hétvégeken és iskolai szünetekben Ebszönybányára. Hosszú volt az út, s magas a Tokod és Ebszönybánya közötti hegy. De hát, aki udvarol, annak áldozatot is kell hoznia.

Nemsokára a nagy létszámú osztályt kettéosztották. Húszegynéhány tanuló maradt nálam vegyesen: fiúk és lányok. Ez a megmaradt osztályom sok örömet szerzett nekem. 1942. má-

jus 22-én – a behívó parancs kézhezvétele után – már a vörösvári sorompónál vártak virágcsokrokkal engem, és együtt mentünk le a száznál is több lépcsőn egészen az iskoláig. Ezekről a gyerekektől a harctéren karácsonykor kb. 70 levelet és lapot kaptam. Balázs Magda megmaradt nekem, de kedves volt Tisztes Margit, Frech Boriska, Schuck Anna, Rádler Margit, Marlok Hilda és így tovább. Megváltozott a politikai helyzet, s erre a gyerekek is, de még a szülők is megváltoztak. Örülök, hogy így történt. Akik bántottak, megbocsátom, és nem haragszom rájuk. Azóta is szívesen járok Szentivánra, mert mindenhol szeretettel fogadnak.

Azok, akik engem annak idején meg akartak verni, elhagyták az országot, Németországban élnek, s ha haza is jönnek, engem bizonyára nem látogatnak meg. De a bánatot okozók is kedves tanítványaim maradnak.

Ebszönybányán Ibolykával

HÁBORÚ ÉS BÉKE

1942. május 21-én, születésnapomon katonai behívót kaptam Kolozsvárra, a 26. sz. tábori tüzérezredhez. Másnap, május 22-én a szentiváni iskola és a templom között elbúcsúztam az osztályomtól. Vizsgárra már más kolléga készítette fel őket.

Néhány nap felkészülés után a kolozsvári állomáson megkezdődött a berakodás. Ekkor már zászlós voltam és az Erdélyi Emlékérem tulajdonosa. Legényem egy Fazekas nevű őrzető lett. A berakodás után, május 29-én elindult a vonat Kassa irányába. Útközben probléma nem volt, a lovak is tűrhetően viselkedtek.

A felvirágozott katonavonat

A volt trianoni határ melletti Buzita, Bárca és Him falvak közelében táboroztunk le. Néhány hétig itt időztünk. Még eltávozást is kaptunk Kassára.

Vonatunk június közepén indult Oroszország irányába. Az indulás előtti napon a tisztikar tagjai Utczás András százados vezetésével a kassai nyilvános házat látogatták meg. És nem is szégyellték magukat. Én egyedül őriztem az üteget.

Aztán elindult a vonat, s mi hamarosan a Vág völgyében kanyarodtunk a Kárpátok felé. Hajnal 4 óra tájban mindenkit felébresztettek, mert vonatunk a Magas-Tátra alján kanyarodott kelet felé. Csodálatos látvány volt. Délutánra már a Keleti-Beszkidék hegyláncolatát érintettük, és elértük Lavocsnit, a határ utáni első lengyel községet. Itt már több visszafelé tartó szerelvényel találkoztunk, legtöbbje sebesültvonat volt.

Przemysl-t érintve Breszt-Litovszkba érkeztünk. Itt egynapi pihenőt tartottunk. Megnéztük az első világháborúban elszenvedett vereség helyét, ahol 300.000 magyar került fogságba. Innen Kurszkig, illetve a mellette levő durnevói erdőig vonaton tettük meg az utat, azzal a paranccsal, hogy onnan gyalogmenetben haladunk a Don folyóig. A vonatkozás ideje alatt Utczás százados naponta tartott megbeszélést, sőt időnként előadást is.

Hogy jellemezzem Utczás András századost, arra a durnevói erdőben történeteket mondok el.

Egy erdőn keresztül jövő orosz férfit megállított, egy oroszul úgyahogy tudó ruszin katonával kikérdeztette, majd elkérte az iratait. Kiderült, hogy ez a férfi néhány napig a németeknek dolgozott, majd ellátták ezt igazoló iratokkal. Utczás András viszont kijelentette, hogy kém, és ki kell végezni. Megásatta vele saját sírját, majd a sír szélére állíttatta és agyonlövötte. Valamennyien tudtuk, hogy ez nem más, mint kegyetlen gyilkosság.

Az alakja is elárulta a jellemét. Nagy has, nagy fenék, nőies járás, vizenyős szemek. Továbbindulás előtt parancsot adott a felderítő szakasznak, illetve nekem, a felderítő tisztnek, hogy 1-2 kilométerrel az üteg előtt haladjunk, s ha gyanús alakot látunk, lőjük agyon. Mi ennek ellenkezőjét tettük. Akik velünk szembe jöttek, kézzel-lábbal megma-

gyaráztuk, hogy ne ezen az úton haladjanak tovább, hanem kanyarodjanak másfelé. Stari Oskol után egy nagy horhoshoz értünk. Itt nagyobb csata zajlott le a németek és az oroszok között, mert a bokrok alatt még megtaláltuk a halottakat. Az egyiknek térdlövése volt. A vére már kifolyt, de az utolsó cseppeken még ezerszámra rajzottak a kukacok. Rettenetes látvány volt.

Megérkeztünk első szálláshelyünkre, Basovkára. Felderítőhelyünk egy dombtetőn volt. A domb alatt folyt a Don, s annak túlsó partján az orosz csapatok ásták be magukat. A területet a németektől vettük át, ők továbbvonultak Sztálingrád felé. Alattunk az olaszok és románok. Lammel Tóni a bemérő csoporttal tőlem dél felé állt kb. egy kilométerre. Az én bunkerom a lövészároktól balra, a rádiós és távbeszélő csoporté pedig jobbra volt. Ekkorra már Mihalovits Franci, a szorgalmas és nagyon tevékeny táti cipész lett a tisztii legényem. Miután „kényelmessé” tette a közös bunkerunkat, jobbra-balra próbáltunk tájékozódni. Utczás András jó messzire volt tőlünk, s így nem kellett az állandó zaklatásától félnünk. A faluban lakott, s ez okozta a későbbi tragédiát. Fel szólította az ott maradt kb. 50 öreget és gyereket, hogy hagyják el a falut. A falusiak azonban ragaszkodtak házaikhoz és falujukhoz, ezért nem tettek eleget a parancsnak. Ezért összetereltette őket a település közepén, és géppuskákkal agyonlövete őket. Előzőleg megparancsolta a tiszteknek, hogy legyenek jelen a kivégzésnél, mondván, hogy ezt „szokni kell”. Engem telefonon szólított fel a jelenlétre, de nekem sikerült feltalálnom magam, s közöltem vele, hogy az oroszok egy része átkelt a Donon, és felfelé kúsznak a dombon. „Akkor csak maradj, és ha kell, kérjél segítséget” – mondotta. Akik látták ezt a kivégzést, azt mondták, hogy csak gyáva ember cselekszik így. Egy gyengeelméjű ember is volt köztük, s miközben aratott a halál, ő énekelve táncolt a hullák és nyöszörgő sebesültek között.

Egyszer a dombtetőn álló templomra voltam kíváncsi. A templom tele volt gabonával, s egy anyakoca sok malacával ott tanyázott, és ette a finom eleséget. De mire a felderítő osztag embereivel visszatértem, már hűlt helye volt a kocának és a malacoknak. Mások gyorsabbak voltak nálunk.

1942. október 13-án az alábbi tábori postai levelezőlapot írtam egyik szentiváni tanítványomnak:

„Kedves Erzsikém!

Sok szeretettel küldött lapodat köszönöm. Itt, a Don partján, hol nagyon messze vagyok tőletek, a ti kedves lapjaitok mind-mind melegséget hoztak a hidegen szomorú őszi életembe. Az oroszok nyugtalansága és az ősz haldokló színe nagyon elfáraszt bennünket, és ezért a kedves lapok kétszer oly értékesek nékem. Gondoljatok, Erzsikém, ti is oly szeretettel az itt harcoló és szenvedő magyar katonákra, mint amilyen szeretettel mi gondolunk rátok. Imádkozz sokat értünk, Erzsikém. Kérd a kis Jézuskát, hogy épen és egészségben vezessen vissza egykor hozzátok. Tanító nénidet és kedves Szüleidet szeretettel üdvözlöm. Tanítód.”

[A lap címzettje Schuck Erzsébet volt, aki megőrizte, és évtizedek múltán ajándékképpen visszaadta a tábori lapot írójának. – a Szerk.]

November 1-jén útnak indítottak bennünket északabbra Kantamarovon keresztül Kamenkába. Előző este esett az eső, s a víz ráfagyott a fákra és bokrokra. Olyan volt a természet, mint egy jégpalota. Aztán berendezkedtünk az új helyen. Hamarosan megérkezett a tél, és lehullott az első hó. Franci egy kis kályhát szerzett a faluból, és fűteni kezdett.

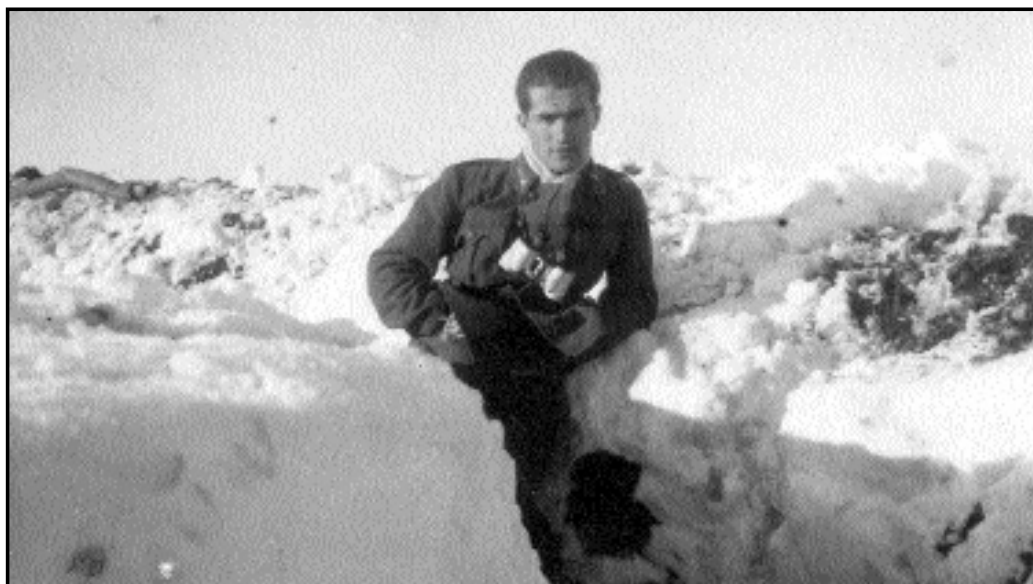
Néha-néha egy-egy csomag is érkezett, s miután nem tudták, hogy mit küldjenek, hát cigarettát küldtek. Az unalom és izgalom keveréke aztán rászoktatott a dohányzásra. Néha napok teltek el, és nem történt semmi, aztán meg támadások sorozata következett, s mindkettő ok volt a rágyújtásra. Levelek és lapok is érkeztek elég sűrűn. Egyszer Utczás százados hívott, hogy közöljem az ágyúzás okát. Átmentem a telefonisták bunkerébe, és közöltem, hogy mi történik a mi frontszakaszunkon. Már le akartam tenni a telefont, mikor hatalmas robajt hallottunk. A bunker mennyezete megmozgott, por és homok zúdult a nyakamba. Mire kirohantam, azt láttam, hogy Franci a lövészárookban fekszik, és a mi bunkerünk telitalálatot kapott. Jól működött a „Sztalin-orgona”. A bunkert újjá kellett építeni.

Álljon itt az a néhány sor németül, melyet visszaemlékezésként írtam az események után 51 évvel (1993-ban).

Weihnachten im Schützengraben 1942

Vor 51 Jahren – weit von der Heimat – feierten wir Christus-Geburt, die Heilige Nacht.

Der Schnee bedeckte mit weißer Decke die russische Steppe. Große Stille herrschte über dem Frontgebiet. Der Mond versteckte sich hinter den weißen Wolken. Unter unserem Hügel schlängelte sich der

1942 decemberében szolgálatban a lövészárokban

eingefrorene Don. Alles war still, nur einige unruhige Hunde brachen mit ihrem Bellen die Stille. Alles erwartete die Heilige Nacht.

Im Bunker, unter der Erde, war es schön warm. Unser Franci, der Tater Schuster hatte mich nicht frieren lassen.

Meine Gedanken flogen über die Grenzen und verweilten in einem kleinen Dörflein, wo meine Schule steht, und wo meine Schüler wohnen. Ich dachte an das Kirchlein mit dem großen Lindenbaum, und an das Kreuz am Hügel, wohin so viele Stiegen leiten.

Meine Gedanken brach Franci entzwei: „Herr Fähnerich, die Aufklärungsabteilung hat uns zu ihrem kleinen Feierabend eingeladen.“

Wir gingen zu ihnen hinüber und feierten mit frohem Herzen. Die Telephonisten und die Soldaten der Radioabteilung begannen das ungarische Weihnachtslied: „Mennyböl az angyal...” Und wir alle

sangen, und dachten an unsere Lieben, an unsere Angehörigen. Dann strömte das deutsche Lied in die Höhe: „Stille Nacht, heilige Nacht...” Es war ein feierliches Zusammensein. Alle fühlten die Zusammengehörigkeit. Als sich die heilige Nacht näherte, brachte Franci einen winzigen Weihnachtsbaum und stellte vor das Bäumchen ein kleines – von ihm gebasteltes Holzkreuz. Aber woher er die Fichte verschaffen hatte, das hatte er uns nicht verraten.

Als ich im Schützengraben den Wachposten beaufsichtigte, hörte ich

Karácsonyfa a lövészárókban

auch jenseits des Flusses Weihnachtslieder singen. Auch die Russen dachten an ihre Angehörigen.

Ich glaube, dass unser Herrgott im Himmel nicht nur unsere, sondern auch ihre Weihnachtslieder angehört hatte.

Die Gedanken und Fragen wirbelten noch lange in meinem Kopf: Werden wir unsere Heimat, unsere Lieben noch sehen? Die Fragen blieben aber nur Fragen, Antwort kam nicht darauf.

Die stille Nacht hatte mich bald in einen leichten Traum eingewiegt.

Befújta a lövészárkot a hó

Karácsony elmúlt, és parancs érkezett: át kell menni a befagyott Donon, és „nyelvet” kell hozni odaátról. Tulajdonképpen Utczás András századosnak kellett volna vezetni a vállalkozókat, de ő gyáva volt, s így engem jelölt ki erre a feladatra. Előbb megbeszéltem a feladatot a felderítő csoporttal, majd szemrevételeztük a kijelölt terepet. Megbeszéltük, hogy fehér síelőruhában megyünk, és azt is megjelöltük, hogy

Vajon mit csinálnak az oroszok?

a Donnak melyik részén kelünk át. A parancs december 28-án éjszakára szólt. Utólag megtudtam, hogy tőlünk jobbra és balra két doni kozákból álló szakasz ugyanazzal a feladattal indult, mint mi.

A kijelölt helyre két lovacska szállított szánkón. Sajnálattal vettük észre, hogy telihold van. De azért csak elindultunk. Leereszkedtünk a jégre. Csatárláncot mutattam, de a végén libasor lett belőle.

Azt hittük, hogy a folyó túlsó partján géppuskások vannak készenlétben. Kiderült, hogy az oroszok éjszakára hátravonulnak a falu szélére, ahol a bunkereik voltak. A folyóparton csak nappal voltak megfigyelők.

Egy kis facsoport következett a Don túlsó partján. Mikor ezen áterünk, szántóföldön kúszva-mászva kellett továbbmennünk. Mikor a falu szélén álló első házhoz értünk, a kertben bunkert láttunk. A bunkerben fűtöttek, mert füstcsík kanyarodott az ég felé. Mire a kertbe értünk,

észrevett bennünket az őr, és hangosan kiáltott: „Sztoj!” És már lőtt is, majd kukoricagránátot dobott felénk. Az egyik gránát szilánkjai eltaláltak engem, és a földre estem. Franci három gránátot biztosított ki, és bedobta a bunker ajtaján. Óriási robbanás következett, és utána csönd lett. De már felhangzott az egész szakaszon a harci zaj. Még egy repülő is beavatkozott a támadásba.

A vállalkozás megbeszélése

Engem Franci a hátára vett, és a befagyott Donon át visszavitt a mi-einkhez. Itt elsősegélyben részesítettek, majd Utczás százados ott helyben ki akart hallgatni, de az ott levő alezredes (már nem emlékszem a nevére) ezt nem engedte, hanem egy cigaretta elszívása után hátraküldött a kötözőhelyre.

A kötözőhelyen kiszedték a fejemből és a bal felsőkaromból a gránátszilánkokat, majd hátraküldtek a nikolajevszkai kórházba, ahol 1943. január 14-ig voltam.

Nikolevszkája és Alexajevkája összeépült községek voltak. Itt tartózkodott a II. Magyar Hadsereg vezérkara. Szerencsémre a -40 C fok körüli dermesztő hideg a kórházi tartózkodásom idejére esett. A kórházban egy német hadnagy volt az ágyoszomszédom. Elég sokat beszélgettünk egymással. Egyik nap egy idegsokkot kapott zászlóst hoztak a

terembe. Zsákot hordott magával. A zsákban fakereszt volt, amit elkövetkezendő halála esetére készíttetett magának. Az egyetlen magyar páncélos egységből ő maradt meg egyedül. Állandóan ugyanazt a mondatot ismételte: „Lesz ez még így se!”

Bekötözés után

Január 14-én riadó volt a kórházban. „Mindenki meneküljön, aki tud!” – szólt a parancs. A német hadnagy pillanatok alatt összepakolt és elrohant. Egy isteni sugallat hatására Francival együtt utánarohantunk. Az állomáson rettenetes káosz uralkodott. Körülbelül száz hordágyon fekvő beteg rimánkodott: „Mentsetek meg, ne hagyjatok itt elpusztulni!” De mindenki csak a maga mentésére gondolt. A német hadnagy a pénztárnál kérdezett valamit, majd kirohant a peronra. Mi utána. Egy-egy vagonajtót megzörgetett, de nem nyitották ki. Kb. a negyedik vagy

ötödik vagon ajtaja mégis kinyílt, s a német felmászott a vagonba. „Utánam, Franci” – suttogtam, és már benn is voltunk a súlyos német sebesülteket szállító vagonban.

A vonat elindult... és ez volt az utolsó szerelvény. Mi egész éjjel hallgattunk, és nem szóltunk egy szót sem. Reggel Harkovba érkezünk. Itt kiszálltunk. A peronon elmeséltem Francinak, hogy ezek a súlyosan sebesült katonák miket kiáltottak éjszaka fájdalmukban. Az egyik így kiáltott: „Gebt's mir eine Pistole, lässt mich nicht weiter leiden! Schießt mich nieder!” – „Adjatok egy pisztolyt, ne hagyjatok tovább szenvedni! Lőjetez agyon!” Sokan a vagonban haltak meg.

A pályaudvaron a pup (pályaudvar-parancsnok) közölte, hogy Bjelgorodban kell a visszavonuló egységeknek, ill. katonáknak jelentkezniük. Bjelgorodig vonaton utaztunk. Itt két dolog közül választhatam: vagy éjszakai német tolmács és telefonkezelő leszek, vagy a városon túl körkörös védelemre vállalkozom, és az utolsó emberig harcolni fogok. Természetesen az első szerepet választottam. A telefonos szolgálat nem tartott sokáig, mert százas csoportokban Kijev irányába irányították a magyar visszavonulókat. Kenyeret és kevés lekvárt kaptunk útravalónak. Kegyetlen hidegben, hosszú kilométereken át hömpölygött a magyar hadsereg az orosz hómezőkön. Ezen az úton sok ezer embernek fagyott le a lába és pusztult el, mert nem bírta az éhséget és a hideget.

Tekintettel arra, hogy ebben a menetben a hideg hóraguggolva végeztük el szükségletünket, elkerülhetetlen volt, hogy meg ne fázzunk.

Mikor már hatodik napja nem volt székletem, kezdtem megijedni. Féltem, hogy kólikát kapok, ezért a menetben levő orvostól igazolást, a menetoszlop parancsnokától pedig irányítást kértem a nyezsini magyar kórházba. Franci szerzett szánkót és lovat, s így elindultunk a nagy orosz pusztaságban a nagy bizonytalanságba. Útközben orosz kórházat találtunk, de már csak három idős hölgy volt benne. Megpróbáltak beöntést adni, de nem volt eredménye. Két vagy három nap után érkeztünk Nyezsinszbe. Itt kiderült, hogy a városban nincs magyar kórház, csupán szó volt arról, hogy építeni fognak, de még hozzá sem fogtak.

A véres síruha

Miután kórház nem volt Nyezsiben, kimentünk a pályaudvarra és a pályaudvar parancsnokától megkérdeztük, hogyan juthatunk el Kijevbe. Azt felelte, hogy sehogy. Miután engedélyt nem kaptunk, a síneken álldogáló és füstölgő vonat vezetőjét kérdeztem meg, hová viszi a vagonokban levő szenet. „Kijevbe” – felelte a mozdonyvezető. Többet nem kérdeztem, befúrtuk magunkat a szén közé, és vártuk az indulást.

A Magyar Érdemrend Lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal. Sajnos ez a kitüntetés is Nagyváradon maradt, minden felszereléssel együtt...

Már esteledett, mire beértünk Kijevbe. Mikor szálltunk, úgy néztünk ki, mint a kéményseprők. És itt olyan esemény következett, melyet nem tudtunk megmagyarázni. Elénk gördült egy magyar sebesültszállító mentőautó, a vezető kiszállt, kinyitotta a mentőautó hátsó ajtóit, és így szólt: „Zászlós úr, tessék beszállni!” Bevitt a magyar kórházba, és ott azonnal felvettek betegnek, Francit pedig a mosodában alkalmazták. Hogy történt, mint történt... ma sem tudom. Nekem csoda volt, mert én nem kértem mentőautót.

Itt még hét napig kezeltek, csupán folyékony ételt kaptam: lágytojást, madártej, tejet, kávét, s talán ennek következtében gyógyult meg a gyomrom. Ebben a kórházban történt, hogy fürdés közben lecsúszott

az ujjamról a karikagyűrűm, és mire utána kaptam, már lefolyt a kád lefolyóján.

Három hét egészségügyi szabadságot kaptunk. Lavocsninál fürdés és fertőtlenítés következett. Aztán átléptük a magyar határt, és hamarosan Budapesten voltunk.

A szabadság hamar véget ért. A felét Vörösvárott, a másik felét Ebszönybányán töltöttem. Kolozsváron már csak rövid ideig voltam. Április 3-án leszereltem.

A háborúban tanúsított helytállásomért megkaptam az erdélyi kitüntetésem mellé a „Magyar Érdemrend Lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal” kitüntetést. Dr. Réthy Zoltán községi főorvos a tiszteletemre ünnepséget rendezett a Herbszt-féle vendéglő nagytermében. A „hálás község” 2 mázsa lisztet adományozott e kitüntetésért. Ez az ünnepség 1943 áprilisában volt. Ibolyka is velem volt. Én katonaruhában voltam.

A Lovagkereszt adományozásáról szóló rendelet a 7. számú Honvédségi Közlöny 1943. február 3-i számának 123. oldalán:

„A Kormányzó Úr Ő Főméltósága az 1943. évi január hó 28. napján Budapesten kelt legfelsőbb elhatározásával, a Szovjet elleni hadműveletek alkalmából adományozni méltóztatott:

a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét hadiszalagon a kardokkal:

Kassay-Krantz Tibor főhadnagynak és

Fogarasi Mihály (1917. Pilisvörösvár – Schreck Mária) tart. zászlósnak, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásukért.

(Rendelet száma: 6.285/el. 8/e. – 1943. évi január hó 29-én.)”

(A B.M. 25918/1943 II. a számú határozat családi nevét Fogarasyra változtatta. – a Szerk.)

A tanítási év utolsó hónapjára már nem kaptam osztályt. Május utolsó vasárnapján, vagyis a Hősök napján én kaptam a felkérést az ünnepi beszéd megtartására. Nehéz feladat volt, mert nemcsak az előljáróság és az iskola tanári kara és ifjúsága volt jelen, hanem a Frontharcosok, a Levente, a Volksbund és a község lakossága is. Sikerült megoldanom úgy, hogy a beszéd végén mindenki gratulált, ugyanis a magyar katona hősiességén kívül arról is beszéltem, hogy mennyit szenvedtek a német katonák. Felidéztem az utolsó vonat sebesültjeinek szenvedéseit.

Az esküvőt már az elmúlt évben, május 21-én akartuk megtartani, de aztán csak eljegyzés lett belőle. Így 1943. augusztus 7-re, Ibolyka neve napjára tűztük ki. Az esküvő idejére készen volt minden a Kápolna utcai lakásban. A Kápolna u. 20. sz. alatti házunkat édesanyám házasságunk előtti időben nászajándékkul vette a Bába csendőr tiszteltyettől. Ő ugyanis nem tudta a ház építésére felvett kölcsönt és annak kamatait fizetni. Ezért el kellett adnia a házat. Anyámnak a Szántói út 4. sz. alatt volt egy háza, azt eladta, és 5000 pengőért megvette ezt a Kápolna utcai házat. A mellettünk levő sok tulajdonosú 11 méter széles telket az 50-es években vettük meg, s Ibolyka erre szép virágos kertet varázsolt.

Az esküvői meghívó

Az új ház berendezését egy Gojke nevű asztalosnál, Újpesten rendeltük meg. Az árát közösen rendeztük, Ibolyka apja gyűrűket, nyakláncokat és egyéb aranyértéket 8000 pengőért értékesített, én pedig a Pénzügyi Központban kétévi fizetést vettem fel részletfizetésre.

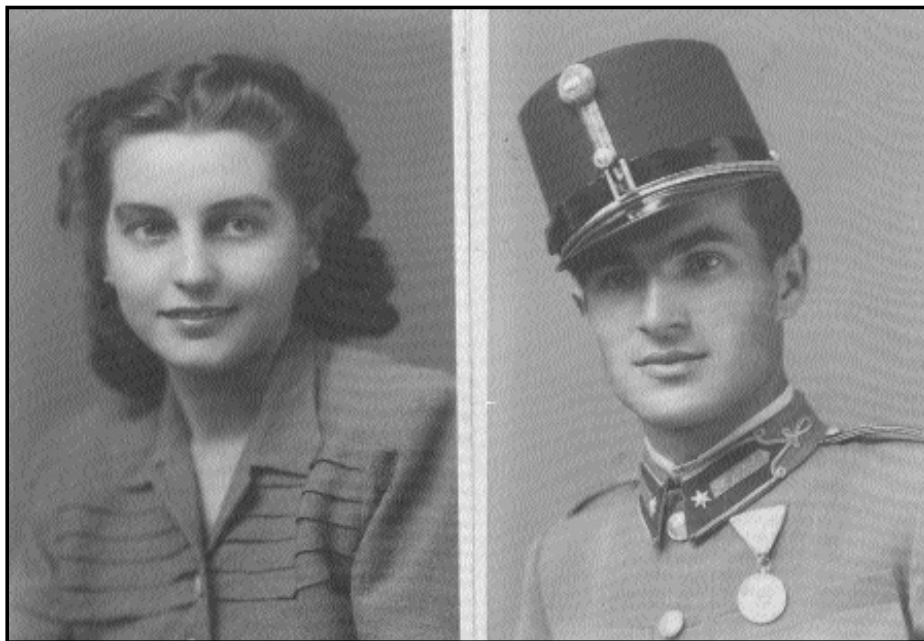
Aztán megjött a várva várt nap, augusztus 7-e. Délelőtt a községházán esküdtünk, délután 6 órakor a templomban.

Mikor Neisz Ferenc főjegyző lenézett az erkélyről, és látta, hogy díszmagyarban jövök, visszaszaladt, és ő is hasonlóba öltözött. A tanú Somlós Frigyes igazgató és Czeglédi Jóska bácsi volt. A templomi eskü-

vőt Kovács Jenő káplán celebrálta. A lakodalmat a szülői házban tartottuk a Kis új utcában. A meghívottak közt volt még Erna, az igazgató felesége, Peller István főjegyző, Hábli Bernát, Ibolyka szülei, anyám, nagyapám és Editke (Ibolyka nénikéje). A többiekre már nem emlékszem. Körülbelül húszan lehettünk összesen. Éjfél felé Ibolykával angolosan leléptünk, és elfoglaltuk az új otthonunkat. Forró éjszaka volt, és mi boldogok voltunk. Nászútra nem volt anyagi lehetőségünk, így a „mézesheteket” itthon töltöttük, de már az új házban. Aztán elkezdődött egy új élet.

Jóban-rosszban mindhalálig

De jó lenne sokáig fiatalnak és boldognak lenni!

Innen kezdve egészen 1946 májusáig nagyon keveset voltam idehaza. A szeptemberben kezdődött tanévet sem tudtam befejezni, így aztán osztályképem sincsen az 1943-44-es tanévről.

A második bevonulásom előtti hónapban, 1944. március 19-én nagy dübörgésre lettünk figyelmesek. Csaba felől tankok és gépkocsizó gyalogság vonult a Bécsi úton Budapest felé. Érteni nem értettük, hogy miről lehet szó, de annyit éreztünk, hogy a háború a mi országunkra is áterjedt.

1944. április 23-án megkaptam a behívót, és ismét Erdélybe, mégpedig a nagyváradai tüzér hadapródiskolába. Bár katonaruhában teljesítettem szolgálatot, a feladatom a hadapródok (zögerek) nevelése volt.

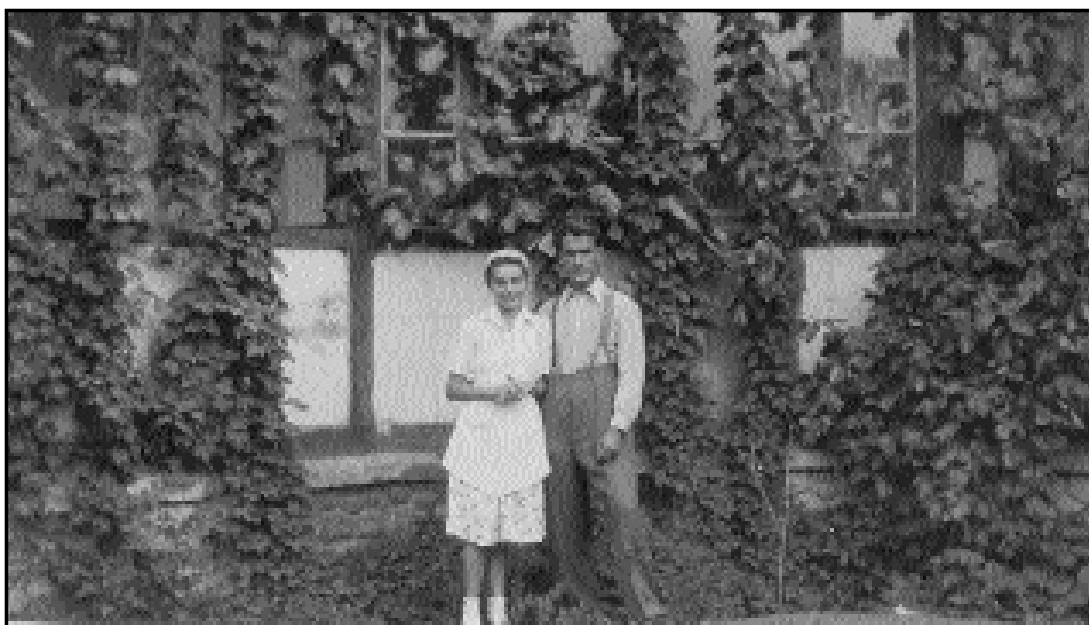
Az új házunk a Kápolna utcában

Május 3-án szabadságra jöttem haza. Ibolyka az udvarban állt, és meghallotta, ahogy Szabó nénivel beszélgettem. Cukrászsüteménnyel jöttem, ezért Ibolyka kétszeresen örült érkezésemnek. Másnap anyámért kellett rohannom, mert Ibolyka megszülte első gyermekét, Zoltánt, és szülésznőre volt szükség. Nagy öröm volt a családban, és én örültem, hogy pont időben érkeztem haza.

Nagyváradon a hadapródiskola mellett volt a szállásom egy gazdag családnál. Egy alkalommal a családfőt az iskola konyhájában találtam, amint krumplit tisztított. Sajnáltam, de nem tudtam rajta segíteni.

Mire szabadságról visszaértem Nagyváradra, már lepecsételve találtam a kis szobámat, ezért el kellett mennem a városházára, hogy vegyék le a szobámról a pecsétet.

Az iskola növendékeit már az első vasárnapon megnyertem magamnak. A hadapródiskolának volt ugyanis egy kápolnája. Ebben a kápolnában a következő szentmisén megáldoztam. Ez általános csodálkozást váltott ki. Ez itt szokatlan lehetett, mert a hadapródok ettől kezdve szívesen keresték a társaságomat. Mivel tetszett nekik, hogy a véleményüket nálam szabadon elmondhatják, arról kezdtek beszélni, hogy a tisztikar legnagyobb része azzal akar tekintélyt szerezni magának, hogy felmásznak a Körös-híd tetejére.

Szőlőlugas az előszobán

Nyár folyamán Ibolykát és a kicsit is elvittem Nagyváradra. 1944. augusztus 1-jén tartalékos hadnagy lettem. Miután a kis családomat visszavittem Vörösvárra, hiába szerettem volna visszatérni Nagyváradra, már nem lehetett, mert a románok 1944. augusztus 23-án kiléptek a háborúból. Tiszti egyenruhám a karddal és sok más egyéb ott maradt a hadapródiskolában. Az iskolát Hajduhadházára, ill. Téglásra helyezték. Nagy lovaglásokra emlékszem a végeláthatatlan pusztaságokon. Még a Hortobágyra is eljutottunk. Egy éjszaka az itteni szállodában a velszi herceg ágyában feküdtem.

Októberben az oroszok feltartóztatására lövészárkokat ástunk. Ekkor Széphalmot és Radványt is érintettük. Október 15-én Lillafüreden voltunk beszállásolva, mikor rádión értesültünk, hogy Horthy Miklós kormányzó közölte, kilép a háborúból.

Másnap reggel az iskola elindult dél felé. Eger városán át a Dunántúlra készültünk. A szerelvény másnap ért Biára.

Bián csak rövid ideig tartózkodtunk. Ezalatt Ibolyka is meglátogattott. A kicsire a nagyanya és a dédanya vigyázott Ebszönybányán. Boldogok voltunk, és nem gondoltunk a háborúra.

Biáról a hadapródiskolát Csabrendekre, illetve Sümegre helyezték. Aztán megérkezett a parancs: irány Németország! Mikor megtudtam, hogy az iskola Németországba települ át, Ibolykát és Zoltánt Csabrendekre hoztam, s indulásig velem laktak.

Az első transzporba került a tisztek egy része, az összes asszony és a hadapródok egy része. A második csoportba kerültek az itt maradt apródok és néhány tiszt, s a harmadik transzportba került volna az összes személyzet és felszerelés. Ide voltam beosztva én is. De a harmadik transzport indulására nem került sor, mert új parancsnokot kaptunk, s annak az volt a parancsa, hogy „egy tapodtat sem megyünk, itthon maradunk!” Így nagyon kínos helyzetbe kerültem. Feleségem és gyermekem Németországban, én meg itthon. Volt egy német összekötő tiszt az iskolához beosztva, ezt addig kérleltem, míg hajlandó volt közbenjárni az iskola új parancsnokánál az érdekemben. Így engedélyt kaptam, hogy a Vince nevű ruszin legényemmel együtt feleségem keresésére induljak. Egy levágott fél disznót is magunkkal vittünk. Közben a hazaszökött néhány hadapródtól megtudtuk, hogy Karlovy Vary mellett valahol megtalálhatók az asszonyok. Szerencsém volt, Ibolykát és a féléves Zoltánt Égerben (Cheb) megtaláltam egy laktanyában, ahol el voltak szállásolva. Nagy volt a viszontlátás öröme. És végre a fiamat is magamhoz ölelhettem. Vissza Magyarországra már nem mehettünk, mert mire Égerbe értem, addig az oroszok már Bécsben voltak.

Odaérkezésem után engem választottak meg légóparancsnoknak. Igaz, hogy ezzel kapcsolatban nem volt sok dolgom. A repülőket általában nyugatról érkeztek, s mire megláthatták volna a laktanyát, már ké-

ső volt ledobni a bombákat. Tőlünk nyugatra ugyanis hegy emelkedett. Riadó azonban sokszor volt, de a laktanyát nem érte találat. Viszont gyakran láttuk a város bombázását, az égő házakból menekülő embereket.

Találkozásunk után Ibolyka elmesélte, hogy a Balti-tengertől nem messze, a lengyel Großborn egyik laktanyájába vitték a Csabrendekről elindított első csoportot. Pár napig voltak ott. Amikor híre ment, hogy Königsberg felől orosz csapatok közelednek, az iskola gyorsan összehajtott és elindultak Szecczin felé. A gyermekes anyákat teherautókkal szállították. Ibolyka a gyerekekkel eltévesztette a gyülekezőhelyet, és rossz laktanyánál várta a teherautót. Ült a nagy hidegben a gyerekekkel a laktanya előtti lépcsőn és várt. A megmenekülése csak a véletlennek volt köszönhető. Egy teherautó körbejárta a laktanyákat, és a gépkocsivezető meglátta őt.

Szecczinben egy iskolában szállásolták el az asszonyokat. Dermesztő hidegben kellett a gyerekeket szoptatni és tisztába tenni, így nem csoda, hogy Zoltán megfázott, és középfülgyulladást kapott. A bombázott Berlinen át a vonat Égerbe, Csehország nyugati csücskébe vitte őket. És végül is itt találkoztunk.

Hamarosan megtudtuk, hogy Csehországnak ezt a részét az oroszok fogják megszállni, ezért az iskola parancsnoka elrendelte, hogy 30 kilométerrel lejjebb, német területre kell mennünk, mert az amerikai megszállás alá került. Így értünk Tirschenreuthba. Itt amerikai kórház is működött, így ők gyógyították Zoltánt. Tirschenreuthban először háznál laktunk, majd mikor én fogságba kerültem, Ibolyka a többi asszony szálláshelyére, a kultúrházba került.

1945. április 20-a után, miután bevonultak az amerikaiak, megjelentek a megszálló csapatok plakátjai, amelyekről megtudtuk, hogy a katonaviselt férfiaknak jelentkezniük kell. Így aztán három tábla szalonnával és egy üveg rummal fogságra jelentkeztem. Egy néger katona a rumot azonnal elvette, majd miután még hideg volt, és köpeny volt rajtam, felvágta a köpeny válltömését vágószerszámmal keresve. Aztán teherautókra raktak állandó „Let's go!” kiáltással. Minket nem bántottak, de a németeket bottal verték a gyorsabb felszállásra unszolva.

A legtöbb teherautó-vezető néger volt, s ezek olyan örült tempót diktáltak, hogy az egyik teherautó fel is borult. Ezért megegyeztünk, hogy a kanyaroknál hol „Balra!”, hol pedig „Jobbra!” kiáltással védekezünk a felborulás ellen.

Valahol Bayreuth és Bamberg között álltunk meg (nem vagyok benne biztos) május 4-én. Éjszaka szakadt az eső, a talaj csupa sár volt, s mi hátizsákkal álltunk egész éjszaka a sárban. Leülni nem lehetett, fedél nem volt felettünk, és rettenetesen fáradtak voltunk. Így köszöntöttem magamban Zoltán fiam első születésnapját.

Gondolatom Tirschenreuthban időzött. Vajon meggyógyult-e az én egyéves fiam? Vajon jól tettem-e, hogy magammal hoztam őket nyugatra a bizonytalan jövőbe? De úgy éreztem, hogy otthon egész biztosan még rosszabb lenne a helyzetük.

Körülbelül nyár végéig voltam ebben a németországi fogolytáborban, ahol a „semmittevés” volt a dolgunk. Unalmunkban ételrecepteket írtunk. Már vagy 300 receptet írtam egy füzetbe, mikor az egészet nevetségesnek találtam és eldobtam.

Ősz folyamán továbbszállítottak. Ekkorra már elkészültek a nagy fogolytáborok. A vasúti szerelvényünk Frankfurt és Metz érintésével Franciaországba, jobban mondva Elzász-Lotharingiába vitt bennünket. A szállítás alatt elég sokat éhezünk. A franciák valahogy megtudták, hogy magyarok vagyunk, két kezüket összekulcsolva mutatták, hogy Hitler csatlósai voltunk. Kővel dobáltak bennünket, az állomásokon pedig fölénk irányították a víztartályok csöveit, és végiglocskoltak bennünket.

Aztán egy dimbes-dombos tájon megálltunk. Jó lett volna felírni ennek a helységnek a nevét, mert most, 49 év után szükségem lenne a kárpótlás miatt. Így csak annyit tudok, hogy „May lö Campnak” nevezték. Miután a tábort angolul Campnak nevezik, nem sokkal lettem okosabb.

Ez hatalmas fogolytábor volt. Az egyes részeket (kédzs) dróthálók választották el egymástól. A mi (tiszti) részünkben 3000 tiszt volt. Nálunk tábori oltár is volt, ahol ünnep- és vasárnapokon misét is tartottak. Egy sátrakat vizsgáló ellenőrzés alkalmával két pokrócomat a tábori oltárra terítettem. Rossz elképzelés volt, mert ellopták, hiába volt

az oltáron. A sátrakban kb. 16-an voltunk két sorban. Volt, aki elvesztette lelkierejét, és nem törődött magával. Az ilyenek nemcsak lelkierejüket, hanem testi erejüket is elvesztették, és hamarosan meghaltak, vagy jobbik esetben kórházba kerültek. Egyszer sétálás közben a dróthálón átnézve a vörösvári Vogyeráczi Tamást ismertem fel. Többször elbeszélgettünk egymással. Jó kézügyessége volt, és varrt nekem egy sapkát. Jól jött a későbbi kemény télben.

A koszt ellen nem lehetett panasz. A pihenő embernek szükséges 1200 kalóriát mindennap megkaptuk. Reggelire vagy tejberizs, vagy tejbegríz volt. A „menü” délre főzelék, kenyér, konzerv, hús, tészta, sőt néha csokoládé is volt. Este valamilyen könnyebb ételt kaptunk. Havonta egyszer fertőtlenítőszerrel keverték az ételbe (legtöbbször a vacsorába), s ennek az lett a következménye, hogy az idősebbek nem győztek elég gyorsan a latrinához futni, s így már útközben becsináltak. Bár mindenki megkapta a szükséges kalóriát, mégis láttam magas rangú tisztet, aki a véletlenül kiöntött „pempőt” a földről kanalazta fel. A gyengélkedőket és a betegeket kórházba vitték. Azok a tisztok, akik ételadagjukat cigarettára cserélték, egészségileg nagyon leromlottak.

1946 januárjában néhány Magyarországról érkezett politikus engedélyt kapott, hogy beszédet tartson nekünk. Az előadást egy másik rekeszben tartották, s itt, csodák csodája, Markos Tibivel találkoztam. Ezek a politikusok valami olyasmiről beszéltek, hogy a szovjet szocializmus felvirágoztatja a sokat szenvedett Magyarországot. Olyan volt a szövegük, mintha kínai nyelven beszéltek volna.

Aztán eljött február vége, és mi búcsút vettünk a nagy fogolytábortól. A németek még maradtak. A berakodásnál olyan személyvonatokba raktak bennünket, amelyek kisebb részekre voltak beosztva. A mi részünkben hatan voltunk.

És itt elkövettem valamit, aminek rossz következménye is lehetett volna. Amikor a mi vagonunk elé állt egy konzerveket szállító teherautó, a szerelvény alatt megközelítettem a teherautót, és hátulról lehúztam egy kartondobozt róla, amelyben 48 konzerv volt. Lehet, hogy bűn volt? Lehet, de én éhes voltam, és kockáztattam. Persze, rajta is vesztettem volna, és visszaküldhettek volna a fogolytáborba. De sikerült.

Miután a társaimnak az udvarias adagokat megadtam, naponta plusz mennyiséget fogyaszthattam. Otthon mindenki csodálkozott, hogy milyen kövér vagyok. Marhapörkölt, csirkepaprikás, meg hasonló konzervek voltak a dobozban.

Ausztriában az oroszok vették át az őrzésünket. Egészen Komáromig kísérték. Itt mindenkit kihallgattak, és felvették a személyi adatokat. Az egyik őrmester alaposan becsapott. Azt mondta, hogy ha neki adom a bőrkabátomat, akkor előbb kerülök haza, mint a többiek. Hazudott és becsapott, ugyanakkor érkeztem haza, mint mások.

Táton leszálltam, és Tokodon át Ebszönybányára gyalogoltam. Arra a kérdésre, hogy hol hagytam Ibolykát, csak hebegni tudtam. Szerencsémre hamarosan értesítést kaptam a Vöröskereszten át, hogy a családom hamarosan megérkezik Kaposváron át Kelenföldre. Így is történt. 1946. március 13-án befejeződött a fogságom. Újra itthon voltam a családommal együtt.

1939. október 17-től 1946. március 13-ig – rövid időket eltekintve – a katonaság „foglya” voltam. Elvették az ifjúságom legszebb éveit... Ki fogja nekem ezt a hat évet kárpótolni?

De élni kellett, és a családomnak gondoskodás kellett. Ezért nem sokat pihenhettem, átmentem Szentivánra, hogy jelentkezsem az iskolában... Lassan mentem, a keresztnél megálltam, és hálát adtam, hogy túléltem a családommal együtt a háború vérzivataros esztendőit, a fogság keserveit és az elszenvedett megpróbáltatásokat. A Don partjától Elzász-Lotharingiáig hosszú az út, és én a kettő közt kilenc országot jártam be.

Édesanyám itthon elmesélte, hogy mi minden történt azóta, hogy Ibolykát és a kis Zoltánt elhoztam itthonról és Csabrendekre vittem. A lakást már induláskor Juth Csuti és első felesége (Sziráczki) foglalta el, de miután az oroszok bejöttek Vörösvárra, elmenekültek innen, és őrizetlenül hagyták a házat. Az oroszok a mosókonyhában fürdőt rendeztek be, s ennek egy-két bútordarab is áldozata lett. Anyám a bútorokat hol ide, hol oda szállította. A szekrényajtó például a Mravináczék csirkepadlásán menekült meg. Egyáltalán csoda volt, hogy nem lett elfűt-

ve a teljes bútorzat. A zsalugáterek már 1944 karácsonyán, az oroszok bevonulásakor tönkrementek. A szomszéd Manhertz Pista bácsi háza bombatalálatot kapott, és a repeszdarabok nagy kárt okoztak a zsalugáterekben. Ennek a december 24-i bombázásnak sok halálos áldozata lett Vörösváron.

Hazatérésem után jelentkeznem kellett egy budapesti igazoló bizottság előtt. Egy „stráfkocsira való” vörösvári személyt vittem magammal, akik ismerték eddigi életemet. Erről az alábbi igazolás készült;

„Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium II. számú Igazoló Bizottságától.

Szám: 28/1946. II. I. B.

Másolat

Határozat

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium II. számú Igazoló Bizottsága Fogarasy Mihályt, aki Pilisvörösvár, 1917. május 21. napján született áll. tanító minőségben teljesített közszolgálatot, az 1080/1945. M. E. rendelet 20. paragrafusának 1. bekezdése értelmében

igazoltnak

jelentjük ki.

Bp, 1946. április 3. napján

*Dr. Verebélyi Ferenc sk.
az Igazoló Bizottság Elnöke*

*Dr. Balla Pál sk.
Ribényi Kamilló sk.*

*Dr. Havas Béla sk.
Pataki Margit sk.*

*A másolat hitelül Husy Erzsébet
az igazoló Bizottság Tagjai”*

ÉLET A VASFÜGGÖNY MÖGÖTT

1946-ban a községben feszült volt a helyzet. A községházán megjelent a hirdetmény, mely tartalmazta azok nevét, akiket a községből kitelepítenek. Anyám neve is rajta volt a listán, én nem. Ha a kitelepítés megtörténik (ahogy Solymáron, Csabán, Csobánkán, Borosjenőn, Pomázon és Nagykovácsiban megtörtént), akkor a magam és a családom jövője másképpen alakult volna. De mivel a bányákra, illetve a szénre az újjáépítéshez szükség volt, Vörösvár és Szentiván nem került kitelepítésre. Bár a vörösvári bányában 1940. december 1-jén megszűnt a termelés, az itt és Szentivánon élő bányászok a szomszéd községek-

A háború után ezt a 4. osztályt kaptam Szentivánon

ben (Dorog, Tokod, Sárísáp, Annavölgy és Ebszönybánya, valamint Szentiván és Nagykovácsi) még mindig széntermeléssel foglalkoztak. Nem megerősített hírek szerint ez volt az oka, hogy e két községben nem volt kitelepítés.

A szentiváni iskolában még 1946 húsvétja előtt vettem át az egyik 4. osztályt. Hatalmas iramot, tempót diktáltam. Nagyszerű osztály volt, még Ibolyka is megnézte őket.

Az 1946-os nyarat élelmiszer beszerzésére kellett fordítanom. Ibolyka damaszt ágyneműt és egyéb fehérneműt csomagolt, és én a vonat tetején utaztam le Kétegyházig, hogy húst, tojást és lisztet szerezzek. Ugyancsak vonat tetején utaztam Pápára, ahonnan szintén lisztet és tojást hoztam. Kétegyházán még meg is sértettek, mert azt mondták a damaszt anyagra, hogy „ócska”. Később kiderült, hogy az 'ócska' szó náluk használat jelent. A pápai úton meg összetört 10 tojás. Amiben volt még maradék, azt kiittam. Nyers tojást még úgysem ittam.

Ez volt az az idő, amikor kosárban vittük a pénzt, és kézben hoztuk az árut. Százezresek, meg milliók, milliárdosok, millpengők, meg hasonló nevű pénzürtékek voltak forgalomban. A pénznek nem volt értéke, s így a családok felélték mindazt, amit eddig gyűjtöttek, vagy megtakarítottak.

Év végén hajókirándulásra indultunk Esztergomba. Velünk jött a feleségem, Mészáros Margit kolleganő és Surnovszki Melánia óvónő. Kellemes, szép időnk volt, s a gyerekek nagyon jól érezték magukat.

Mészáros Margit humora és jókedve közismert volt. Egyszer a következő történetet mesélte el nekem:

„Pesten jártam, s betértem egy vendéglőbe. Az asztalnál egyedül ültem. Egyszer csak az asztalom mellé állt egy paraszt bácsi, és megkérdezte: »Mondja, kedves, leülhetek az asztalához?« Miután leült, egy ideig nézegetett, majd megkérdezte: »Ugye maga tanítónő?« »Igen« – feleltem. »De honnan tudja?« – kérdeztem. »Látszik a pofájáról« – felelte az öreg.”

1947/48-ra is 4. osztályt kaptam. Eléggé barátságosan tanterem jutott nekünk belső udvarra néző ablakokkal, de közös erővel iparkodtunk barátságossá tenni.

Abban az esztendőben a gyerekek szexuális felvilágosítása volt a feladat. Egyik ilyen óra végén egy kislány megkérdezte: „Mindent megértettünk, csak azt nem tudjuk, hogyan jön ki a gyerek?” „Majd a legközelebbi órán megmagyarázom” – feleltem, de a legközelebbi órára nem került sor.

20 év múlva találkoztam vele, akkor már két gyermeke volt. „Most már tudod?” – kérdeztem. Csak mosolygott.

A 4.-es osztályom 1947/48-ban

Miután fárasztó volt számomra a hegynek naponta kétszeri átmászása, írásban kértem a megyei tanfelügyelőtől Pilisvörösvárra történő áthelyezésemet. Ez lehetővé is vált.

„Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Tanfelügyelőjétől

Tárgy: Általános iskolai tanítók áthelyezése.

Fogarasy Mihály áll. általános iskolai tanító Pilisszentiván

Értesítem, hogy a V. K. M. Úr f. évi augusztus 5-én 92.040/1948. IV. 2. sz. alatt kiadott rendeletével Tanító Urat a Pilisszentiván áll. ált. iskolától a Pilisvörösvár áll. ált. iskolához 1948. szeptember 1-jei határidővel saját kérésére és költségére áthelyezte.

Felhívom, hogy új állomáshelyén f. évi szeptember hó 1-jén szolgálattételre jelentkezzenek.

Bp., 1948. aug. 16-án.

*Dr. Kacsó Lajos
v.m.tanfelügyelő”*

Utólag jegyzem itt meg, hogy 1941. december 24-én állami népiszkolai helyettes tanítónak és 1942. június 30-án állami népiszkolai rendes tanítónak nevezett ki (a miniszter helyett) Fáy államtitkár.

**A Vásár téri általános iskola, ahol 1948. szeptember 1-jétől
1973. február 28-ig tanítottam**

Így Vörösváron a Vásár téri iskolába kaptam beosztást. De mielőtt az új iskolában elfoglaltam volna a helyemet, elbúcsúztam a szentiváni iskolától, illetve az ottani utolsó osztályomtól. A búcsúzáson jelen volt az egész tantestület, az igazgató, Kotzó Árpád plébános és természetesen az osztály tanulói. Érzékeny búcsút vettem a gyerekektől és a község vezetőitől. Ebben az iskolában egy rövid idő (1941) kivételével mindig jól éreztem magam, s a gyerekek őszintén ragaszkodtak hozzám, és sok örömet szereztek nekem.

Vörösvárott szintén 4. volt az első osztályom. (Jó képességű osztály volt, bár félévkor az összetétel változott, és kb. 50 fő lett az osztálylétszám.)

Az első vörösvári osztályom az 1948/49-es tanévben

1948-ban megszüntették a cserkészetet, de én valamilyen formában továbbra is szerettem volna az ifjúsággal foglalkozni. Ezért elvállaltam az alsó tagozatos „Pajtás család” vezetését. Velük hamarosan olyan nagyszerű eredményeket értem el, hogy 1950 nyarán az országban elsőnek nyári táborba vittem őket.

Természetesen ismét Tahiban táboroztunk. Miután Hidas Gyurka bácsi már a Templom téri iskolához került, Csonka József, a Vásár téri

iskola igazgatója jött velem a táborba. A táborozást anyagilag is előkészítettük. Húsvétkor vásárt rendeztünk azokból a lombfűrész-munkákból, melyeket szeptembertől az ügyes kezű fiúk készítettek. A lányok babákat varrtak a feleségem segítségével (a babafejeket készen vettük, a babatesteket a gyerekek készítették). A húsvéti vásárnak nagyszerű eredménye volt.

A babakiállítás

Akik a legszorgalmasabbak voltak

Közben családi esemény is történt, 1948. június 16-án megszületett Hajnalka. Nagyon örültünk, hogy egy fiú után leányunk született.

Ő is, mint Zoltán, itthon született a családi ágyban. És ki más segíthetett volna, mint anyám, a szakképzett szülésznő.

Ötéves Zoltán fiammal 1949-ben. Még mindig katonazubbonyban vagyok...

Ibolyka mindig szeretett volna kislányt, most teljesült a kívánsága. Bár nem szaladtam a szomszédokhoz, mint Zoltán esetében: „Fiam született, fiam született!”, de én is nagyon örültem Hajnalka érkezésének. Aranyos kisbaba volt. Ibolyka úgy öltöztette, mintha hercegkisasszony lenne. Nagyon értett a varráshoz, hímzéshez.

Hajnalkával egy ízben majdnem tragédia történt. A kislány a hálószoba bal sarkában a babakocsiban feküdt, Ibolyka a lányokkal a kishozobában babákat „gyártott”. Egyszer csak anyámnak olyan érzése támadt, hogy meg kell néznie a kicsit a hálószobában. Amint az előszobába ért, füstszagot érzett. Mire a hálószobába ért, a nagy füsttől alig látott. Az asztalra rakott párnák lecsúsztak a kályha elé, és egy szikrától parázslani kezdtek. Ibolyka, amikor meghallotta, hogy mi történt, berohant a hálóba, felragadta a kicsit és kirohant. Három heti szellőztetés után is érezni lehetett a bűdös tollszagot.

1951-re Hajnalka már nagyon szép kislánnyá fejlődött. Úgy neveztem őt: „Christkindl mit krausztu Hoa”. Vidám teremtés volt, és sok örömet szerzett nekünk. Ibolyka szépen öltöztette. Egyébként a mi gyerekeink 10 éves korukig nemigen kaptak vásárolt ruhát, mert mindent az anyjuk varrt nekik.

Az épülő nagymama-szoba előtt Zoltánnal és Hajnalkával

Ebben az időben már édesanyám is velünk lakott, ekkorra már elkészült a lakrésze.

Az utcánk miatt sokat kellett szégyenkeznünk. A 40-es években gyönyörű cseresznyefákkal ültették tele a járdaszegélyeket. Idővel azonban a villanszerelők igen nagy kárt tettek bennük. Az úttest sáros és rendezetlen volt, nyáron poros, tavasszal és ősszel sáros, tele tócsákkal. Vízvezeték nem volt, a kutak pedig kemény vizet adtak. A hulladékot a kertben ástuk el, és csak külső illemhelyünk volt.

De hát akkor még nem volt szó vízvezetékéről, központi fűtésről, gázfűtésről, csatornázásról, telefonról, mosógépről, televízióról és egyéb technikai vívmányokról, holott már a rómaiaknak is volt vízvezetékük. De nem zúgolódtunk. Rádióztunk, és sokat olvastunk... és boldogok voltunk, mert gyermekeinkkel együtt egészségesek voltunk.

Nyolcszázegynéhány forintból azonban egyre nehezebben tudtam eltartani a családomat. Igaz, 1948-ban még zongorát is sikerült olcsón vennünk, még télikabátra is jutott, de egyre nehezebben éltünk. Ezért örültem, mikor a kultúrház akkori igazgatója, Dobó Károly felajánlotta a könyvtárosi állást. „Minden kikölcsönzött könyvtári könyvért 20 fillért adok” – mondta. El is fogadtam az ajánlatot.

A felkérésre 1952. november 7-én vettem át a könyvtár vezetését. A leltár szerint 180 könyvnek kellett volna lennie, de csak 80 volt meg.

1953-ban a Puskin utca 8-ból a Kultúrház irodájába költöztünk. A Gorkij Könyvtár könyvajándéka nyomán (500 db) 1954 nyarán rend-

Az utcánk miatt sokat kellett szégyenkezni...

szeresen érkeztek könyvek. Pénzünk szállításra nem volt, így talicskával hoztam a könyveket az állomásról. Még ebben az évben 3000-re emelkedett a könyvek száma. Az ígéretes jövő reményében önálló községi könyvtár lettünk, főhivatású könyvtárossal. Nekem választanom kellett: maradok pedagógus, akkor Ibolykának kell a könyvtárat vállalnia, vagy könyvtáros leszek, akkor kevesebb lesz a fizetésem. Úgy döntöttünk, hogy ő veszi át a könyvtárat, de én állandóan mellette leszek, és a munka nagyját átveszem tőle.

Az iskolában is változás történt, vállaltam a német nyelv tanítását. Előtte Szaniszló Margit és Szarka Sámuel tanította ezt a tantárgyat. Bár ehhez tanári képzésem nem volt, Csonka József igazgató mégis megbízott e tantárgy tanításával. Volt olyan esztendő, hogy az első osztályban tanítottam németet, de utána már csak a felső tagozat osztályait tanítottam. Szívesen vállaltam, mert nemzetiségi feladatnak tekintettem. A gyermekkorom otthoni környezete, az iskolákban tanult nyelvkincs és grammatika, a két hónapos bécsi tartózkodás, valamint a későbbi tanfolyamok bizonyos készséget és biztonságot adtak a német nyelv tanításához.

Általában az osztályok tanulóinak háromnegyed része iratkozott be németre, a többiek a tanterem végén vagy figyeltek, vagy a következő órára készültek. Az utóbbiak közül sokan mondták felnőtt korukban, hogy sajnálják az akkori közömbösségüket, mert szükségük lett volna később a német nyelvre.

Az úttörőcsapattal komoly sikereink voltak. Volt már zászlónk, két 1848-as mélydobunk, egy kisdobunk, raj- és őrsi zászlónk. Többször voltunk táborban, Miskolcon, Balatonbogláron, Révfülöpön, Fonyódon és Visegrádon, valamint Balatonszárszón.

Ibolyka komolyan vette a könyvtári munkát. Nagyon szeretett a felnőtt olvasókkal beszélgetni. Egy-két idős olvasó már nemcsak a könyvek miatt jött a könyvtárba, hanem azért, mert ott olyan szívesen meghallgatják örömeit és panaszait. 1954. július 26-tól augusztus 14-ig Ibolyka háromhetes könyvtáros tanfolyamon vett részt Székesfehérváron a megyei könyvtárban. A minimum vizsgát kitűnő eredménnyel tette le. Ezután már megosztottuk a munkát: a kölcsönzést és az adminisztrációt a feleségem végezte, én pedig a könyvtári propagandát, előadások, kiállítások szervezését és tömegkapcsolatok ápolását végeztem.

1954. november 7-én éjjel „stráfkocsi”-ra raktuk a könyvtár 3000 könyvét, és leköltöztünk a Fő út 89. számú házba, mely az Ásványbánya kultúrháza volt. Ebben az időben a községi tanács úgy határozott, hogy a községnek nincs szüksége két kultúrházra, ezért az Ásványbányáét meg kell szüntetni. Az ásványbányászok, különösen a

szakszervezeti vezetők nagyon haragudtak ezért a községi vezetőkre. Ezt az időt és a két szervezet közti feszültséget használtam ki cselekvésre. Felkerestem a szakszervezet vezetőjét, és megkértem, adja át a helyiséget a községi könyvtárnak. Így is történt. A szakszervezet vezetőjének engedélyével éjjel elfoglaltuk berendezéssel és színpaddal együtt a Fő út 89. sz. alatti házat.

Az épület renoválására valóban szükség volt

Ez az épület a háború előtt Manhertz György vendéglős („Makk hetes”) tulajdona volt, de 1945 után államosították, majd az ásványbányász szakszervezetnek adták.

Másnap, rendezkedés közben meglátogatott Peller János vb. elnök. „Te aztán jól kibabráltál velünk!” – mondta szemrehányóan. Nem aggódtam és nem féltem a kilakoltatástól, mert tudtam, hogy kulturális szervezetet nem lehetett kilakoltatni. Peller János egy ideig még háborgott, de aztán a következő napokban 5000 forintot utalt ki az épület renoválására.

1955-ben már könyvkiállítást is rendeztünk. Természetesen szegényes kiállítás volt ez, de mégis elindult valamilyen kulturális élet Vörösvárott, és ez fontos állomás volt a község életében. Ebben az évben megnyertük a Pest megyei községi könyvtárosok felszabadulási

versenyét. Ennek eredményeképpen új asztalokat és székeket kaptunk. Most már valóban könyvtárkinézésű lett a helyiség.

Az új épületben óriási fejlődés lehetősége nyílt meg előttünk. És mi mindent megtettünk, hogy a könyvtár aktív támogatója legyen a község kulturális fejlődésének. De tudtuk, hogy ehhez a munkához mi ketten nagyon kevesek vagyunk, s ezért segítőkre lesz szükségünk, olyanokra,

És elkezdődött a könyvkölcsönzés...

akik mind a belső, mind a külső munkában komoly támogatóink lesznek.

Akkoriban aránylag könnyebben ment az olvasók toborzása. Nem volt televízió, rádió sem volt minden házban, így az emberek szabad idejükben szívesen olvastak. Első dolgunk volt, hogy a sok politikai művet kicseréltük szépirodalmi könyvekre. Ez természetesen nem ment könnyen.

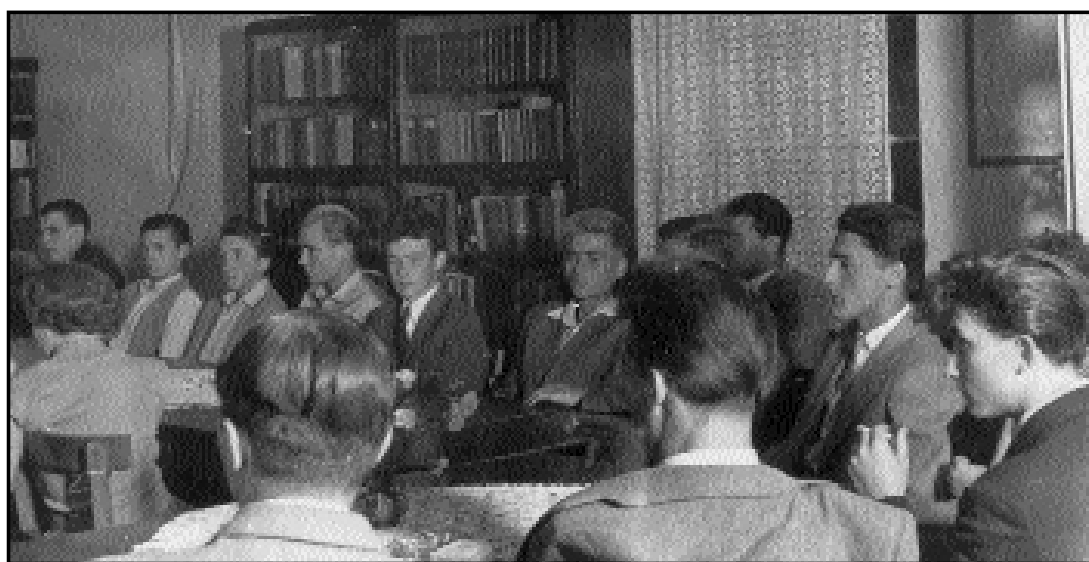
Nem is tudom, hogy akkoriban mi hajtott, mi készítetett egyre nagyobb eredményekre. A siker? A hírnév? A hiúság? Azt hiszem, inkább az a tudat, hogy a könyvtár egy zárt terület, ahová nem engedünk rosszakaratú embereket belépni, ahol saját képünkre és hasonlatosságunkra alakíthatjuk és nevelhetjük a felnövekvő ifjúságot. Tulajdonképpen az úttörőszervezettel is ez volt a célom. Észrevétlenül cser-

késznevelést folytatni a csapatgyűléseken és a táborokban. 1957-ig ez nagyszerűen sikerült, de aztán becsapott a mennykő. De erről majd később.

1955-ben Gergely Márta író nő meglátogatott bennünket, és egy vitaesten az irodalom időszerű kérdéseiről beszélt.

Ez év májusában megszerveztük és elindítottuk a József Attila olvasómozgalmat. Erről így írt a Népművelés című folyóirat:

„Nagyon hasznos tanulságokat jelent a pilisvörösvári fiatalok kezdeményezése. Az olvasómozgalomba jelentkezők szoros baráti közösséget alakítottak. A kör tagjai egyszerre és együtt neveztek be

Az olvasómozgalom fiúcsoportja

az olvasómozgalomba bronz fokozaton, később ezüst, majd arany fokozaton. Szombat estéken összejöveteleket rendeznek, melynek műsora: irodalmi előadás, könyvismertetés, utána megbeszélés, vita, majd lemezjátszóra vagy magnóra tánc, szórakozás.”

Ezekből az összejövetelekből aztán kifejlődött a „könyvbarátok társasága”, amely létszámban állandóan nőtt. A szülők szívesen engedték a fiatalokat ezekre a szórakozó estékre, mert tudták, hogy ketten a feleséggel a zárásig, éjfélig együtt vagyunk velük.

A könyvbarátok 4-5 csoportra voltak beosztva, s a hónap végi rendezvény megszervezése felváltva lett a csoportok feladata. A megvendé-

gelés: tea, keksz, zsíros kenyér vagy szendvics elkészítése vagy megvétele a soron következő csoport dolga volt.

A könyvbarátok létszáma a 60-as évekre száz fölé emelkedett. És talán ez volt az oka, hogy később, a 60-as évek közepére viharfelhők gyülekeztek fölébe. Ebben az időben a Kultúrház nem tudta feladatát, kul-

A könyvbarátok megbeszélése — leánycsoport

turális tevékenységét úgy folytatni, ahogy ez elvárható lett volna. Ezért a könyvtár fokozatosan átvette ezt a feladatot. Kezdetben csak irodalmi előadásokat, műsoros estéket rendeztünk, később már mezőgazdasági és zenei rendezvényeink is voltak.

A Csokonai-est hallgatósága

1955-ben az úttörőcsapat kebelében megalakítottam a modellező szakkört. A kör tagjai nagy örömmel és lelkesedéssel készítették a kis repülőmodelleket. Erre a célra a tornaterem melletti tantermet kaptuk meg. Sajnos mikor Kiss Bálint leváltatta Csonka József igazgatót, a modellező szakkör termének csak a felét hagyta meg.

A modellező szakkör legnagyobb eredménye: az egyik másfél méteres szárnyú gép egészen az Ürge-malomig repült. A leszállást észrevették az egyik ház lakói, és a gépet az ágyuk alá dugták. Csak erélyes fellépés után voltak hajlandók a modellt visszaadni. Egyik nyáron a szolnoki repülőtérré kaptam meghívót modellező-továbbképzésre. Itt vitorlázó repülőt is vezettem (természetesen mögöttem szakember fogta a másik botkormányt). Kiss Bálint akadémikuskodásai végül is a modellező szakkör megszűnéséhez vezettek.

A modellező szakkör

1955 nyarán járási úttörőtábor vezetésére kaptam felkérést. Sok gondom volt a tábor előkészítésével, a terep felderítésével. Én Tahifalu domboldalát ajánlottam, de a járás Visegrád mellett döntött. Így aztán elutaztam Visegrádra, és a sok keresés után a Mozgássérültek Intézete melletti Lepence-patak vidékét választottam. Rajtam kívül Hidas György (az örökös cserkészbarát), Pintér István pedagógus és felesége, valamint Bokor Árpád pedagógus alkotta a vezetőségét.

A vörösváriakon kívül a környező községek úttörőcsapatai vettek részt a táborban. Két szép hetet töltöttünk itt az erdő mélyén, a Lepence-patak partján. A patak csobogása ringatta álomba estéinként a tábor lakóit.

1956 nyarán ismét járási úttörőtáborot vezettem, és ismét Visegrádon a Lepence-patak mellett. Alsónémedi és a környékén levő községek úttörőit táboroztattam a vörösváriakkal együtt. A tábor vezetősége kiegészült Szatmári Tamással és az alsónémedi csapat vezetőivel.

A tábor nyugalmas életébe hatalmas vihar szólt bele. A zápor, illetve zivatar a sátrak alját elöntötte, a szalmazsákok teljesen eláztak. A Mozgássérültek Intézetébe rohantam, és segítséget kértem. A tábor teljes felszerelését teherautóra raktuk, és bevittük a visegrádi iskolába, ahol három napig vártuk az időjárás megváltozását.

1955-től megismerkedtem az Ács családdal. Lajos felesége unokatestvérem, Gröschl Tercsi lett. Ács Lajos magas pártbeosztásba került. Találkozásaink alkalmával gyakran hívott „lovag úrnak” (utalva a lovagkeresztemre).

A bankszakma elsajátításához két lehetőséget kapott: New York vagy Moszkva. Ő az elsőt választotta. Ez lett a veszte. Az állandó megfigyelés felőrölte idegeit, s 1968. szeptember 14-én a Nemzeti Bank épületének 5. emeletéről a mélybe vetette magát (vagy valaki hátulról meglökte).

Az Ács-gyerekek néha az anyám felügyelete alá kerültek. Jól érezték magukat a szép kertben az Ibolyka által készített törpefigurákkal. Ekkorra már megvettük a tőlünk jobbra eső 11 méter széles, 5 tulajdonos birtokában levő telekrészt.

1956 októberében kitört a forradalom. Október 23-án reggel 8 órakor tanítás előtt megjelent az irodában két hivatalnok „fentről”, és Csonka Józsefet (akit Kiss Bálint váltatott le) rehabilitálták. Nagy pofon volt ez Kiss Bálintnak, de megérdemelte. A következő évben Nagykovácsira helyeztette magát.

Október 24-én lehívtak a község házára. A bejárattól jobbra volt a tűzoltószertár. Mikor beléptem, a teremben félkör alakban vörösvári

férfiak ültek, a nevükre már nem emlékszem. Középen Gemela István festő és mázoló ült. Üdvözölt és közölte: „Úgy határoztunk, hogy Önt választjuk a Nemzeti Bizottság elnökévé.” Megköszöntem a bizalmat, de nem fogadtam el a megbízatást: „Délelőtt iskolában, délután könyvtárban töltöm a nap nagy részét, este pedig szeretnék a családommal lenni.” Egy ideig még győzködtek, de aztán belátták, hogy igazam van. Később megtudtam, hogy Jáki Lajos bácsit választották meg elnöknek. Azon az egy Nemzeti Bizottsági gyűlésen, melyen részt vettem, olyan döntés született többek között, hogy a község főutcáját ezentúl senkiről sem szabad elnevezni, mindig Fő út maradjon. A Rákosi utat Rákóczi útra, a Rákosi közt Rákóczi közre változtatták. Ezeket a neveket a forradalom leverése után sem változtatták meg.

Az iskolában nagy volt az izgalom az első napokban. Csókás János és Pollák Rudi megjelent az iskolában, és kijelentette, hogy a mai napon (a forradalom kitörése napján, október 23-án) ünnep van, ezért a gyerekek menjenek haza.

Dél tájban egy fiú jött a lakásomra és közölte, hogy az iskolás gyerekek a könyvtár könyveit kiszórták az utcára. Nem kellett nógatni, azonnal rohantam a könyvtárba. Kiderült, hogy nem a könyvtár könyveit szórták ki a Fő útra, hanem az iskolás gyerekek saját orosz tankönyvüket tépték szét és szórták az országútra.

Ettől kezdve őréséget szerveztünk a könyvtárban, nehogy valóban megtörténjen a fent feltételezett eset. Valaki figyelmeztetett: „Jó lenne az orosz könyveket elrakni valahová.” El is raktuk a színpadon a függöny mögé.

Az októberi események során a könyvtárat sikerült megmenteni. Az ifjúság nyugodtabb részét együtt tartottuk azzal, hogy a könyveket őriznünk és védenünk kell. Ezek az ifjak felváltva, heteken át jártak be a könyvtárba, s őrizték a könyveket, míg odakint forrongott a világ. Ennek köszönhető, hogy könyvtárunk semmi kárt nem szenvedett. Érdekeséggé említem meg, hogy soha nem járt még annyi ember a könyvtárunkba, mint éppen ezekben a hónapokban. Október 23-a után 87-en iratkoztak be, s naponta 60-70-re emelkedett az olvasótermi lá-

togatók száma. Éppen emiatt mindvégig nyitva tartottuk a könyvtárat, és az olvasók rendelkezésére álltunk.

Ibolyka ekkor hathónapos terhes volt, s mikor Nagykovácsi felől lövöldözés hallatszott, a gyerekekkel a pincébe vonult le, s egy karosszéken ülve várta a lövöldözés befejeztét.

Néhány fiatal bemerészkedett a Moszkva és a Széna térre, de mikor komolyra fordult a helyzet, visszatértek Vörösvárra.

Az első vörösvári nyolcadik osztályom

1957 nagy eseménye Attila fiam születése volt. Január 6-án, a János Kórházban született. Ő lett aztán a család kedvence. Mindenki kényeztette, de legtöbbit Hajnalka játszott vele.

Bagyula Gyula kolléga 1957 elején feljelentett a megyei pártbizottságnál (ezt egy leányiskolai tanárnő is támogatta), hogy az úttörőcsapatból cserkészcsapatot alakítottam, és a nyári táborok is cserkész táborok lettek. Ehhez járult még az is, hogy egy megyei gyűlés alkalmával védelmembe vettem gróf Teleki Pál minisztert. Emiatt leváltottak az úttörőcsapat vezetéséről. Nyár elején beidéztek egy vizsgálatra, ahol

„12 dühös ember” képviselte a vádat. Az én igazamat próbálták bizonyítani: Nemess Rózsa igazgatónő, Rupf József párttitkár és Peller János vb. titkár. Fél napig tartott a győzködés, de miután nem tudtak bizonyítékot ellenem, feltették a döntő kérdést: „Kommunistának érzi-e magát?„ Természetesen nemmel válaszoltam. „Akkor hát nincs további tárgyalásnak helye!” – mondták, s így be is fejeződött ez az ügy. Hargita Árpád, megyei tanfelügyelő mellém állt ebben az ügyben. (Ennek bizonyítéka lett az 1959. évi kitüntetésem.)

1957-ben Ács Lajos, unokatestvérem férje felkért, hogy a könyvtárából selejtezsem ki az értéktelen könyveket. A Rákosi- meg Lenin-, Sztálin-könyveket dühösen a falhoz csapkodta. Életfelfogása holtvágányra futott.

Három gyermekünk sok örömet hozott számunkra. Álmomban védőernyőt emeltem fölējük, de ébren is ők voltak számomra a legfontosabbak. Szerettem volna mindhármuknak biztos jövőt építeni, amit a „szocializmus építése” idején is csak plusz munkával lehetett elérni.

Ezért vállaltam el a könyvtár vezetését. 1957. május 1-jén 1440 forintra emelték pedagógus fizetésemet. De még ebből sem lehetett egy háromtagú családot eltartani, különösen akkor, ha valamennyi gyereket taníttatni szeretnénk volna. A kettős foglalkozás viszont azt jelentette, hogy reggel fél 8-kor indultam az iskolába és este fél 9-kor érkeztem haza a könyvtárból.

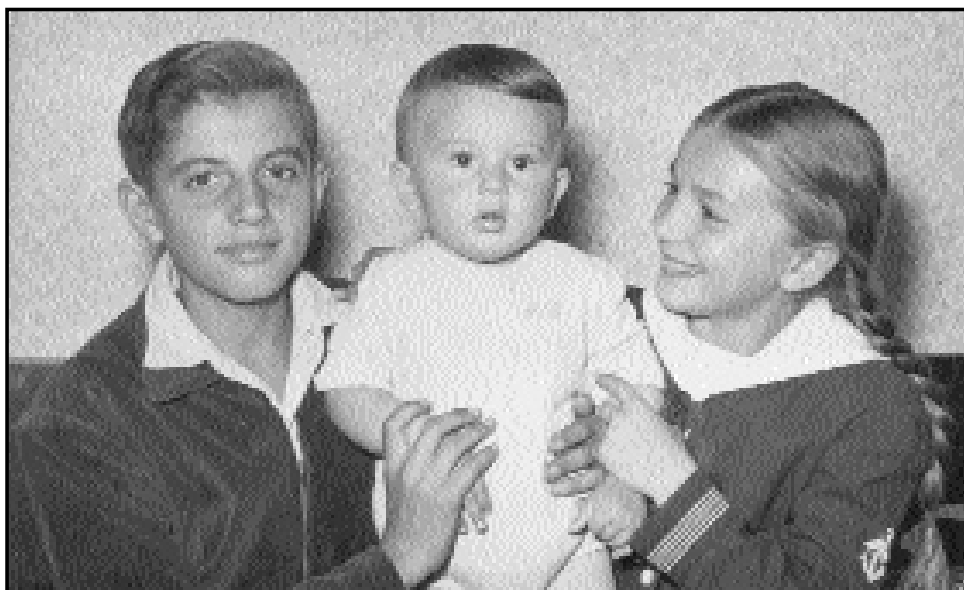
Nem sokat lehettem a családommal. Gyakran kellett őket a nagymama felügyeletére hagyni, mert mindketten a „pénzkeresés taposómalmát” hajtottuk. Szerettem volna a feleségemet megkímélni a kettős műszaktól, sajnos ez nem mindig sikerült.

Abban az időben a vallását gyakorló pedagógusokat gyakran ellenőrizték a mise végén a templom előtt álló megfigyelők. A hitoktatás problémája még nagyobb volt, mert a pedagógusoknál nagyon szigorúan vették, ha gyermeküket hittanra írátták.

1958-ban Zoltán kijárta az általános iskolát. Meglátogattam Pécssett a volt iskolatársamat, Bognár Jóskát, aki a Széchenyi utcai gimnázium

kollégiumának igazgatója volt. Miután Bognár barátilag fogadott, mindjárt átmentem a gimnáziumba és beíratam Zoltánt. Négy éven át mindvégig szorgalmasan tanult, minden évben jó lett a bizonyítványa.

1959. év végén vagy 1961. elején észrevettük, hogy Attila ferdén tartja a lábfejét. Egy szombati napon vittem be a kórházba, és ott a lábát gipszbe rakták. Másnap, vasárnap megnéztem, hogy minden rendben van-e. Csodálkozásomra azt láttam, hogy az ellenkező lába van

A három testvér

gipszben. Kérdeztem a nővért, hogy mi ennek az oka, mire azt felelte, hogy a beteg ló is az egészséges lábára helyezi a súlyt. A következő napon már a beteg lábán volt a gipsz. Hazahozatala után néhány nappal rossz szagot éreztünk a gipsz körül. Bevittük a kórházba, ahol levágták a gipszet, és kiderült, hogy genny folyik a lábából, mert a gipsz feltörte. Eltelt egy-két hét, mire teljesen rendbe jött.

Attila csendes fiú volt. Magában szeretett játszani, s ha voltak is mellette hasonló korú gyerekek, ő nem vett részt a társasjátékokban. Kedvelte a hintalovát, de a háromkerekű kerékpárra nem kíváncsított felülni. Volt egy kedvenc macija, azt cipelgette magával.

Csináltattunk neki egy „emeletes” széket, ahol önállóan is tudott étkezni. Általában komoly volt, s ritkán hallottuk őt nevetni.

A könyvtárban több ízben előadtuk a „Hófehérke és a hét törpe” című mesejátékot. Nagy siker volt. Nemcsak gyerek, hanem felnőtt nézőink is voltak. A ruhákat Ibolyka tervezte, a díszleteket és a rajzokat Feldhoffer Jani remekelte nagy ügyességgel.

A mesejátékot összesen hatszor adtuk elő, és minden alkalommal teltház volt. A gyerekek érdeklődése a mesekönyvek és az ifjúsági könyvek iránt az ilyen mesejátékok után öröndetesen megnövekedett. Egyre többen lettek a könyvtár beiratkozott olvasóivá. A község vezetői látva a fejlődést, többször láttak el bennünket kisebb-nagyobb összegű támogatással.

Hófehérke és a hét törpe (Hófehérke: Manhertz Mária)

1958-ra a könyvállományunk 4315-re, az olvasók száma 810-re és a kölcsönzési forgalom 24 622-re emelkedett. A Könyvbarát Kör szépen fejlődött, s miután a községben a korcsmákon kívül más találkozási helyek nemigen akadtak, a fiatalok szívesen jártak a könyvtárba, olvasgatni, beszélgetni, sőt később már találkahelynek is felhasználták. A hónap utolsó szombatján szívesen részt vettek az irodalmi vagy ismeretterjesztő előadásokon és utána a szórakozóestén.

1958-59. és 1960-ban az alábbi előadások és kiállítások szerepeltek a könyvtár műsorában:

1. Arany János költészete
2. A pesti lány c. ifjúsági regény (előadta Kőszegi Imre író)
3. A halhatatlan szerelem (Fenyvesi Margit – Surányi Ibolya)
4. Hemingway élete és regényei
5. A könyv útja
6. Írók a Tanácsköztársaságban (Szegevári Imre – Nagy Mariann)
7. A Magyar Tanácsköztársaság emléke az irodalomban (Fenyvesi M.)
8. A külföldi irodalom legszebb versei (Fenyvesi M. – Surányi I.)
9. Párválasztás (Fogarasy Mihály)
10. Jancsó Adrienn önálló balladaestje (bevezető: Csonka József)
11. Esztergomi hajókirándulás
12. Holdrakéta (Császár Ottó)
13. A világűr megismerése (Dobó Károly)
14. A Könyvbarátok Köre műsoros estje
15. Régi építészeti stílusok
16. Jelmezbál
17. A József Attila olvasómozgalom záróvizsgálója
18. A magyar irodalom 15 esztendeje
19. Molière: A botcsinálta doktor (színmű)
20. A modern építészet
21. József Attila szerelmi lírája
22. Műsoros szilveszteri est a kultúrházban
23. A község 15 éves fejlődése (rajzok, grafikonok, fényképek...)
24. József Attila-emlékkiállítás

Különösen nagy sikert aratott a „Botcsinálta doktor” című Molière-darab. A díszleteket ismét Feldhoffer Jani tervezte és kivitelezte. Kitűnő rajz- és festői tehetsége volt. Az élet őt messzire sodorta, és most Svédországban él, nős, gyermekei is vannak. Hűségesen ír még ma is, nemcsak húsvétkor és karácsonykor, hanem máskor is. Ha hazalátogat, akkor engem is felkeres. Hűséges természetű.

Molière: A botcsinálta doktor (Szauter Rudolf, Albel Attila, Manherz Károly és Pellényi Marika)

„A botcsinálta doktor” kitűnő színdarab volt, kitűnő szereplőkkel és kitűnő kulisszafestővel. Minden feltétel adott volt, és így igen nagy érdeklődés kísérte a darabot. Még Réthy Zoltán és Drozdy László orvosok is megnézték és dicsérték. A szereplők teljes odaadással tanulták meg és adták elő a színdarabot. A közönség lassan megszokta, hogy a könyvtár kultúrházi feladatot is vállal magára.

A nagy sikert aratott szereplőgárda

Bár a József Attila olvasómozgalom később megszűnt, a könyvbarátok továbbra is részt vállaltak a könyvtár kulturális munkájában. Továbbra is megtartották találkozósaikat a hónap utolsó szombatján, továbbra is rendeztek mesejátékokat és színdarabokat.

Bár a Könyvbarátok Körének tagsága már 100 fölé emelkedett, az alábbi képen csupán azok vannak rajta, akik éppen jelen voltak ezen a találkozón: Seregi László, Bauer Márton, Zarka Béla, Mirk Tamás, Gechter István, Vörös Ferenc, Mogyorósi László, Manherz Károly, Pellényi Lajos, Kis Tamás Attila, Drozdy Éva, Hidas István, Kovács Éva, Kovács Kati, Malchacker Irén, Wippelhauser Ida, Pétervári Mária, Szontagh Teréz, Temesi Ágoston, Bárdos László, Pellényi Mária, Süveges Ildikó, Szabó Vera, Marlok Teréz, Zsiros Katalin, Hidas Katalin, Mirk Mária, Manhertz Katalin, Vörös Erzsi, Gábeli Zoltán, Frida Emma, Fetter Teréz, Gábeli Endre, Manhertz Mária, Altbäcker Katalin, Albel Attila.

A könyvbarátok

1959. június hó 1-jén az alábbi levelet kaptam:

„A Pest megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, a pedagógus Szakszervezet Pest megyei Területi Bizottsága és a Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya a VIII. Pedagógusnap alkalmából f. évi június 6-án du. 3 órai kezdettel a megyei tanács székházában (Bp., V. Városház u. 7.) ünnepélyt rendez.

Az ünnepélyen történik meg a miniszteri kitüntetések átadása. Az ünnepélyre meghívjuk és megjelenésére feltétlenül számítunk.

Ünnepély után vacsora és tánc.

[olvashatatlan aláírású] osztályvezető”

Az ünnepségen a népművelés terén kifejtett munkám elismerésül „A szocialista kultúráért kitüntető jelvényt” adták át nekem. Külön igazolványt is kaptam a következő szöveggel: „*Fogarasy Mihály a »Szocialista kultúráért« kitüntető jelvény viselésére jogosult.*”

1960. szeptember 5-én meghívót kapott a könyvtár a Községi Tanács V. B.-től. Az ülésen napirenden szerepelt a beszámoló a Községi Könyvtár munkájáról. Ezen az ülésen a könyvtár eddigi történetét, kulturális tevékenységét, és az olvasók, a könyvállomány, valamint a kölcsönzési forgalom fejlődését mondtam el. Megköszöntem a község támogatását, és további segítséget kértem a könyvtár munkájához. Erről az ülésről a következő jegyzőkönyv szól:

„83/1960. sz. határozat

a/ A Végrehajtó Bizottság elismeri a Fogarasy házaspár jó munkáját, melynek nyomán a Községi Könyvtár állandó fejlődést mutat.

b/ A V. B. helyesnek tartja a Könyvbarátok Körével való foglalkozást és az ifjúsággal a könyvek megszerettetését.

*Medgyesi Albertné sk.
V. B. elnök*

*Palikó Ágoston sk.
V. B. titkár*

Ez a jegyzőkönyv azt igazolja, hogy a község vezetői helyesnek tartották, hogy mint pedagógus és mint könyvtáros a 14 éven felüli ifjúsággal foglalkozom. Mivel azonban a pártszervezetnek az volt a meglátása, hogy helyesebb lenne a Kör tagjait szélesebb körből toborozni, úgy határoztunk, hogy kulturális összefogást létesítünk a KISZ-fiatalok, a kultúrház ifjúsága és a könyvtár ifjúsága között.

Hidas István hozzászólása a könyvbarátok egyik rendezvényén

Ezt célozta a kultúrigazgató alábbi szövegű meghívója is:

„Meghívó

Értesítem, hogy f. hó 8-án, szombaton este 7 órakor a kultúrotthonban a helyi KISZ, a Könyvbarátok Köre, a Nemzetiségi Csoport és a Művelődési Otthon vezetősége közös értekezletet tart.

Kérjük, hogy az értekezleten megjelenni szíveskedjék.

Tárgy: Közös rendezvények és klubesték szervezése.

Pilisvörösvár, 1960. október 3.

P. H.

Dobó Károly kult.ig.”

Ezen az értekezleten a KISZ-szervezet két küldöttel képviseltette magát. Itt olyan irányú döntés született, mely szerint a község kulturális életének emelése céljából közös kulturális programot alakítunk ki. Valamennyi küldött helyeselte a tervet, valamint azt a javaslatot is, mely szerint helyes lenne közös kulturális vezetőséget választani.

1960 októberében egy hónapos nyelvtanfolyamon vettem részt Thüringiában, Schnepfenthal nevű falucska iskolájában. Már az első napon az volt az érzésem, hogy itt nem annyira a nyelvgyakorlás az elsődleges, hanem a politikai átnevelés. Közben azért megismerkedtem a lengyel Struts Joseffel, aki hasonlóképpen gondolkozott, mint én. A fogadóbeszéd alatt azt vettem észre, hogy szunyókál. „Warum schläfst Du während der Rede?” „Wenn ich von Sozialismus höre, schlafe ich gleich ein!” – válaszolta. Ez az egyetlen mondat elég volt nekem, hogy barátomul fogadjam Josefet.

A tanfolyam idejére ötös csoportokra osztottak bennünket. Hogy kellemesebb legyen az itteni néhány hét, táncrendezvényeket is beiktattak a programba. Így tánc közben is a nyelvet gyakorolhattuk. Több kiránduláson is részt vehettünk.

Berlinben és Potsdamban is jártunk. Berlinben fél lábbal átléptem a Brandenburgi kapunál az NSZK és az NDK határát. Ki tudhatta még akkor, hogy mi lesz 1989-ben?!

Weimarban részt vettünk egy koncerten. A nagy zenei antitehetségemre volt jellemző, hogy a zenekar pillanatig tartó szünete alatt beletapsoltam az előadásba. Zeneértő szomszédaim nem nagyon méltatták ebbéli tetteimet. Megnéztük a Goethe-házat és a Schiller-házat, valamint a két német költőóriás szobrát a Nemzeti Színház előtt.

És ha már Weimarban voltunk, meg kellett néznünk a koncentrációs táborot, Buchenwaldot. A kíséretet adó németek arcán zavart és egy kis szégyent is felfedezni véltem. Ezekről a táborokról a német népnek csak halvány fogalma volt a háború alatt.

Ami engem a kirándulások alkalmával legjobban megragadott, és a legjobban tetszett, az a nagy tisztaság volt. A színház előcsarnokában még véletlenül sem dohányzott senki. Az utcákon nem láttam szemetet és szemetelő embereket. Egy vendéglőben is jártunk, de itt is tiszt-

taság és rend uralkodott. Úgy láttam, hogy ezekben az emberekben a gyakorlatban is él a tisztaság iránti szeretet.

Elinor Braun volt a bizalmink, azaz a csoport vezetője. Ilse valóban lelkiismeretesen foglalkozott velünk. Ennek eredményeképpen sikeresen fejeztük be a tanfolyamot.

Egyik alkalommal Anna Seghers is meglátogatott bennünket, és örömmel beszélt a műveiről. S miután az asztalunkhoz is ült, felköszöntöttük őt pezsgővel. Az itteni ismeretségek a későbbi évekig is el-tartottak, de aztán már csak Struts Joseffel leveleztem.

Anna Seghersszel egy asztalnál (az író nő fehér blúzban az asztalfőn foglal helyet)

Az 1960. október 3-i értekezlet után a könyvbarátok az alábbiakról döntöttek:

1. A rendezvények továbbra is minden hónap utolsó szombatján tartandók.
2. A rendezvényeken szigorúan tilos a szeszes ital fogyasztása.
3. Minden rendezvényt a Kultúrházban kell tartani.
4. A rendezvényeket a KISZ-szervezettel, a Nemzetiségi Csoporttal és a Kultúrház ifjúságával közösen kell tartani.

Az ezután következő első két rendezvényünk valóban nagyon szépen sikerült, s körülbelül 20 KISZ-fiatal is részt vett azon. Utána azonban ismét elmaradoztak, s rendezvényeinken már csak 5-6-an jelentek meg.

1961 februárjában farsang lévén, álarcosbált rendezett a Könyvbarátok Köre. A Kör gyűlésein ismerkedtek meg a későbbi házastársak. Ilyenek voltak többek között Pellényi Lajos-Süveges Ildikó, Hidas István-Drozdy Éva, Braun Márton-Fetter Teréz, Temesi Ágoston-Szontagh Teréz, Gábeli Endre-Hidas Katalin, Kis Tamás Attila-Kovács Éva, Gábeli Zoltán-Drozdy Ágnes és mások.

1961. március 25-én és április 4-én a Könyvbarátok Köre megrendezte a „Csipkerózsika” című mesejátékot. Kitűnő szereposztással és kitűnően megrajzolt és festett kulisszákkal a rendezők két alkalommal is óriási sikert értek el. A jelmezeket – mint mindig – Ibolyka készítette.

A „Csipkerózsika” szereplői

1962-ben a Csipkerózsikát háromszor kellett eljátszani: márciusban kétszer, és áprilisban újra meg kellett ismételni. Igen nagy siker volt, s erről a darabról még sokáig beszéltek a vörösváriak.

1961 tavaszán tudomásunkra jutott, hogy a területi KISZ-szervezet néhány tagja panaszt emelt a pártszervezetnél a Könyvtárbarátok Köre munkájára. Nekünk is feltűnt, hogy hiába hívjuk meg valamennyi

rendezvényünkre a KISZ-fiatalokat, egyre kevesebben jelennek meg azon. Kértük a község vezetőit, hogy vizsgálják meg ezt a kérdést, vagyis azt, hogy miképpen képzelik el az ifjúsággal való foglalkozást.

Ibolyka már ekkor figyelmeztetett, hogy vesztembe rohanok, hagyjam abba az egészet, és csak az iskolával és a könyvtárral foglalkozzam. De én még mindig reménykedtem, hogy jó úton haladunk, és az eddigi eredményeink alapján helyesnek fogják tartani az eddigi munkánkat. De nem számoltam az emberi gonoszsággal és néhány helyi „nagyság” aknamunkájával.

A községi pártszervezet rendkívüli vezetőségi ülést tartott, melyen csak a fenti kérdésünkkel és kérésünkkel foglalkoztak.

A jegyzőkönyv így hangzik:

„Jegyzőkönyv

az MSZMP Pilisvörösvár Községi Alapszervezetben 1961. június 21-én megtartott rendkívüli vezetőségi ülésen készült.

Tárgy: A Könyvbarátok Köre tagjai és a KISZ-tagok között felmerült problémák megbeszélése.

A kibővített pártvezetőségi ülés alaposan szemügyre vette a tárgyban ismertetett napirendet, és megállapította, hogy Fogarasy Mihály községi könyvtáros sok évi fáradságos munkájának eredményeként a Könyvbarátok Köre ma már 104 tagot számlál, akik rendszeres foglalkoztatás mellett aktív látogatói a könyvtárnak. Negyedéves munkaterv szerint dolgoznak, és igen hasznos munkát végeznek. Ezek a fiatalok nem járnak korcsmába, és igen jól feltalálják magukat a könyvtár rendezvényein, melynek szervezésében is részt vesznek.

A pártvezetőség nem osztja a KISZ vezetőségének azt a nézetét, mely szerint a Könyvbarátok Körét fel kell oszlatni, csak azért, mert nekik a községben nagyobb tekintélyük van.

A pártvezetőségnek az a meglátása, hogy a KISZ-vezetőség teljesen helytelen nézetet vall, amikor kihangsúlyozta, hogy a KISZ nem közeledhet a könyvtári ifjúsághoz, illetve, hogy a KISZ ma már nem tart ott, hogy ő könyörögjön. A pártvezetőség megállapít-

ja, hogy a KISZ tagsága túl érzékeny, mikor kijelentik, hogy a könyvtárból kinézik őket. A felvetett sértések egyikét sem tudja a KISZ vezetősége konkrétan alátámasztani. Ezért a pártvezetőség arra az álláspontra helyezkedett, hogy a KISZ-fiatalok tegyék félre az érzékenységet, a sértődöttséget, és tartsák kötelességüknek a könyvtár látogatását és a könyvtár munkájába való aktív bekapcsolódást.”

(Ez a KISZ-t elmarasztaló és a könyvtár vezetőjét dicsérő szöveg csupán Rupf József párttitkárnak volt köszönhető, mert vele együtt cserkészkedtünk a 30-as évek közepén.)

Jáki Attila átveszi a József Attila olvasómozgalom jelvényét

Egy ezt követő találkozón jelen volt Rupf József párttitkár, Medgyesi Albertné h. vb-elnök, Varga Gyula a pártvezetőség részéről, Fabinyi, a járási pártszervezet, illetve a járási KISZ megbízásából, Dobó Károly kultúrigazgató, Hidas György, a Nemzetiségi Csoport vezetője és jómagam a könyvtár részéről, valamint a fenti szervek ifjúsági tagjai.

A Könyvbarátok Köre titkára, Hargita Árpád ismertette az ifjúsági klub eddigi munkáját, majd hozzászólásokat kért.

Sajnos előzőleg nem olvastam el Hargita Árpád beszámolóját, s így

ebben fiatalos meggondolatlanságból néhány olyan mondat hangzott el, mely egyik-másik felnőtt hallgatóban visszatetszést szült:

„...mi meggondoljuk és megválogatjuk, hogy kiket fogadunk be magunk közé...”

„...ebben az ifjúsági klubban a község elit ifjúsága van jelen...”

Hargita Árpád itt tulajdonképpen arra célzott, hogy kezdetben olyanok is jelentkeztek a Könyvbarátok Körébe, akik csak a tánc miatt jöttek, az irodalmi és egyéb rendezvényekről következetesen hiányoztak. Sőt a tánc alatt is megtörtént, hogy egyesek át-átszaladtak a presz- szóba egy-egy féldeci leöntésére.

A könyvtárban rendezett színelőadások mindig teltházások voltak

De még akkor sem lett volna botrány, ha Fabinyi megvárja, hogy meginduljanak a hozzászólások. De ő rögtön szót kért, és igen éles és sértő szavakkal ledorongolta az ifjúságot, és a Kalottal hasonlította össze a Könyvbarátok Körét. Sőt még azt is mondta, hogy ez tulajdonképpen egy ellenforradalmi összeesküvés. Az ifjúság megdöbbenve hallgatta a járási pártbizottság küldöttét, aki mindvégig súlyosan sértegette a jelenlevő ifjúságot. Kifogásolta többek között „...mit akar ez az ifjúság egy Molière színdarabbal? Mit mondhat nekünk Molière? Miért nem a »Hajnali tüzet játsszák«?»

A következő felszólaló Rupf József volt, a helyi pártszervezet titkára. Szerinte hibát követett el a járási pártbizottság, hogy Fabinyit küldte ki, mert ő nem ismeri a helyi ifjúság munkáját és problémáit.

Aztán a fiatalok szólaltak fel. Valamennyien kifogásolták, hogy a legjobb szándékkal végzett munkájukat ilyen sértően és negatív értékeléssel bírálják, ezért a bírálatot visszautasítják.

Ezután az értekezlet utáni napokban olyan volt a község, mint egy felbolygatott darázsfészek. Mindenki fel volt háborodva, voltak, akik aláírásokat gyűjtöttek tiltakozó ívekre, de aztán... lassan minden lelkesedés elhalt.

Ennek eredményeként a Könyvbarátok Köre megszűnt.

Még korábban, 1960. szeptember elején látogatókat kaptam. Wild Fritzi bácsi volt két német (vagy svájci?) újságíróval a faluban. Voltak a plébánián, a templomban, beszélgettek járókelőkkel, voltak a Mauterer bácsinál, és az iskolában is meglátogattak németórákat. Végül szerettek volna egy német származású pedagógusnál „családlátogatást” tenni. Miután erre jelentkező nem akadt, így én hívtam meg a vendégeket a házukba. Az újságírók otthon megjelentették az ekkor készült felvételt az „Illustrierte” című lapban.

Fritz Lerch, akivel 1933-ban a gödöllői „Jamboreen” 16 éves koromban találkoztam, és akit 1936-ban meglátogattam Bécsben, de miután apja beteg volt, átadtak engem a rokonokhoz, egyik napon éppen ezt az illusztrált újságot nézegette, és a címlapon megtalálta az előszobában rólunk készült fényképet. Mintha tűvel szurkálták volna meg, úgy ugrott fel a heverőről. Rögtön szaladt megmutatni az újságot a feleségének. Gondolom, napokon keresztül arról tárgyaltak, hogy miképpen reagáljanak erre az eseményre. Végül is Lujza, Fritz nevében levelet írt 1960. november 10-én. Ebből néhány sort idézek:

„...Ich liege zur Zeit zu Hause mit einer Erkältung im Bett und habe viel Zeit zum Lesen. In einer illustrierten Zeitung sah ich Dein und Deiner Familie ihr Bild. Wie mir zu Mute war, kannst Dir denken. Ich schäme mich es nicht, zu sagen, dass ich Tränen der Freude in den Augen hatte...” És hosszasan leírta a levelében, hogy milyen öröm volt számára ez a felvétel az újságban.

Famillenglück hinter dem Eisernen Vorhang: im ungarndeutschen Lehrerhaus

Michael Vetter-Fogarasy, 43, ist Deutschlehrer an der Volksschule in Pilis-Vörösvár bei Budapest. Schwäbische Siedler, darunter Michaels Vorfahren, gründeten das Dorf nach den Türkenkriegen. Nach und nach heirateten ungarische Familien ein. Michaels Frau Ibolya (stehend) ist eine echte Magyarin; die „Mutter“sprache des dreijährigen Attila (neben dem Vater) und der zwölfjährigen Hajnalka (rechts sitzend) ist daher Ungarisch.

Ehhez a levélhez mellékeltem egy fotót, hogy lássuk, hogyan is néz ki a családja. Aztán újra kezdődött a levelezés, melynek azután az lett az eredménye, hogy 1961. október 30-án levélben értesített Fritz, hogy november 11-én érkezik Budapestre, a Royal szállodában vesz ki szállást, de két napot nálunk fog tölteni. Ez így is történt, és 11-én valóban találkoztam vele Pesten. Késő délutánra már itthon is voltunk.

Másnap, illetve aznap is sokáig beszélgettünk, bepótoltuk az elmulasztott éveket. Bizony sok év múlt el a legutolsó találkozásunk óta. Mikor is? Először 1933-ban Gödöllőn, másodszor pedig 1936-ban, de akkor csak néhány percre. A német-orosz háborúban ő is részt vett, és meg is sebesült. A háború végén aztán, úgy, mint én, ő is megnősült, méghozzá ugyanabban az évben, mint én. Egyébként sok hasonlóság van köztük és köztünk. Fritz 1917-ben született, én is. Lujza 1922-ben született, Ibolyka is. És ők is, meg mi is 1943-ban esküdtünk meg.

[És amilyen a sors: egyazon évben is haltak meg. Fogarasy-Fetter Mihály 2007. március 7-én, Fritz Lerch 2007. április 10-én. Feleségeik is rövidesen követték őket: Ibolyka 2008. február 26-án, Lujza 2009. április 1-jén hunyt el. – a Szerk.]

**Az újra megtalált cserkészbarát, Fritz Lerch és családja.
(A képen középpütt két rokon hölgy látható)**

1962. július hónapban Fritzéknél voltunk Bécsben. Hajni 14 éves volt, és telve várakozással készült az útra. A kevés magyar pénzt még az étkezőkocsiban elköltöttük. Fritz már várt az állomáson, s kocsijával egyenesen a Steinsee melletti nyaralójukba vitt. Itt találkoztunk először a feleségével, Lujzával. Roppant kedvesen fogadott bennünket. A Steinsee egy zárt üdülőhely, kerítéssel körülvéve, s a tó partján számos nyaraló áll.

Július 4-én Fritz megmutatta a várost. Megnéztük a Karlskirchét, a Stephansdomot, a Kärtnerstraße és a Mariahilferstraße kirakatait, valamint az operát és a parlamentet.

A Hofburg épülete sokáig emlékezetemben marad, mert ebben van a Nemzeti Könyvtár is, ahová az 1970-es és 1980-as években sokszor jártam a „Pilisvörösvár története és néprajza” c. könyvem megírásához szükséges forrásmunkák miatt.

Július 7-én autókiránduláson voltunk. A Leopoldsbergen még látszanak az 1683-i török támadás nyomai. Kár, hogy nem néztem meg alaposan mindent, később hasznát láthattam volna.

Július 17-én Mariazellben voltunk. Égnek meredő hegyek (Rax, Schneeberg), patakcsobogású völgyek közt autóztunk. A mariazelli templom nagyon szép, Nagy Lajos magyar király építtette, amikor ez a terület még Magyarországhoz tartozott.

Július 19-én este „mulatni” voltunk a Grinzingben. Itt egymás hegyén-hátán hemzsegnek a kiskocsmák, s a bécsiek ide járnak szórakozni.

Július 22-én a Lerch és a Fandl családdal közös kirándulást tettünk a Fertő-tó partjára. Kismartonban megnéztük az Esterházy-kastélyt és a templomot, ahol Haydn 20 éven át volt karnagy.

Aztán elmúlt az egyhónapos nyaralás, pihenés, és mi, Hajnalkával elbúcsúztunk a vendéglátóinktól és hazaindultunk.

1962 novemberében Fritz és Lujza jött el hozzánk. Ez egyúttal a két feleség első találkozása volt. A következő év augusztusában Fritz és Lujza egy szem fia, Fritz is ellátogatott Vörösvárra. (Ő lett később Hajnalka férje.)

Zoltán fiam 1962 júniusában leérettségizett, és elbúcsúzhatott Pécs városától, az iskolától és a kollégiumtól. Jeles érettségivel zárta a gimnáziumot. 1963. július 5-én felvételizett Budapesten a Szabó Ilonka utcai emelt szintű technikumban, és a felvételije sikerült. A technikum elvégzése után, 1966. szeptember 1-jén a Szilikátipari Központi Kutató- és Tervezőintézetbe (Szikkti) nyert felvételt.

Hajnalka az általános iskola elvégzése után a III. kerületi Martos Flóra Gimnáziumba iratkozott be. Egyszer-kétszer érdeklődtem a magaviselete és az előmenetele iránt, de komolyabb panasz nem volt.

1964. október 9-én meghalt Ibolyka édesanyja (Rihtar Ferencné, szül. Fodor Terézia.)

1965. június elején egy csehszlovák turistacsoport tartózkodott Vörösvárott az iskolánk tornatermében (természetesen csak éjszakai szállásnak használták a tornatermet). Nappal túráztak a fővárosban és környékén. Ezt a vendéglátást azután viszonzták, s így a Csonka házaspár, a Pajor házaspár, Takács István, valamint Ibolyka és én június 26-án Prágába és annak környékére kirándultunk. Megnéztük a királyi palotát, benne a Szent György-szobrot, a Károly-hidat, a Szent János-szobrot, az Orloy óráját, mely jellegzetes figurák vonulásával mutatja az időt.

Németórán, az 1960-as évek elején

Egy erdő széli, fából készült fogadóban szállásoltak el minket. Négy napot töltöttünk el itt, s több kiránduláson és rendezvényen vettünk részt. Tanártársaim és Ibolyka ezután hazaindult, én pedig Bad Berkába mentem tovább, a Koch családhoz.

Prágából éjjel indultam Bad Berkába vonattal. Hajnal három óra tájban érkeztem Drezdába. Itt kb. két óra hosszat kellett várakoznom. Vitakozó férfiak ültek az asztalomhoz, és amikor megtudták, hogy Magyarországról jöttem, rögtön a fociról és Bene Ferencről kezdtek beszélni, és méltatták a magyar labdarúgókat, akik olimpiát nyertek.

Hajnalban Leipzigbe, majd innen Weimarba utaztam tovább. Autóbuszsal jutottam végül is Bad Berkába. Két hetet töltöttem ott a Koch családnál. Bad Berka a jó levegőjéről és a tudószanatóriumáról nevezte-

tes. Ebben a szanatóriumban három évig dolgozott vendégorvosként dr. Kollár Lajos, aki egyébként a váci tüdőszanatórium orvosa volt.

Hans Kochnak és feleségének, Rosemarie-nek különös története volt. Miután közelebbről megismertük egymást, bizalmasabbak lettek, s így meséltek az életükről. A férj a Bad Berka-i általános iskolának volt az igazgatója, a feleség pedig szaktanár volt ugyanebben az iskolában. Egyszer fogalmazást írtak a gyerekek Németország útjairól, s az egyik

Az 1964-ben végzett nyolcadikosok

azt írta: „Németország Hitlernek köszönheti a jó útjait.” Ami tulajdonképpen igaz volt, de ebben az időben nem volt ajánlatos ezt leírni. De a gyerekek még nem értettek a politikához, ők csak azt írták le, amit otthon vagy az utcán hallottak.

Emiatt Hans Koch igazgatót leváltották és beosztott pedagógussá degradálták. A felesége tiltakozása jeléül lemondott tanári állásáról, és csirkéket kezdett nevelni. Kiderült, hogy ebből több bevétele is volt, mint a pedagógiából. Augusztusban aztán Hans és Rosemarie egy héttig a mi vendégünk volt Vörösváron.

1965-ben járdaépítés folyt az utcánkban. Mivel én voltam a tanács-
tag, természetes volt, hogy nem az én oldalamon kezdődött meg ez a
munka, hanem a túlsó, páratlan házszámú oldalon. Így volt ez 1957-
ben is, amikor a vízvezeték csöveit fektették le.

Televíziónk 1959 óta van.

Egy könyvtárlátogatás alkalmával Tóth Árpád a Művelődésügyi
Minisztérium nevében felajánlott 100.000,- Ft-ot egy új könyvtárápület
építésére. Szükség volt Budapest közelében egy olyan községi könyv-
tárra, ahová külföldi delegációkat, látogatókat lehetett volna vinni, vagy
tapasztalatcseréket lehetett volna lebonyolítani.

Folyik a bontás. Csak a csupasz falak maradtak meg

1965-ben megkezdtek a Fő út 82. szám jobboldali szárnyának bon-
tását. Elsősorban általános iskolások segítettek, de jöttek középisko-
lások és felnőttek is. Az utóbbiak közt volt Rupf József párttitkár is.

1965 telén már készen álltak a falak, és folyt a tetőfedés. Tavaszra
maradt a berendezés, a cserépkályhák felállítása és a könyvtár állomá-
nyának átszállítása az előző helyéről, a Fő út 89. sz. házból.

Sokat dolgoztunk, de dicséret az ifjúságnak, mindig volt segítség-
günk.

1966. augusztus 1-jén megnyílt az új könyvtár. Az építkezés össze-
sen 600 000 forintba került.

Az új könyvtárat teremkönyvtárnak rendeztük be. A szépirodalmat a bejárattól jobbra és balra, a 25 méter hosszú teremben helyeztük el, a volt épülethez hozzáépített rész bal oldalán a gyermekkönyvtár, a jobb oldalán pedig a szakanyag kapott helyet.

1965 telén már készen álltak a falak, és folyt a tetőfedés

Az új könyvtár belülről

Az 1964-1966 közti időben gyakran meglátogatott két gyanús kinézésű férfi. Megéreztem, hogy ezek detektívek. Kezdetben a munkám iránt érdeklődtek, hagytak beszélni, dicsérték munkámat, a könyvtárat, a társadalmi munkámat... Egyre gyanúsabbá váltak. Mit akarhatnak ezek tőlem? Fogalmam sem volt céljukról...

Később már vendéglőkben, presszóban kértek találkozót tőlem. Otthon ezekről a találkozásokról mélyen hallgattam. Úgy gondoltam, hogy magam is el tudom őket intézni. De egyre rámenősebbek lettek, s már a főváros különböző presszóiban kellett megjelenem.

Otthon meg arról suttogtak az emberek, hogy körülöttem valami nincs rendben. Egyszer a Benedekné azzal lepett meg, hogy Széplábi János, a párttitkár olyan kijelentést tett, hogy „már nekünk is van háborús bűnösünk”. Ez én lettem volna.

A viharfelhők egyre jobban gyülekeztek felettünk. 1966. április 19-én 8 óra 30 perckor beállított az iskola tanári szobájába két detektív és megkérdezték: „Ki a Fogarasy Mihály?”. „Én” – feleltem. „Álljon fel, ürítse ki a zsebeit, s tegyen mindent az asztalra! A fiókját húzza ki és öntsön mindent szintén az asztalra!” Miután ez megtörtént, felkérték Pajor Róbert és Jáki Lajos kollégákat, hogy jöjjenek velük a lakásomra, és legyenek tanúk a házkutatásnál.

Ibolyka nem volt otthon, éppen a könyvtárban teljesített szolgálatot. Minden szekrényt, minden fiókot átkutattak, bizonyos iratokat és holmikat táskába raktak, miután jegyzőkönyvet készítettek róla.

*„Nógrád megyei RFK.
3587-30/1966.*

Jegyzőkönyv házkutatásról

Készült 1966. április 19-én Pilisvörösvár, Kápolna u. 20. szám alatt Fogarasy Mihály lakásán, ellene folytatott házkutatás alkalmával.

A hatóság részéről: Havasi István rendőr őrnagy és Budai János rendőr őrnagy.

Hatósági tanúk: Pajor Róbert tanár [lakcím, személyi igazol-

vány száma]. Jáki Lajos igazgatóhelyettes [lakcím, személyi igazolvány száma].

Büntető eljárásban részt vevő személy: Fogarasy Mihály

Helyszíni eljárás kezdete: 1966. április 19. 8 óra 30 perc.

Felszólításra Fogarasy Mihály tagadta, hogy nála büntetttől származó vagy azzal kapcsolatos tárgyak vannak. Ezek után átkutattuk a 3 szobából és 1 konyhából álló lakását, valamint az Általános Iskolában levő fiókját. Az alább felsorolt tárgyakat a Be. 144. és 145. paragrafus alapján a helyszínen lefoglaltunk, és azokat a Nógrád megyei rendőrkapitányságra szállítottunk.

9 db kézzel és géppel írt vers,

9 db német szövegű levél,

2 db kézzel írt II. világháborús naplófüzet,

1 db Fogarasy: 709. sz. káderanyag dosszié,

3 db Cserkész emléklap

32 db Cserkészvezetők lapja

2 db Cserkészvezetők könyve,

1 db Magyar Hazám című cserkészkönyv,

14 db kisméretű cserkészkönyv,

11 db kézzel és géppel írt versek, feljegyzések,

2 db XII. Pius pápa 1942. évi szózata,

Régi újságok (1944., 45., 1956.)

A német nyelvű leveleket kéri vissza.

A helyszíni intézkedés 1966. április 19-én 10 óra 30 percig tartott. A házkutatás végrehajtása során annak módja ellen panasz nem merült fel.

*Fogarasy Mihály
házkutatást szenvedő*

*[olvashatatlan aláírású]
eljárás vezetője*

Jáki Lajos és Pajor Róbert hatósági tanúk

[2 olvashatatlan aláírású rendőr]"

„BM. Nógrád megyei rendőrség
Pol. Vizsgáló osztály

Határozat

lefoglalásról, házkutatásról, személymotoszról

A Btk. 127.5 (1) beğ. izgatás büntettének gyanúja miatt Kékğői László és társai ellen indított bñnygyben Fogarasy Mihály Pilisvörösvár, 1917. V. 21. Schreck Mária fogl. pedagógus lakos ellen lefoglalást, házkutatást, személymotoszást a Be. 144. par. (1) és (2) beğ., a 151. par. (1) beğ. alapján elrendelem, annak a foganasításával Havasi István rendőr őrnagyot és Budai János rendőr őrnagyot bízom meg. A határozat ellen a kézhezvételtől számított 8 napon belül a Szécsényi Járási Ügyészséghez címezve a fenti rendőri szervnél lehet előterjeszteni. A panasznak azonban halasztó hatálya nincs.

Indoklás

A BM. rendelkezésére álló adatai szerint alapos a gyanú arra, hogy lakásán, munkahelyén és a kezelésére bízott könyvtárban Kékğői László ellen indított büntető ügygel összefüggő és a bñncselekmény elkövetését bizonyító anyagokat tart vagy rejteget.

A fentiekkel, tekintettel a rendelkező részben foglaltak szerint határoztam.

S.tarján, 1966. IV. 18.

*Ozsvárt Barnabás
alezredes, osztályvezető h.*

A határozat és a jegyzőkönyv 1-1 példányát átvettem.

1966. április 19.

Fogarasy Mihály sk.”

Ezek után egy egész hónapon át hol Szécsénybe, hol Salgótarjánba kellett utaznom, ahol vallattak. A vallató végtelenül gorombán és sértően beszélt velem. Mindenáron valamilyen bñnygyet akart rám bizonyí-

tani. De hát én az égvilágon semmiféle bűnügyet nem követtem el. Azóta azt a szót: „Salgótarján”, a végtelenségig utálom. Amikor a vallató olyanokat ordított rám: „Maga anyagyilkos!”, majdnem nekimentem. De nem volt ajánlatos, mert két oldalamon kétméteres verőlegények vigyáztak rám. A kihallgatások után még sokáig az autóbuszok sivító zaját hallottam.

Végre elérkezett a tárgyalás napja. Erre már nem mint vádlottat, hanem mint tanút hívtak be. Ez Balassagyarmaton történt. Ahogy a bíróság épületébe léptem, szembetalálkoztam egy vörösvári származású asszonnyal. „Hát Miska bácsi, mit keres itt?” – kérdezte. Mikor röviden elmondtam az eseményeket, ő csak ennyit mondott: „Na, majd adok én a férjemnek!” – mondta. Kiderült, hogy a férje mint bíró vezeti az aznapi tárgyalást. Úgy látszik, tényleg beszélhetett a férjével, mert mikor engem hívtak, csupán ennyit kérdezett a bíró: „Hány verset kapott Kékkői Lászlótól?” „Egyet” – feleltem. Erre megszólalt Kékkői Laci: „Bíró úr, lehet, hogy én tévedtem, én arra emlékeztem, hogy hármat.”

Ezzel vége szakadt a sok hónapos lidércnyomásnak, az autóbuszok zúgásának, a vallatók személyiséget megtipró gorombaságainak és a szégyennek. Az emberiség szégyene volt ez a gyalázat, amivel emberileg tönkre akartak tenni.

Uram, Istenem, köszönöm, hogy megvédtél e szégyen és gyalázat borzalmaitól! Az biztos, hogy a kommunizmust végképpen megutáltam.

Szegény anyám a házkutatás után sokkot kapott, előszedte az ágy-neműtartóban elrejtett régi cserkészzászlót, ollóval szétszabdalta és eltűzelte.

1966 áprilisában, a húsvéti szünet idején Fritzi (Fritz és Lujza fia) meglátogatott bennünket. Persze leginkább Hajnalka kedvéért jött.

1966. július 1-jén Fritz és Lujza érkezett, és megkérték Fritzinek Hajnalka kezét. Ez volt az az esemény, amelyre azt szokták mondani, hogy „egyik szemem sír, a másik meg nevet”.

A polgári esküvő 1966. október 29-én volt. Este a budapesti Royal Szállóban volt a lakodalom kb. 30 meghívott vendéggel.

Az esküvő után hosszú hónapokig kellett várni, míg megérkezett Hajnalka kiutazási engedélye. Nehezen múlt az idő. Bécsben ezalatt

minden energiával az ott megtartandó egyházi esküvőre készülődtek. Lujza mindent elrendezett, Fritz pedig mindent fizetett. Itthon pedig a rendőrörsről többször is érdeklődtek, hogy miért akar Hajnalka kivándorolni. Csak nehezen értették meg, hogy akik szeretik egymást, azok nem törődnek sem politikával, sem határokkal.

Aztán a hosszú várakozás után mégis meghallgatásra talált a kivándorlási kérelem: március végére megérkezett az engedély. De azok a hónapok kegyetlenül hosszúak voltak...

Az egyházi esküvőn sajnos nem lehetünk jelen. De vigasztalódtunk azzal, hogy hamarosan eljön az az idő, amikor gyakran meglátogathatjuk a fiatalokat, majd később az unokáinkat...

A boldog pár

Kedves lányom, drága Hajnalkám! Ha ránézek erre a képre, még ma is könnyes lesz a szemem. Elvittek, elszakítottak tőlem. Április 2-án elindultál egy új világba... és mi, anyáddal nagyon magunkra maradtunk. Néztem utánad, és feltört belőlem a sírás. Nehezen nyugodtam meg... és még nagyon sokáig üresen állt nélküled a ház. Akkor volt rajtam utoljára ez a szívszorongató érzés, mikor kicsi korodban a fogadat vésték, és én az ölemben tartottalak, és jobban átéltem a fájdalmadat, mint te magad.

Egy nappal Hajnalka Bécsbe távozása előtt, 1967. április 1-jén került sor Zoltán fiam és választottja, Kurcz Anna esküvőjére. A polgári esküvő délelőtt volt a Községházán, az egyházi szertartást délután 3-kor kezdődött a vörösvári plébániatemplomban. A házasulandókat Marlok István plébános adta össze. A lakodalmat a Kápolna utcai házunkban tartottuk meg.

Az 1960-as évek közepén Ibolyka nevelőapja (Rihtar Feri bácsi) nagy elhatározással elindult Jugoszláviába, hogy meglátogassa Krapinában és Radobojban élő rokonait. Megtalálta az öccsét és a sógornőjét. Látogatása nagy érdeklődést váltott ki a sajtóban és a televízi-

Zoltán és Anikó esküvője a vörösvári plébániatemplomban

óban egyaránt. Fiatal korában került el innen, és munkát keresve Pilisvörösvárott telepedett le. A hűség jelképeként írtak róla, mert 58 évi távollét után tért vissza hazájába. Amikor hazajött Vörösvárra, sokat mesélt jugoszláviai útjáról.

1966-ban öccse lánya, Rihtar Pepica látogatta meg Vörösvárott Rihtar bácsit. Pepica férje, Zdenko és lányuk, Dávorka is eljött.

1968. július 21-én megszületett az első unokám, Zsolti, Zoltán és Anikó fia. Nagyapa lettem!

1969. június 20-án megszületett a második unokám is, Thomas, Fritzi és Hajnalka fia. Sürgősen beadtam utazási kérelmemet, hogy láthassam Hajnalka első gyermekét. Az engedély december 23-án érkezett meg. Az volt az érzésem, hogy arra számítanak a magyar hatóságok, hogy az osztrákok december 24-én már nem tartanak nyitva, s így nem kaphatok vízumot. De elszámították magukat, mert a hivatal vezetője azért is kiadta az utazáshoz szükséges iratokat. December 24-én így én is ott lehettem a karácsonyfa alatt.

Ballagás

A minden évben ismétlődő esemény. Én az osztálytól, ők az iskolától búcsúznak. Vannak, akik örömmel búcsúznak, vannak, akik szomorúan. Akik továbbtanulnak, gondolatban már az új iskolára, az új társaságra, az új örömekre és nehézségekre gondolnak, mások viszont az elhelyezkedés gondolatával foglalkoznak. És én? Szomorúan búcsúzom mindazoktól, akik örömet szereztek, és azoktól, akikről tudom, hogy megküzdenek a további iskolákkal, megküzdenek az „élettel”, és megállják helyüket minden körülmények között is. Szomorúan búcsúzom azoktól is, akikről tudom, hogy könnyelműek lesznek, az élet könnyebbik oldalát fogják választani, és a társadalomnak nem lesznek hasznos tagjai. Erre gondolok minden ballagásnál, és

„Ballag már a vén diák...”

szomorúan éneklek velük együtt: „Ballag már a vén diák, tovább, tovább, Isten veletek, cimborák...”

Meddig búcsúznak még? Hány évem van még? És megéri-e a küzdelem? Miért tanítunk, és mire nevelünk? Mindig lesznek rendesek, szorgalmasok, szeretetre valók, de olyanok is lesznek mindig, akik kipróbálják, hogy meddig lehet feszíteni a húrt, meddig lehet szemtelenedni. És vajon valóban meddig lehet? És hogy lesz a szemtelenség megtorolva? Vagy talán el kell tűrni? Gondolatok, melyekre nem jön válasz. És az osztályfőnöki órákra előírt témák, melyeket pártemberek írnak elő...? Ezekkel hogyan kell bánni? Mindig ki vagyunk téve annak, hogy besározódunk! Örülök, hogy a nagy buktatókat sikerült kikerülnöm, és sohasem tettem olyat a 40 esztendő alatt, amit utólag meg kellett volna bánnom.

Volt idő, amikor pedagógusok gyermekei nem járhattak hittanra, volt idő, mikor lehívtak a pártbizottságra, hogy mondjam meg, mi a véleményem a papokról, volt idő, mikor „ellenforradalmi összeesküvés”-nek jellemezték a könyvbarát klubomat, és volt idő, mikor feltételezték, hogy „háborús bűnös” vagyok. Nehéz idők voltak, és nehéz volt igaz embernek lenni és maradni!

1970. január 21-én a Könyvtártudományi és Módszertani Központban átvettük a Művelődési Minisztérium ajándékát: 305 db hanglemezt, 10 db fejhallgatót, 1 db Gzc. Supraphon lemezjátszót és 1 db Qualiton Super magnetofont. Bár hosszú éveken át szívesen és szeretettel használtuk az ajándékba kapott lemezeket, valamint a magnetofont is, de ezekben az években még nem merült fel a gondolat, hogy komolyabban foglalkozzunk a hangtár kiépítésével.

1970-ben 20 éves fennállását ünnepelte a községi könyvtár. Erre az alkalomra meglátogatott bennünket Debreczeni Imréné, a Megyei Könyvtár vezetője, Tóth Ferenc, a Pest megyei könyvtárak referense, Peller János vb-elnök és Király Zoltán, a krónikaírók járási vezetője. Az ünnepségen beszédek, szavalatok és énekkari számok hangzottak el. A legrégebb olvasóinknak: Ipolyvölgyi Jakabnak, Schranz Lajosnak, Kass Etelkának stb. könyvajándékokat adtunk. Hidas Györgyné Vivaldit ját-

szott csellón. Az ünnepség alatt a látogatók gyönyörködhetek Zimányi Ernő gimnáziumi tanár kiállított festményeiben.

1971. május 28-án Ibolyka Budapesten átvette dr. Garamvölgyi József miniszterhelyettestől a „Kiváló Könyvtár” kitüntetését. A könyvtár 20 000 Ft-ot, a könyvtárvezető 2000 Ft-ot kapott. A jutalmat egy pianó vásárlására fordítottuk.

**Peller János vb-elnök gratulál a könyvtár
20 éves jubileumára rendezett ünnepségen**

Az 1971-es év nagyon sok munkát jelentett mindkettőnknek. Az iskolában egyre nagyobb követelmények elé kerültem. Sikereket kellett elérnem, s így Ibolykára egyre több feladat hárult. Igaz, hogy Zoltán és Hajni már felnőtt ember lett, de még itthon volt Attila, aki 1971-től 1975-ig a helyi gimnázium tanulója volt. Így Ibolykának hármas feladata volt: anya és feleség, háziasszony és könyvtáros volt. Gyakran este 1/2 9-kor értünk haza a könyvtárból. Nehéz évek voltak.

1971 nyarán Ibolykával és nevelőapjával, Rihtar Feri bácsival hármasban vonattal Horvátországba indultunk, hogy meglátogassuk a rokonságot. Hajnalban értünk Zágrábba. Innen még 70 kilométerre volt

Krapina. Pepica és Zdenkó nagy örömmel fogadtak. Úgy emlékszem, hogy egy hetet töltöttünk Zdenkóéknál. Innen indulva meglátogattuk fenn a hegyekben a papa szülői házát és ott élő testvérét. Nagy vendéglátásban volt részünk.

A hegyek között szomorú tapasztalatokat is gyűjthettünk: szegényes kunyhók, nyájakat terelgető sovány, szikár pásztorok voltak mindenfelé. Azok az emberek ott fent nagyon nehéz körülmények közt éltek.

Aztán megnéztük a Földközi-tengert és Fiumét is. A Senj nevű part melletti kisvárosnál értük el a Földközi-tengert. Itt viszont minden csodálatos volt. Jólét, gazdagság sugárzott a tengerparti községek és városok palotáiról, szállodáiról. Ott fent a szegénység, itt lent a gazdagság.

**Ez a fotó Crikvenicában készült.
(Zdenkó fotózott)**

Fiume viszont csalódást okozott. Nem tetszett a város, mert piszkos volt a kikötője, de maga a város sem volt szép.

Krapinába Szlovénián és a Karsztokon keresztül mentünk vissza. Útközben megnéztük Szlovénia fővárosát, Ljubljanát. Ez a város sokkal jobban tetszett Fiuménél.

A Karsztokon át fantasztikus kanyarokon vezetett utunk, de aztán a hegyek egyre kisebbek lettek, és egyre szelídebbek. Késő este lett, mire hazaértünk.

Aztán letelt a nyaralási idő, és a vonatunk ismét magyar földön robogott az otthonunk felé...

Megjöttek a bécsiek. A kép 1970-ben vagy 71-ben készülhetett. Valószínűleg Hajnalka férje, Fritzi volt a fotós. Attila 14 éves lehetett a felvételen. Valaki elnevezte őt a „baglyak baglyának”.

A képen mindenki mosolyog, mindenki boldog.

Mindez azért, mert akkor még mindenki egészséges volt. Még anyám is boldogan mosolyog. Ahogy múltak az évek, egyre kevesebb szülést vállalt, az asszonyokat az orvosok egyre inkább a fővárosi kórházakba küldték. De a nyugdíjából továbbra is segített bennünket.

Ma éjjel (1994. október 11.) anyámról álmodtam. Lépcsőn siettem fel hozzá. Ágyban feküdt némán, csendben, majd erősen megszorította a kezemet. Október utolsó szombatján az erdei kápolnában mondatok érte misét.

1972. február közepén Hidas doktor járt egy alkalommal nálunk. Nem tudom már, hogy hozzám jött-e vagy Ibolykához. Tény az, hogy a látogatás végén azt mondja Pistinek a feleségem: „Nézze meg, Pisti a férjem nyakát, mintha valamilyen daganat volna ott.” Pista azonnal beutalt az Országos Onkológiai Intézetbe. A vizsgálatok február közepé-

től március 15-ig tartottak. Naponta utaztam vizsgálatra. A Margit hídtól nem messzire volt a Fény presszó. Itt mindennap megittam a reggeli kávé, majd tovább indultam a Kékgolyó, illetve a Ráth György utcába. Hosszas vizsgálatok eredménye nyomán úgy döntöttek az orvosok, hogy megoperálnak. Az operáció 1972. március 15-én volt. A betegszobámban nagyon súlyos betegek voltak. Legtöbbjüknek cső volt a gégejében, vagy a hónuk alatt üvegedény, s abba folyt valamilyen folyadék. Az operációt nem éreztem, mert elaltattak. Az altató injekciót a jobb karomba kaptam, majd lekötöztek. Egy ideig elnézegettem a mennyezeten mászkáló legyeket, aztán „elaludtam”.

Az első hét végén éppen a folyosón találkoztunk az operáló Csermely doktorral, s ő már messziről kiáltotta, hogy „Most már lehet reménykedni!” Ez azt jelentette, hogy a szövettani vizsgálat negatív lett. A következő héten Hajni és Fritzi látogattak meg a kórházban, és velem együtt örültek, hogy sikerült a strumaoperáció.

Már ekkor közölte velem az operáló orvos: „Tudomásom szerint ön két foglalkozást folytat. Azt javaslom, hogy az egyik foglalkozását, lehetőleg azt, amelyik jobban igénybe veszi a hangszálait, azt hagyja abba.”

Ibolykával megbeszéltük ezt a javaslatot, és úgy döntöttünk, hogy a tanítást hagyom abba. Ibolyka azt is elfogadta, hogy én veszem át a könyvtár vezetését, s ő lesz a beosztott könyvtáros.

Ebben az időben már velünk dolgozott a könyvtárban keresztlányunk, Rihtar Zsuzsa (1968-tól). Érettségi után állást keresett, és Ibolykának az volt a kérése, hogy mindenképpen öccsének, Ferinek a lánya, Zsuzsa töltsse be a könyvtári állást.

Így aztán hárman vezettük a községi könyvtárat. Én márciusban elbúcsúztam a volt 7. osztályomtól, s attól kezdve már csak a könyvtárban dolgoztam.

1973. február 28-án az I. sz. Általános Iskola (Vásár tér 1.) saját kérésemre a munkaviszonyomat megszüntette, mert a pilisvörösvári Községi Könyvtárba helyeztek át.

Az iskolát, a tanulókat, a kartársakat nem volt könnyű elhagyni. Magyarbükösön egy évet, Pilisszentiván községben nyolc évet (a katonai szolgálat és a fogság miatt többszöri megszakításokkal), s végül a

vörösvári Vásár téri általános iskolában huszonöt évet tanítottam. Ezeket az éveket elfelejteni nem lehet, függetlenül attól, hogy nemcsak szép emlékeket gyűjtöttem, hanem keserű „élményekben” is volt részem. Valamennyi jó és rossz emléket nem lehet leírni, ezért csak néhányat rögzíték írásban.

Volt egy aranyos kislány az egyik osztályban, úgy hívták: Fekete Kati. Ő az egyedüli a több száz tanítványaim között, aki még most is minden évben megemlékezik a névnapomról. Karácsonykor és húsvétkor nagyon sok üdvözlő lapot kapok tanulóimtól az ország különféle helyeiről. Van egy szentiváni osztály (1952-ben végeztek), akik még most is meghívnak osztálytalálkozóikra. És van egy osztály ugyanott, melynek tanulói a frontra indulás 50. esztendejére gyönyörű ajándékkal leptek meg. Vannak tanulóim, akik az utcán megállítanak, elbeszélgetnek velem, és jó egészséget kívánnak, de vannak persze olyanok is, akik szomorúságot okoztak.

De ha válaszolnom kellene arra a kérdésre, hogy milyen érzés nagyobb bennem, az öröm vagy a szomorúság, akkor mindenképpen azt kell mondanom, hogy az öröm nagyobb. Több a szép és jó élmény bennem, mint a keserűség. S ha újra kellene kezdenem, megint ezt a pályát választanám, az iskolát és a könyvtárat.

Sajnálom, hogy a visszaemlékezésemben aránylag keveset írtam az iskoláról. Pedig mennyi esemény és élmény színezte ezt a 34 évet, mindennapi beszélgetéseinket a kollégákkal, mindennapi események az osztályokban, a kirándulásokon, a cserkészturnékon és a táborozásokon. És vajon nem sárosódtunk be kissé az úttörőtáborozásokon és kirándulásokon, csapatrendezvényeken? És az osztályfőnöki órákon, ahol elő volt írva az óra tartalma? Vajon nem sárosódtunk be, amikor együtt tapsoltunk a tömeggel, X „elvtárs” beszéde után, vagy amikor az úttörők dalait énekeltük, a betanító tanárral együtt? Kimondtuk-e mindig azt, amit gondoltunk? Mindig a meggyőződésünk szerint cselekedtünk? Hát igen... ez meggondolandó. Itt csupán arról van szó, hogy kinek milyen szerencséje volt. Nekem milyen szerencsém volt? Azt hiszem, hogy a legnagyobb szerencsém az volt, hogy német nyelvet tanítottam. Az igazgató nem értett németül, így nem tudta ellenőrizni,

hogy mit tanítottam, az ellenőr pedig (szakfelügyelő) ugyanolyan gondolkodású volt, mint én. Az úttörőcsapat csak külsőségében volt „úttörő”, belső nevelésben cserkésznevelést kaptak tőlem. Amikor pedig észrevették, hogy az úttörőtáborozásokból cserkész táborozásokat csináltam, leváltottak.

Az ajándékok átadása a verseny egyik győztesének

1973-ban honismereti versenyt tartottunk Pilisvörösvár múltjáról. A versenyt Boros tanárnő lánya, valamint Bálint Ildikó nyerte meg. Tekintettel arra, hogy sokan vettek részt a versenyen, minden eredményt elért tanuló könyvajándékban részesült.

Ezen a versenyen azt tapasztaltam, hogy jó lett volna ezt a honismeret iránti nagy érdeklődést kihasználni, és egy kis honismereti klubot létesíteni. Ha a gyerekekkel nem is, a felnőttekből az 1980-as évek elején sikerült megalakítani egy honismereti klubot.

Ebben az időben már komolyan kezdtem foglalkozni nemcsak községünk történetével és néprajzával, hanem a környező községekkel és általában a budai hegyvidékkel is. A 70-es és 80-as években nagyon sok időt töltöttem a megyei levéltárban, valamint a bécsi Nationalbibliothekban és a városház melletti Universitätsarchiv olvasótermében. Itt 1 schillingért fénymásolatot is készíthettem.

Hogy az iskolásokat a könyvtárhoz szoktassuk, bábszakkört hoztunk létre. Wentzl Istvánné szívesen vállalkozott a szakkör megszervezésére és működtetésére. A kezdet nem volt könnyű, de miután már saját maguk is készítették bábukat, egyre nagyobb sikerük lett.

Hogy a szakkör sikeresen működhessen, anyagi támogatásban is kellett részesíteni. Vásároltunk kész bábukat és paravánt is. Kati olyan sikeresen vezette a bábszakkört, hogy többször volt teltház.

Miután megváltam a pedagógus pályától, teljes erővel a könyvtárnak szentelhettem életemet. Az 1974-75-ös években már annyira felfejleszthettük az ifjúság komolyzenei érdeklődését, egyre több zenei tárgyú előadást rendezett a zeneiskola a könyvtárban, s erre egyre jobban felhasználták a könyvtár lemezanyagát. Miután egy-egy keresett lemez hiányzott az állományunkból, felmerült a lemezanyag fejlesztésének, illetve egy zenei részleg megteremtésének a gondolata.

A megvalósítást lehetővé tette, hogy megnyertük a „30 év, 30 könyvtár” országos pályázatot, s ezzel 100 ezer forint jutalom járt. Ugyanekkor két új helyiséget kaptunk a nagyközségi tanácstól. Az egyikből gyermekkönyvtárat, a másikkól hangtárat létesítettünk.

Egy hangtár megtervezésére semmiféle „recept” nem állt rendelkezésre. Ezért először Budapest néhány hangtárát néztem meg, majd kezembe vettem a vándorbotot, és felkerestem az ország néhány hangtárát, hogy tapasztalatot szerezzek egy községi könyvtár hangtárának létesítéséhez. Nagyon tetszett Fonyó Istvánné debreceni hangtára, de miután Debrecen kb. hússzor akkora, mint Pilisvörösvár, nem vehettem ezt mintának. Kisebbit kellett keresnem. Így találtam meg végül is Budapesten a Molnár utcai Gorkij Könyvtár hangtárát, mely bár méretét tekintve ugyancsak felülmúlta szükségletünket, úgy éreztem, hogy ezt leegyszerűsítve fel tudjuk használni.

A Gorkij Könyvtár laboratóriuma kérésemre több felvételt készített a hangtárban. Ezeknek a felvételeknek a birtokában először megrendeltem az asztalosmunkát. Most már csak olyan szakembert kellett keresnem, aki megtervezi a technikai berendezést. Sokáig kellett keresgélnem, s már-már kezdtem elveszteni a kedvemet és türelmemet. Egy alkalommal Pécsen, az MKE zenei tagozatának ülésén Földi Egon vil-

lamosmérnök a hangtárak technikai berendezéséről tartott előadást. Az előadás után megkerestem, és felkértem őt hangtárunk elektroakusztikai tervének elkészítésére, amit el is vállalt.

A terv 1970 januárjában elkészült. Most már csak kivitelezőt kellett keresnem. Hosszú, évekig tartó járkálás után a véletlen sietett segítségemre. Találkoztam egy régi tanítványommal, aki jelenleg a Műszaki Egyetem híradástechnikai adjunktusa. Elmeséltem neki a helyzetemet. Nos, a legjobb helyen panaszkoztam. Temesi Ágoston, a Műszaki Egyetem mérnöke rögtön vállalta, hogy erre a munkára felkéri az egyetem fiataljait. Így született meg a mi hangtárunk. A fiúk elvállalták a terv kivitelezését, valamint a kapcsolótábla elkészítését, s mindezt társadalmi munkában.

A hangtár berendezései

1974. január 28-án megszületett Hajnalka második fia, Alexander. Ibolyka erre az alkalomra kiutazott Hajniékhoz, hogy segítségére legyen az első időkben.

Ekkor még a Beckmann Gasséban laktak. Ibolyka olyan jól érezte magát Hajniéknál, hogy szívesen maradt volna még hosszabb ideig is. Alexander nagyon nyugodt, jó kisgyerek volt.

Amikor Alexander egyéves lett, Hajniék lakást változtattak. Az Inzersdorfer Straße 113. sz. modern épületében, egy hetedik emeleti lakást vett a számukra Fritz és Lujza.

Zoltán 1975-ben már 31 éves volt. A Szilikátipari Központi Kutató- és Tervezőintézetben megszilárdult az állása, szépen keresett. Gyakran járt külföldre, és komoly üzleteket kötött német vállalatokkal. Németországnak inkább a keleti részében, az akkori NDK-ban tudott könnyebben üzletet kötni. Közvetlen természetével jó kapcsolatokat sikerült kiépíteni. Ezek a kapcsolatok 1989-ig stabilak voltak. Akkor azonban kiderült, hogy nemcsak Magyarországon, hanem az NDK-ban is „Potyemkin paloták”-ból áll a nemzetgazdaság.

Zoltán, Anikó és Zsolti 1967 óta a kisszobánkban laktak. Zoltán innen járt naponta vonattal, majd autóbusszal, és később a Steyr Puch kocsijával Budára a „Szikkti”-be. 10 évig laktak nálunk, s csak ezután kaptak lakást a vörösvári Ásványbánya irodaházában. A lakást tulajdonképpen Anikó kapta, mert ő az Ásványbányánál kapott munkát.

Zoltán fia, Zsolti, míg kicsi volt, szívesen járt a könyvtárba, különösen a gyermekrendezvények miatt. Nagyon szerette a bábcsoport előadásait.

**Dr. Réthy Zoltán a könyvtár fennállásának
25. évfordulójára rendezett ünnepségen**

1975 nyarán a könyvtár fennállásának 25. évfordulóját ünnepeltük. Az ünnepi beszédet Peller János vb-elnök mondta. Az ünnepségen egyúttal a hangtár avatása is megtörtént.

A helyi kultúrházban gyakran volt igazgatóváltás. Emiatt a könyvtár vette át a kultúrműsorok rendezését. Volt olyan esztendő, mikor 38 rendezvényünk volt. Egyik legszebb rendezvényünk közé tartozott Szemes Mari önálló irodalmi estje. Teltház volt, feszült figyelem kísérte az előadást. Míg a művésznő szünetet tartott, Vitay Ildikó kötötte le a hallgatóság figyelmét. Ezt a rendezvényünket sok néző köszönte meg.

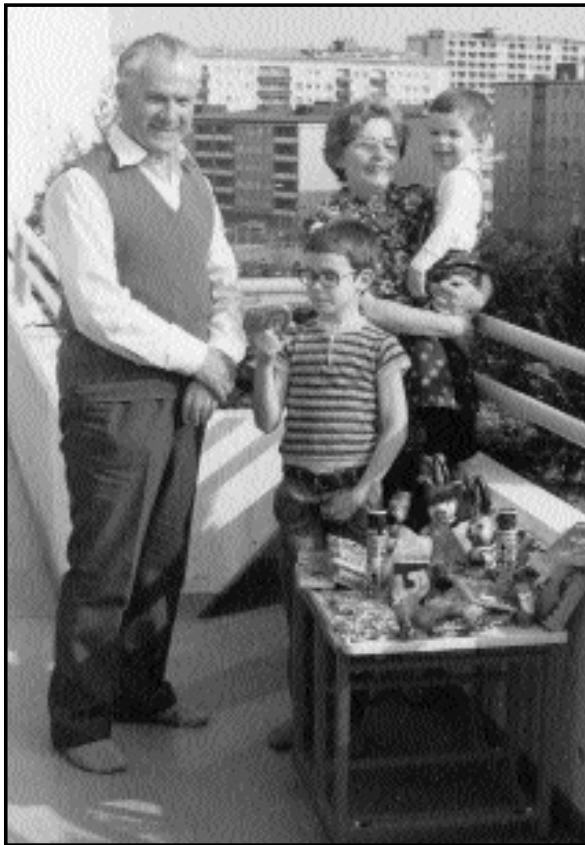
Az Ünnepi Könyvhét és a Költészet Napja helyi rendezvényeinek mindig nagy sikere volt. Ebben a sikerben a helyi zeneiskolának is része volt.

A zeneiskola hangversenyei komoly hatást és vonzást jelentettek a község ifjúságára. Kezdetben a zongora, a hegedű és a cselló csalogatta a fiatalokat a könyvtárba, később Németh János zenetanár növendékei a fúvós hangszerek bemutatásával szélesítették a repertoárt.

1975 augusztusában beszámolót tartottam a V. B. ülésén a könyvtár munkájáról. Itt a Budai Járási Könyvtár is képviseltette magát Molnár Irma személyében. Az ülés folyamán szóba került a könyvtár további fejlődésének a kérdése. Felvettem azt a lehetőséget, hogy a gyermekkönyvtár udvar felőli kétablakos fala üvegfal is lehetne, s akkor ez lenne az ország legmodernebb gyermekkönyvtára. Ebből vita keletkezett. Elhangzottak pro és kontra vélemények, igenek és nemek. Peller János vb-elnök ellenezte a dolgot. Emiatt én nemtetszésemnek adtam kifejezést. Erre dühös lett, és így szólt hozzám: „Vegye tudomásul, hogy az elnök én vagyok, és itt az történik, amit én akarok.”

Ez idegileg kiborított, s idegösszeroppanást kaptam. Szerencsére két orvos is volt a közelben, s így ők hoztak rendbe (dr. Hidas István és dr. Für László). Beutaltak a Visegrádhoz tartozó Gizella-telepi szív-kórházba. Itt töltöttem három hetet. Kórházba menetel előtt Molnár Irma arra kért, hogy kérjek az elnöktől bocsánatot. De miután én azon a véleményen voltam, hogy az elnöknek kellene tőlem bocsánatot kérnie, az egész ügy úgy maradt, ahogy volt, rendezetlenül. Mindketten úgy éreztük, hogy a másik a hibás.

Ez a fenti eset arra tanított, hogy a munkát el kell ugyan végezni, de felesleges túlzásokba bocsátkozni.

Ez a felvétel 1976-ban a húsvéti ünnepek alkalmából készült. Úgy emlékszem, hogy két hetet töltöttünk ekkor Hajnánál. Az arcunkon látszik az öröm és boldogság; mi is örülünk az unokáink boldogságának, akiknek a nyuszi sok ajándékot hozott.

1976 nyarán meglátogattak bennünket a horvát rokonok: Zdenko Vincely és felesége, Pepica. Iparkodtunk ugyanolyan vendégszeretettel fogadni őket, mint amilyenben ők részesítettek bennünket horvátországi látogatásunk idején.

Puba (Zdenko), Ibolyka, Tercsi, Norbi, Zsuzsa, Pepica és én

1976. SZEPTEMBER 28. MEGHALT ANYÁM.

Hogy ki volt ő nekem, azt el nem mondhatom, nincsen rá szó, nincsen rá fogalom, de megmutatta a nagy veszteség, hogy elszólította tőlem őt az ég. Arany Jánost idéztem, bár kissé hiányosan és másként, de a mondanivaló ugyanaz. Apám halálával magára maradt, s egyetlen vigasza és öröme én voltam. Nem emlékszem rá, hogy becézgetett volna, de minden tettében éreztem a szeretetét. Nem tudom, hogy jó vagy rossz gyerek lettem volna, de mikor éltem tette az ételt, és megkérdeztem tőle: „Evett már, mama?” Mindig azt felelte, hogy „egyél csak nyugodtan, én már ettem.” Mikor a karácsonyfáról leszedte a szaloncukrot és a csokoládéfigurákat, csodálkozva vettem észre, hogy csak kettőnknek osztja szét, nagypapának és nekem, ő sohasem vett belőle. (Igaz, hogy a nagypapa újév után az ő részét is nekem adta). Testvérem nem volt, hiszen apám öthónapos koromban az Adriai-tengeren halt meg, így csak az utcagyerekekkel játszhattam. Nem bántott, nem szidott, de őrző szeme vigyázott rám. Sokat dolgozott. Néha éjszakákon át ült a szülőasszonyok ágya mellett, néha el is aludt a fáradtságtól, de mindig lelkiismeretesen végezte munkáját. És gyűjtötte a pénzt, hogy tanító lehessen belőlem, és házam legyen, ha megnősülök. Tervét teljesítette... úgy, ahogy azt elgondolta. Nem ment már férjhez, mert én nyolcéves koromban a kérdésére azt feleltem, hogy nekem nem kell új apa. Házasságomat fele nyugdíjával támogatta. Lelkiismeretem bánt, hogy nem beszélgettem vele többet öreg korában. Megtehettem volna... de én is csak rohantam, mint ahogy az évek is csak rohannak... És aztán elment... és nekem már nincs anyám.

NYUGDÍJAS ÉVEIM

1978. január 1-jén nyugdíjba vonultam. 1982. december 31-ig mint nyugdíjas könyvtáros dolgoztam a községi könyvtárban.

1978-ban az 1928/29-es bányászsztrájk 50. évfordulóját ünnepelte Pilisvörösvár és Pilisszentiván lakossága. Öt évtized múlt el a két község bányászainak sztrájkja, hősieles küzdelme óta. Ha e történelmi távlatból nézzük ezt a sztrájkot, akkor túlzás nélkül mondhatjuk, hogy ez a küzdelem a magyar munkásmozgalom egyik legnagyobb jelentőségű megmozdulása volt. Méltó ünnepléssel emlékezett meg erről a hősieles harcról a két község lakossága. Ebből az alkalomból a község háza előtt felállították Bajnok Béla szobrász emlékművét.

A könyvtár kiállítással emlékezett erről a bányászsztrájkra. A kiállítás a könyvtárból a kultúrházba került, ahol 16 évig volt megtekinthető. Néhány – még életben levő – bányással, akik részt vettek a bányászsztrájkban, Wolfart János, a Német Szövetség munkatársa készített riportot.

Ettől kezdve kedvet kaptam Vörösvár történetének, különösen a régi események kutatásához, valamint a Fetter család családfájának a kutatásához. Ebben nagy segítséget kaptam Marlok István apátplébános-tól, aki nekem ajándékozta az 1977-ben készített „Adalékok Pilis megye török utáni település-történetéhez” című munkáját, melyet így dedikált: „Szeretettel Fogarasy Mihálynak 1978. aug. 28-án, Marlok István.” Ebben Budakeszi, Perbál, Pilisszántó, Pilisszentiván, Pilisvörösvár és Zsámbék történetéről ír 2-3 oldalon.

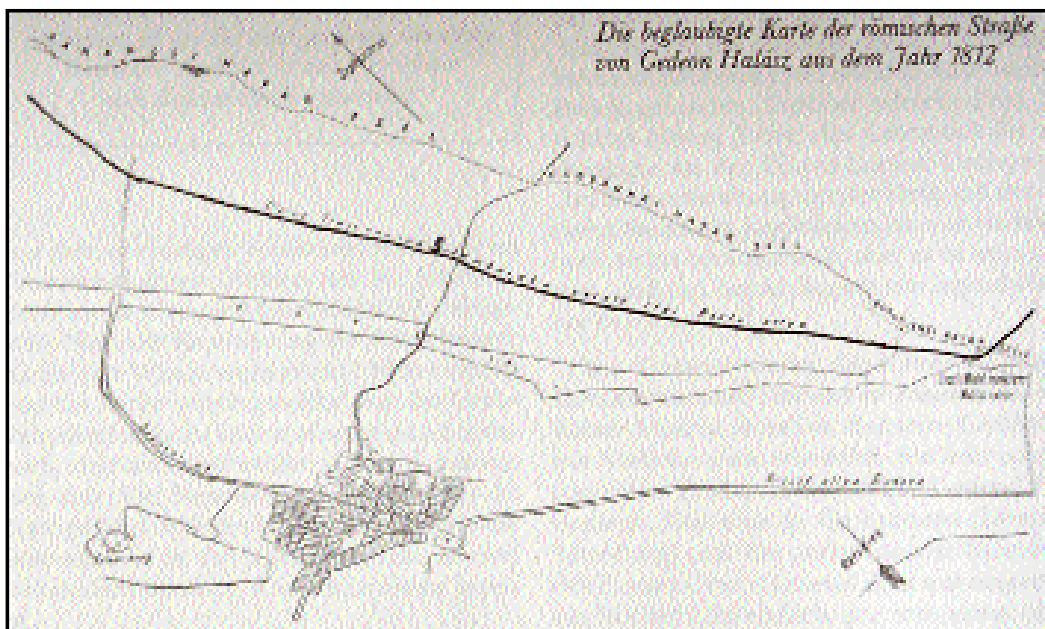
1978-ban Holitska Sándorné, vagyis a keresztlányom, Zsuzsi vette át a könyvtár vezetését. Ekkor Attila már a Szombathelyi Tanárképző Főiskola első évfolyamát járta.

1978-tól, vagyis a nyugdíjas éveim kezdetétől már kissé lassabb tempóval folytattam a könyvtári munkát, s egyre inkább a honismereti hobbimmal foglalkoztam szabadidőmben. Hajnalka lányom családjához minden évben legalább egyszer ellátogattunk, s ilyenkor már az érkezésem utáni napon leadtam útlevelemet valamelyik könyvtárban vagy levéltárban... és kerestem őseimet, valamint azok Magyarországra való vándorlását. Nagyon örültem, amikor megtaláltam a budai hegyvidék népszokásait, népdalait. A városháza melletti egyetemi könyvtárban nagyon sok és értékes adatot találtam a kivándorlás okairól (a francia csapatok betöréseiről, a rossz gazdasági helyzetről és a földesurak sanyargatásairól).

De legjobban annak örültem, hogy Marlok István apátplébános kiírta részemre (a nagyon nehezen olvasható régi anyakönyvekből) a Fetter családfát Christian Vötttertől kezdve... Ehhez később megkaptam a levelezőpartneremtől, Alfons Brauchle hardti iskolaigazgatótól Christian Vötter apjának, sőt a nagyapjának is a nevét. Alfons Brauchle nagyon sok segítséget adott Christian Vötterrel kapcsolatban. Neki köszönhetően ismertem meg egy hagyatéki tárgyalás szövegét, melyben végrendelkeznek a Vötter/Fetter család tagjai, és kikötik, hogy amennyiben Christian visszatér, mennyit kell nekik az örökségből az ő részére átadni. Sokat segített Werner Hacker „Auswanderungen aus dem Oberen Neckar nach Südosteuropa im 18. Jahrhundert” (München, 1970.) című könyve. Segítettek Eugen Bonomi „Die Ansiedlungszeit des Ofner Berglandes” (München, 1940.) című munkája, valamint Kosáry Domokos és egyéb szerzők történeti munkái. Évekig jártam a Pest megyei levéltárba, és sok-sok órát töltöttem ott kutatásaim során. Hogy csak egy példával illusztráljam a felhasznált időt: Pilisvörösvár urbáriuma lemásolásához három hónapig jártam a levéltárba. Az utolsó három évet (1989-1990-1991) intenzív munka jellemezte. Mennyi útiköltség, mennyi fénykép gyűjtése és fotóztatása... Nem tudom, nem számoltam, hogy mennyibe került.

Werner Hacker könyvében ez áll: „Christian Vötter wurde mit seinem Regiment in Ungarn gegen die Türken eingesetzt. Er ist mit seinem Regiment gleich im ersten Jahr von den Türken niedergehauen worden.” De Christian Fetter nem halt meg, hanem csak megsebesült. Letelepedett 1689-ben, és ő lett Vörösvár első bírój. Aztán talált egy szép Elisabethet, és azt feleségül vette. A feleség nevét – sajnos – sehol sem sikerült megtalálnom, sem Németországban sem Magyarországon. Csak úgy nevezték: die Fötterin.

Az 1980-as évek elején sikerült olyan 1812-ből származó térképet találnom, melyen jelezve volt a Szarvascsárda és Pilisszántó közötti római útvonal. Ennek részleteit megírtam a monográfiámban.

„Ulpius Trajanusnak Sicambriába vezető régi posta uttya”. Kiderült, hogy Sicambria nevű helység Magyarországon sohasem volt, és csak a költészet birodalmában létezett. Rómer Flóris, a híres régészeti kutató már a múlt század 60-as éveiben Vörösvár határában foglalkozott a római úttal. Vásárhelyi Géza régész egy peres ügyben többször találkozott az írásban az „et via antiqua” kifejezéssel, és feltételezte, hogy ez nem lehet más, mint a régi római út, mely ekkorára már nem volt látható. Vörösvár első telepesei felhasználták ezeket a köveket házaik és melléképületeik építésére. Amit Rómer Flóris Vörösvár határá-

ban talált, annak folytatását Vásárhelyi Géza Pilisszántón és a csévi völgyön át találta meg. Ez az út aztán Dorogon át vezetett Brigecio, azaz Szöny felé.

A térképen a római útra írt szöveg valószínűleg a barbárok megfékezése utáni időkre utal, amikor ezen az úton vonult Traianus császár Aquincum felé. A térképet Halász Gedeon mérnök készítette.

Elhatároztam, hogy megkeresem a római út Vörösváron áthaladó szakaszát. Megkértem Manhertz Mártont, a vörösvári termelőszövetkezet volt vezetőjét, kísérjen el, és segítsen ebben a munkában. Rásonyi Győzőné pedig arra kértem, jöjjön el velünk, és készítsen felvételeket. Megállapítottuk, hogy a római út a Steinwegackeren van, az úgynevezett „Ebene” (dialektusban: Eimi) részen halad Szántó felé, és kb. még most is 4-5 méter szélességben kisebb-nagyobb kövek fekszenek a föld felszíne alatt közvetlenül. A csobánkai út melletti dombtetőn mérőföldkövet is találtunk. A későbbiek folyamán ezt, valamint két másik máshol talált mérőföldkövet behordattam a községi könyvtár udvarára, ahol lebetonáltattam őket.

Keresem a római út köveit. 1982. V. 17.

Ezekben az években újabb két kutatási örömben volt részem. Gyerekkoromban és később is gyakran hallottam a „Téifü okka” dűlőnevet, ami tulajdonképpen „Dörfläckert” vagyis falucska földeket jelent. Egy régi térképen (könyvemben részletesen írtam róla), a római úttól északra keletre felfedeztem a következő elnevezést: „Rudero Gerench”. Néhány apró négyszög egy falut jelzett, illetve annak a romjait. Kiderült, hogy itt templom is volt. A Buda-környéki Járás topográfiai térképén bővebbet is megtudtam róla.

A másik öröm a „Szemes” című könyv „Balatonszemes régészeti emlékei” című tanulmányában olvasható, hogy Balatonszemes, Árnas fasor 1. sz. házának kerítésébe egy nagyobb római síremlék van beépítve. Ebben a cikkben az áll, hogy ez a dombormű Pilisvörösvárról került oda. Erről is a könyvemben írtam részletesebben. Kiderült, hogy ez a dombormű 1932-ig a vörösvári plébániatemplom falába volt beépítve, de ebben az évben egy méterrel megemelték a templom falait, s mire észrevették, a dombormű eltűnt. Most már csak az a kérdés, hogy ez a dombormű mennyit ér Vörösvárnak. Lesz-e pénz a visszaszerzésére?

1980-ban Attila, miután elvégezte a szombathelyi tanárképzőt, a pillisszentiváni községhezán kapott állást. 1981. január 1-jétől a szentiváni iskola tanára lett.

1981. január 9-én meghalt Ibolyka nevelőapja, Rihtar Feri bácsi. Igazi jó ember volt, soha senkit meg nem bántott, s ahol tudott, segített másokon.

1981. február 14-én Attila házasságot kötött Schuck Gabriellával. A szertartás a szentiváni tanácsházán volt.

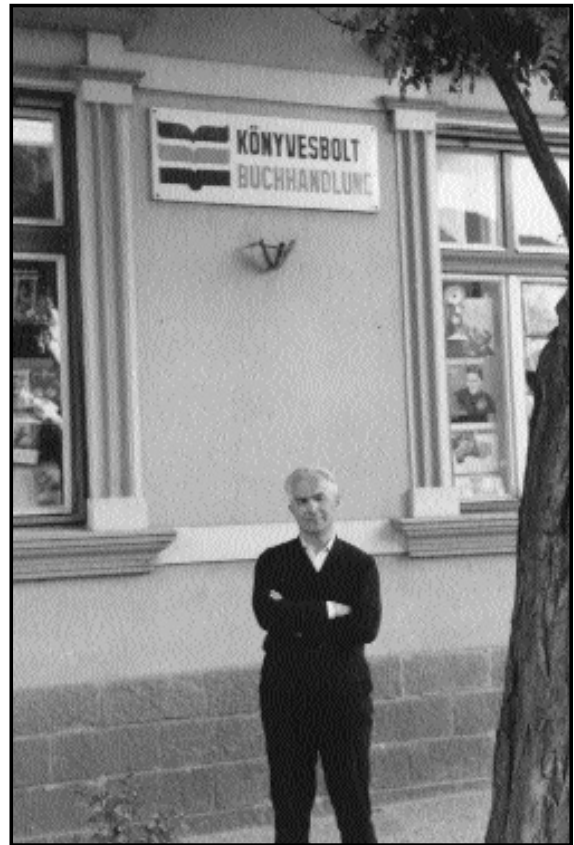
Gabi a szentiváni iskolában magyart és történelmet tanított, miközben az egri tanárképző főiskola hallgatója volt. Tanulmányait a tanítás mellett levelező tagozaton végezte.

A friss házasoknak az alsó lakást adtuk és alakítottuk át (két szoba, fürdőszoba, konyha), s ott laktak 1987-ig, míg el nem készült a házuk a kert végében. 1983. január 17-én megszületett Attila első gyermeke, Tamás. Őt három évvel később, 1986. szeptember 26-án követte a második fiú, Balázs.

1983. január 1-jén a hangtár mellett, a Fő útra néző teremben megnyitottam Vörösvár első könyvesboltját. (Ezzel egy időben befejeztem a könyvtárosi munkát.) Cégtáblát csináltattam, és egyúttal – a községben először – nemcsak magyarul, hanem németül is felírtam a könyvesbolt nevét. A könyvesbolt szépen fejlődött, és megközelítette az évi 2 milliós forgalmat.

A könyvesbolt vezetéséhez kezdetben nagy kedvem volt, de a rendszeres betörések kedvemet szegték. Ezekben az években a Tárna vendéglőben tartották a „diszkót”. Az itt szórakozó ifjúság jó heccnek tartotta a kirakat és az ablakok betörését.

1983 nyarán két hétre szabadságra mentem, s ezalatt Denk Kati vezette a könyvesboltot. A szabadság ideje alatt meglátogattuk Ibolykával Hajnalka lányunkat. Nagyon kellemesen töltöttük a bécsi napokat. Én szokás szerint a délelőttöket az Egyetemi Könyvtárban töltöttem.

A könyvesbolt előtt 1985-ben

Kevés olyan tanítóképzős osztály van, mely azzal dicsekedhet, hogy több mint 50 éven át is ápolja az osztályszellemet, és évenként találkoznak a még élő osztálytársak. 1986-ban tartottuk az ötvenéves találkozónkat Budapesten.

Ez a csoportkép két évvel később, 1988-ban készült

A Pedagógusok Szakszervezete Központi Vezetősége 1987. szeptember 8-án a következő szövegű oklevéllel és igazolvánnyal tüntetett ki:

„DÍSZOKLEVÉL

Fogarasy Mihály okleveles tanítónak, aki a M. Királyi állami elemi népiskolai tanítóképző jászberényi főiskoláján 1936. évben 273/1936. számú oklevelet kapott ötven éven át kifejtett értékes szakmai tevékenységét elismerjük. Ennek bizonyosságául állítottuk ki ezt az ARANYOKLEVELET melyet a Zsámbéki Tanítóképző Főiskola pecsétjével és aláírásunkkal hitelesítettünk.

Kelt, Zsámbék, 1987. év szept. hó 8-án.

[olvashatatlan aláírás] rektor főigazgató

Melléklet:

Kedves Pályatársam!

Jubileumi oklevelének átadása alkalmából tisztelettel és szeretettel köszöntöm szakszervezetünk központja nevében. Köszöntöm annak a nemzedéknek a képviselőjét, amely történelemformáló évtizedekben hazánk sorskérdései iránt mindig példamutató felelősséget vállalt. Szavakkal nehéz kifejezni, leírni, mi mindent tettek a hazáért, a népért és minden egyes emberért azok, kik ennek a sok-sok hullámverést átélt nemzetnek a leányait és fiait nevelték, megtanították arra, hogy bízva a jövőben és saját erejükben társadalmi felemelkedés útján járjanak. Számukra a helytállás és hűség maradandó példája mindig a pedagógus volt.

Szívből kívánjuk, hogy további életét ragyogja be tanítványainak hálája, érezze a szerető támogatását annak a közösségnek, amelyért oly sokat tett. Növekvő esztendei teljenek egészségben, boldogságban.

Budapest, 1987. szept. hó 8. nap

Baráti üdvözlettel:

*dr. Vokszán József sk.
a Pedagógusok Szakszervezetének főtitkára”*

1988-ban lemondtam a könyvesbolt vezetéséről, és átadtam Denk Katinak (Manhertz Istvánné). Ő 1993-ig vezette a boltot. Ekkor Fetter Lőrinc kisebbik fia, György vette át az üzletet.

Miután a könyvtárt és a könyvesboltot is abbahagytam, több szabad időm lett. Ekkor határoztam úgy, hogy összeszedem mindazt az anyagot, amit községem történetének és néprajzának a megírásához gyűjtöttem. El is kezdtem, de eltartott egy egész évig, míg a gépeléssel kész lettem. S mikor már azt hittem, hogy kész vagyok, kiderült, hogy elég sok olyan anyagom van, melynek leírásakor nem jegyeztem fel a forrásmunka adatait: szerző, cím, kiadás éve, helye stb. Ez az utánjárás és a vele kapcsolatos utazgatás újabb fél évet vett igénybe.

Ekkor elhatároztam, hogy lektort keresek, és annak segítségével újrafogalmazom Vörösvár történetét és néprajzát. Ez azonban csak 1991-re sikerült.

1989-ben Pilisvörösvár fennállásának 300 éves jubileumát ünnepelte a község. Új egyesületek szerveződtek (Heimatverein, Gesangschor, Gradusverein stb.), ünnepek és megemlékezések szerveződtek. Július 31-én dr. Manhertz Károly tartott a Művelődési Házban előadást, melynek végkicsengése ez volt: „Werischwarer bleibt Werischwarer!” Figyelmeztette a vörösváriakat, hogy ne adják fel nemzetiségüket, védjék meg szokásaikat, hagyományaikat és legfőképpen az anyanyelvüket. Az ünnepség nemzetiségi műsorral ért véget.

A Hazafias Népfrent (ekkor még létezett) a Német Nemzetiségi Kongresszusra négyünket választott ki: Hidas Györgyöt, Guth Istvánt, Wenczl Józsefet és engem.

Kongresszusi hozzászólásomból – melyben Vörösvár múltjáról is beszéltem – néhány idézetet ide is lejegyzek:

„Es wurde als Schande gewertet, nicht als Angehöriger der madjarischen Rasse zu gelten. Der unreife Bengel und der Bakfisch schämten sich ihrer deutschen Eltern und auch ihrer Muttersprache... Die Schweigezeit dauerte vier Jahrzehnte lang. Wenn man aber die Muttersprache so lange nicht übt – ob aus Berech-

nung oder aus politischen Gründen – vergisst man die Muttersprache... Und wo die Muttersprache vergessen wird, dort gibt es keine Nationalität mehr...

Eine Minderheit muss ihre Intelligenz haben, ohne sie gibt es keine Identität... Wer seine Sprache verliert, verliert ein Stück Menschlichkeit, verliert an menschlichen Werten und wird schließlich auch seine Nationalität verlieren."

A Keszleri József által vezetett községi tanács ebben az időben úgy határozott, hogy címert készített a községnek, és azt bejegyezteti a Műemlékvédelmi Felügyelőségen. A címer alakjáról többször volt tanácskozás. Végül elfogadták az én javaslatomat: kék alapon vörös váralak, fekete várkapuval, a vár felett kiterjesztett szárnyú sassal. A Műemlékvédő Felügyelőség szerint ez „beszélő címer”, mert a címerben megtalálható (sőt látható) a község nevének mindkét szava: vörös és vár = Vörösvár.

A török kút megmentésére a Községi Tanács műszaki tervet készítettett Mirk Józseffel. A Műemlékvédelmi Felügyelőség egy 47 ezer forintos megoldást fogadott el, de ennek kivitelezését a Községi Tanács drágának találta, s ezért inkább Elsandt Mihály és Koch Vilmos tervét fogadták el. A kút két nagyméretű műkövel lett letakarva. A munkát társadalmi munkában végezték. Bajnok Béla szobrászművész „Török kút” szövegű réztáblát helyezett rá.

1989-ben megtudtam, hogy a Zsíros-hegy oldalában, a szentiváni dombokon ifjúsági szerveződés van kilátásban. Meghívásra elmentem oda tapasztalatot szerezni. Dr. Náday Béla telkén egy csomó fiatalot láttam, többek közt Nick Gábort (Lócsei u.) és Peller Gyurit (Major u.). Nádaynak egy cserkészbarátja is jelen volt (Árpi bá). Tábortüzet raktak, cserkész dalokat énekeltek és beszélgetek. A téma: cserkészcsapatot kellene szervezni.

Ezek után megalakult a solymári „Mátyás király”, a szentiváni „Szent Borbála” és a vörösvári „Patrona Hungariae” cserkészcsapat. Kezdetben a három csapat „Pilis-völgye” néven szerepelt, de később külön-külön szerveződtek, s önálló csapatok lettek.

A vörösvári 945. sz. Patrona Hungariae cserkészcsapat részére cserkészzászlót szeretnénk volna készíttetni. Ziegler Kati nénihez fordultam. Kati néni nagyon olcsón és szépen megvarrta a zászlónkat. A cserkészzászlót először a fogadalomtételen és a cserkészzászló-avatáson, majd a körmeneteken mutattuk be.

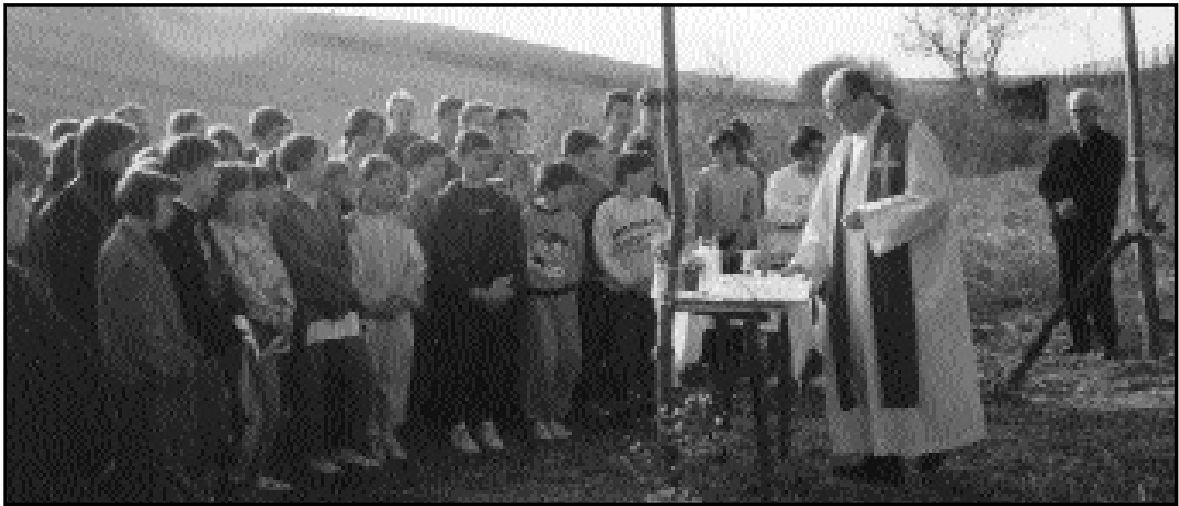
1991. február 9-én meghalt Feri sógorom. Hosszas szenvedés után érte utol a halál. Ferit még 1938-ban ismertem meg, azokkal együtt kaptam „cserkésznevet”, akik a leghűségesebbek voltak a cserkész-eszmékhez. Egy kora őszi estén a Templom téri iskola egyik tantermében csapatgyűlés volt. A szokott Maugli-történetek után ének, majd játék következett, végül azok, akik azon a napon cserkésznevet kaptak, elégettek a középre állított gyertyánál a papírra írt „civil nevüket”. Ezek után felolvastam az új neveket. Rihtar Ferencből „Egyenesút” lett. Ezentúl így szólították cserkész társai. És ilyen is maradt egészen élete alkonyáig. Ferit szüleihez temették. Gyakran látogatom őt a temetőben, s ilyenkor gondolataim visszaszállnak az együtt töltött napok élményeire, a táborozásokra, a kerékpártúrákra és a balatoni kedves napokra. Hogy elrepült az idő! Vajon volt-e ideje előkészülni a hosszú útra?

1991-ben egy alkalommal Hofher József káplán felkeresett a lakásomon. Arról beszélgettünk, hogy a 10 órás német nagymisében jó lenne a szentleckét német nyelven olvasni. Miután a gondolatot jónak találtam, elvállaltam ennek megszervezését. Hogy ki mikor kapcsolódott ebbe a tevékenységbe, azt már nem tudom, de leírom azok nevét, akik folyamatosan segítenek ebben a nemes tevékenységben.

1. vasárnap: Sax Ibolya és barátnője, Bogár Erika
  2. vasárnap: Szontagh Erika és Ercsi Erika
  3. vasárnap: Krupp Zsuzsi (Sebestyén Sándorné) és Preszl Gábor
  4. vasárnap: Hidas István orvos és Gábeli Noémi
  5. vasárnap (ha van): Szentes Kriszti és én
- Újabb jelentkezők: Bruckner Katalin, Lukács András.

A német nagymiséket kezdetben József atya, később Labbant Lajos plébános tartotta. Lajos atya betegsége alatt általában az esztergomi ferences barátok helyettesítettek.

József atya nagyon szerette a cserkészeket. Többször beszélgetett velük és kérésükre misét is mondott pl. a pusztamaróti cserkésztáborban. Sajnos nem maradt Vörösváron, mert a jezsuiták közé kíváncsított. Hiába próbálkoztam rábeszélni, hogy ne hagyja el a nyáját, kitarított elhatározása mellett. Egy ideig még levelezgettünk egymással, aztán ez is elmúlt. József atya, amíg itt volt, németül mondta a misét, németül is énekeltünk, de a prédikáció magyarul folyt. 1993-ban a csobánkai plébánost hívtuk meg, s ő még a prédikációt is németül mondta.

Vasárnapi mise a pusztamaróti táborban. Tartja: Hofher atya

1992. január 14.

Meghalt Hidas-Herbst György ének- és zenetanár. Úgy érzem, hogy barátom volt, bár mi erről sohasem beszéltünk. Együtt cserkészkedtünk, együtt táboroztunk és együtt kirándulgattunk. Minden alkalommal ő tartotta a hangulatot, a jókedvet. Majdnem mindig vele volt a harmonikája, a hangulatkeltés legfőbb eszköze. Csodálatos hangulatot teremtett a tábortüzek fénye mellett a csillagos ég alatt. S amikor engem a katonai behívók többször is elszólítottak Vörösvárról, ő vette át a cserkészcsapat vezetését, mindaddig, míg 1948-ban be nem tiltották a cserkészmozgalmat.

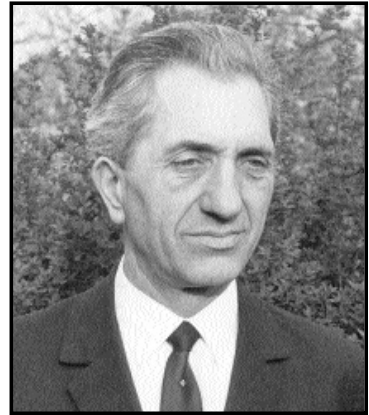
Gyuri bácsi, köszönöm a sok segítséget!

Nekrológ

„Abschied von Georg Hidas-Herbst

Von einem ehrenwerten Menschen wollen wir heute Abschied nehmen. Georg Hidas-Herbst gab uns allen das beste Beispiel, wie man leben soll, wie wir die kurze Zeit, die wir von Gott bekommen haben, verwenden, nutzen sollen.

Er hat uns den richtigen Weg gezeigt, welchen wir betreten und auf welchem wir gehen sollen, dass wir am Ende des Lebens sagen können: Ich habe „den guten Kampf gekämpft, ich habe den Lauf vollendet, ich habe Glauben gehalten“.

An einem Grab zu stehen bedeutet immer etwas Trauriges und Schmerzhaftes. Besonders dann, wenn man von einem Vater, Großvater, Bruder, Verwandten und von einem guten Freund sich verabschiedet.

Unser „Gyuri bácsi“ arbeitete in seinem ganzen Leben für seine Familie und für die ganze Gemeinde. Schon als junger Lehrer leitete er die Pfadfindergruppe der Grundschule. Viele hunderte und tausende Schulkinder erzog und unterrichtete er in Heiligenkreuz, in Sanktiwan und in Werischwar. In vielen Herzen der Kinder pflanzte er die Liebe zur Musik und sammelte fleißig die Volkslieder der Gemeinde und ließ davon ein kleines Volksliederheft erscheinen.

Sein Leben war eine brennende Kerze. Das Licht der Kerze flackerte über sein ganzes Leben wie ein Leuchtturm am Meeresufer. Er war zu den Menschen freundlich und gutherzig. Ich glaube, dass alle Werischwarer ihn ins Herz geschlossen haben und ihn nie vergessen werden.

Wir beten für ihn, dass er unseren Schöpfer von Angesicht zu Angesicht sehen kann und dass ihm das ewige Licht leuchten soll.

Amen.”

Meghalt Csonka József iskolaigazgató

Temetésén így búcsúztam tőle:

„Váratlanul ért bennünket a szomorú hír: meghalt Csonka József nyugdíjas pedagógus, aki hosszú éveken át a Vásár téri iskola, majd 1963-tól a gimnázium igazgatója is volt.

Már a negyedik pedagógus halottunk ő, aki ebben az évben hagyott itt bennünket. Szomorúan állunk koporsója mellett, s a szívünket összeszorítja a bánat és a fájdalom.

Az 1962-ben végzett diákok 30 éves találkozásán voltunk utoljára együtt

Évtizedeken át szolgáltunk mellette... tiszteltük és szerettük őt. Kitűnő pedagógus és igaz ember volt.

A tanárképző után Zalaszentgróton kezdte pályáját, majd Bácsalmásra került, s 1938 őszén, az akkor felavatott vörösvári polgári iskolába hívta meg őt Lejtényi Győző igazgató. Itt állt helyt, itt lett Lejtényi Győző után igazgató. A háború után nehéz évek következtek: nehéz volt a helytállás, nehéz volt embernek maradni. De ő megpróbálta és neki sikerült. Beosztottjaihoz sohasem a hatalom birtokában szólt, hanem mindig a kollegialitás és az emberség vezérelte. Szerettük őt, mert őhöz mindig bizalommal fordulhatunk, soha senkit meg nem bántott, és akin lehetett, mindig segített. A tanulókat nagyon szerette: szigorú volt hozzájuk, de mindig mint igazgató bácsi, és nem mint igazgató úr szólt hozzájuk.

A történelem volt a kedvenc tantárgya, és ezt úgy tanította, hogy minden tanuló megértette és már az iskolában megtanulta.

Szerette az irodalmat. Sok cikke és novellája jelent meg különféle ifjúsági lapokban és az iskola évkönyveiben. Kedvenc költője Áprily Lajos volt. Öregségében gyakran idézte őt:

*Tudom, hogy két kezem
nem part és nem erő:
maholnap aszú ág
szélvert és remegő.
Mentésre ingatag
tartásnak nem elég
síkon át, hegyen át
kinyujtom tefeléd.*

(Biztató vers magányosságtól rettegő léleknek)

*Ha menni kell,
vállamról rongyruhámat
egy rándítással elhullathatom,
saruim szíja sem marad velem.
Uram, utálni nem tudom világod,
de indulhatok, amikor kívánod,
igéd szerint: egészen meztelen.*

(A csavargó a halálra gondol)

A halála előtti napon még arról beszélgettünk, mi lesz odaát. Ő már készülődött, mert Szent Pált idézte:

*A nehéz harcot megharcoltam,
az utat végigfutottam,
a hitet megtartottam.*

*Isten veled! Legyen neked könnyű a föld, és kapjad meg odaát helytállásodért és az emberségedért a nyugalmat és a jutalmat.
Ámen.”*

1992-re elkészültem Vörösvár történetével, és elkezdtem a község néprajzát összefoglalni.

A monográfiai bizottság 1992. június 8-án úgy határozott, hogy a monográfia két nyelven jelenjen meg.

Erdőfyné Rieder Edina tanárnő elkészült a monográfia első részének, majd szeptember 22-én a második részének lektorálásával. A lektorálásért a Polgármesteri Hivatal 20 ezer forintot utalt ki.

A kb. 800 oldalas monográfiát Rieder Edina tanácsai szerint kijavítottam és újra legépeltem. Ez kb. 3-4 hónapig tartott. A fényképek gyűjtése tovább folytatódott. Saponics Irma, Nick Teri, Manhertz Pálné és még többen szorgoskodtak legfőképpen. A fényképeket Rásonyi Győzőné fotós lemásolta. Az eredeti képeket visszavitettem a tulajdonosoknak.

Miután Rieder Edina hosszúnak találta a monográfiát, elhagytam több statisztikát, valamint a fárasztó, túl tudományos részeket. Így végül is a két rész (Geschichte, Volkskunde) 600 oldalra rövidült.

A monográfia elkészülte alkalmával a község önkormányzata 100.000,-Ft-ot fizetett nekem 1992-ben, és 1993-ban ugyanennyit. Ezzel átruháztam a monográfia kiadási jogát a községre.

12. 05. 1992.

Liebe Mutter, heute war ich bei Dir auf dem Friedhof. Die Blumen waren schon verwelkt. Ich war schlecht gelaunt. Warum habe ich Dir in Deinem Leben nicht mehr Liebe geschenkt? Warum ging ich mit Dir nicht öfters in das Hochamt? Fragen und immer nur Fragen! Es ist alles schon zu spät. Wenn es möglich ist, verzeihe mir, liebe Mutter! Denke an Deine Enkelkinder, und bete für sie.

22. 05. 1992.

Der heutige Tag brachte für mich eine große Überraschung. Hilda Bubrovsky geb. Marlok brachte mir eine schöne Palme und einen großen Blumenstrauß im Namen der einstigen Schüler, von denen ich vor 50 Jahren Abschied genommen habe.

1993. augusztus 16-án németországi segítséggel elkészült a Kápolna utcai Tájház renoválása és berendezése. Bár az épület nem a régi vörösvári német népi építészetnek az emléke, hanem egy polgári család által épített ház, mégis örülnünk kell, hogy otthont sikerült találni a régi emlékek gyűjtésére.

A Tájház avatóünnepségén

Az avatóünnepségen a Magyarországi Német Követség magyarországi követe is megjelent. Gromon Andrásné kérésére elmondtam a Tájházzal kapcsolatos gondolataimat:

„Liebe Gäste, liebe Werischwarer!

Im Namen der deutschen Bevölkerung begrüße ich alle, die zum Fest der Eröffnung des Dorfhauses gekommen sind. Bevor ich von dem Dorfhaus, von unserem Museum spreche, möchte ich eine kurze Übersicht über unsere Vergangenheit bzw. über unser deutsches Volk geben.

Nachdem Karl von Lothringen und Eugen von Savoyen 1686 die Hauptstadt Ungarns von den Türken zurückerobert hatten, sind unsere Ahnen aus Baden-Württemberg, aus Bayern und aus Österreich nach Ungarn bzw. nach Werischwar gekommen. Der Markgraf Ludwig von Baden bekam die Aufgabe, die Türken aus dem ganzen Land zu vertreiben. In diesen Jahren war die Hungersnot in Ungarn schrecklich groß, die Türken waren nicht

einzuholen, darum ließ der Markgraf die Hälfte der Armee abrüsten. Mehrere Soldaten, besonders die Bauernsöhne, haben sich auf dem Heimweg im Komitat Baranya und Tolna angesiedelt, denn sie bekamen hier soviel Feld, wieviel sie bearbeiten konnten. Nach Werischwar kamen 1689 die ersten deutschen Siedler. 1685 war diese Gegend noch ganz öd, 11 Jahre später wohnten hier schon 66 Familien, 64 davon deutsche.

Sicherlich nicht leichten Herzens, sondern nach langen, schicksalsschweren Beratungen hatten unsere Urahnen den Entschluss reifen lassen, das heimatliche Dorf zu verlassen, und sich von Verwandten und Freunden zu trennen. Sie wussten, dass es für immer sein würde, wenn sie sich auf den Weg in das verheißende Ungarland machten, um dort eine Heimat zu suchen. Die meisten Siedler sind anfangs aus Baden-Württemberg gekommen. Später kamen aber immer mehr und mehr aus Bayern, die dann ihre Sprache, Sitten und Bräuche den Schwaben aufgezwungen haben, und so können wir feststellen, dass die Sprache der Werischwarer eine ostdonaubairische Mundart ist und die schwäbische Mundart nur in Spuren zu finden ist.

Die ersten deutschen Siedler haben vor 300 Jahren beim Wiederaufbau des Landes kräftig mitgeholfen. Auf die Siedler kamen gute und schlechte Zeiten zu. Der kräftige, starke und fleißige deutsche Bauer hat nicht nur die guten, sondern auch die schlechten Zeiten überstanden. Mit der Zeit wurde in Werischwar eine blühende Kultur erschaffen.

Damit wir das Leben und den Kampf um das Leben unserer Ahnen den Nachkommenden vorzeigen können, müssen wir die Geschehnisse beschreiben, die Sitten und Bräuche, die Volkslieder, die Volkstänze, die Volkstracht und alles, was für unsere Ahnen kennzeichnend war, nicht zugrunde gehen lassen, sondern sammeln und aufbewahren.

Die Geschichte und die Volkslieder sind schon niedergeschrieben, die Volkstänze und Musikstücke werden schon geübt, und was noch geblieben ist, hat Frau Mária Gromon beendet. Mit größter Begeisterung sammelte sie die Werischwarer Volkstracht, die Sitten

und Bräuche. Besuchte die alten Leute, nahm ihre Stimmen, ihre Sprache, ihre Erzählungen auf Kasette auf. Wer weiß, wie viele Tage und Jahre sie die verschiedenen Kleider, Möbel, Geräte, Handarbeiten, heilige Bilder, Gebetbücher, Statuen und Aufnahmen gesammelt hat, die die Werischwarer Kultur vorstellen. Wer weiß, wie viel Kilometer sie dabei gefahren ist, und wie viel Zeit sie von ihrer Familie geraubt hat.

Wir sind sehr dankbar für ihre erfolgreiche Arbeit und Tätigkeit, denn wir wissen, dass sie diese Arbeit und Tätigkeit für das Werischwarer Volk als Opfer gebracht hat.

Obwohl Frau Maria Gromon für ihre opfermütigen Arbeit lange Zeit hindurch wenig Verständnis und Hilfe bekommen hatte, sagen wir Werischwarer hier, bei dem neuen Museum: Danke schön!

Auch dem Mutterland sagen wir für die finanzielle Hilfe herzlichen Dank. Ohne diese Hilfe könnten wir heute nicht feiern. Allen Spendern sagen wir: Vergelt's Gott!

Zum Schluss möchte ich Frau Maria Gromon um etwas bitten: Es ist mir gelungen, ein tägliches Gebet einer deutschen Mutter in der Ansiedlungszeit zu finden, es wäre schön, es im Museum unterzubringen, dass die Werischwarer Mütter sehen können, wie die deutschen Mütter in der Ansiedlungszeit ihre Kinder erzogen haben.

Danke schön!

Das tägliche Gebet lautet:

Die Kinder, die Du mir gabst, Herr, sind Deine Geschenke. Lass mich ihr Herz zur Güte und Menschlichkeit bilden, vergönne mir, dass ich gute Menschen aus ihnen erziehe. Herr, gib ihnen Verstand, Erkenntnis und einen guten Willen; um dieses bitte ich Dich. Ich bitte nicht um Reichtum für sie, o Herr! sondern gib ihnen gerade Glieder und Arbeitsamkeit; besonders aber gib ihnen edle und feste Denkart, die kein Sturm des Lebens beugt. Gib ihnen helle Augen, die Wahrheit zu sehen, damit sie der falsche Schimmer der Welt nicht blende!"

Az ima fordítása:

„A gyermekek, akiket adtál nekem, Uram, a Te ajándékaid. Engedd, hogy szívüket jóságra és emberségre neveljem, add, hogy jó embert neveljek belőlük. Uram, adj nekik értelmet, tudást, és jóakaratot; erre kérlek. Nem gazdagságot kérek nekik, ó Uram, hanem adj nekik ép végtagokat és szorgalmat; különösen azonban nemes és szilárd gondolkodást adj nekik, amit az élet vihara nem tör meg. Adj nekik éles szemet, hogy meglássák az igazságot, s hogy a világ hamis csillogása ne vakítsa el őket.”

Milyen messze van a mai világ ettől az anyától, aki egészséges végtagokért, szorgalomért imádkozik az Úrhoz, meg azért, hogy gyermekei nemes és szilárd jellemet kapjanak. Éleslátást kér, hogy gyermekei meglássák az igazságot. Istenem, de messze vagyunk ettől az alázattól... A vagyon, a pénz határoz meg mindent, sikert és hatalmat. Iskolas gyermekek törnek be házakba, intézményekbe, és nincs, aki megállítsa őket. Filmjeink természetesnek veszik a családok felbomlását, az egymás iránti hűtlenséget, a mindenki által nézhető meztelen szeretkezéseket, a gyilkosságokat, a posták, az üzletek, a bankok kirablását, a diszkriminációt, a szomszéd háznak felgyújtását és így tovább. A Nyugat szelleme hozzánk is betört. A liberális eszme tönkretette az erkölcsöt, a hazaszeretetet és vele együtt minden nemeset és szépet. Már Nagy László költőnk is aggódva tette fel a kérdést: „...,és ki viszi át fogában tartva a szerelmet a túlsó partra?...” Ki őrzi a mai fiatalok közül a tisztaságot a házasságra? Ki mondhatja ma, hogy csak egyetlen nőt ismert a házassága előtt is, meg azután is: a feleségét? Hol vannak már ezek a férfiak? Hol vannak már azok, akik úgy szerették feleségüket, hogy nem szennyezték be magukat sem házasságuk előtt, sem utána?

Más eszmék, más teóriák irányítják a mai fiatalok gondolkodásvilágát. Nincs Isten, nincs haza, éljük világunkat, mert rövid az élet. Nincs házastársi hűség, nincs becsület, nincs tisztaság, nincs hűség, csak szenny és fertő!

Mi lesz veled, ember? Valamiben mindenkinek hinnie kell! Hit nélkül mit ér az ember?

Akkor most mi legyen? Szégyelljem magam, hogy én a régi gondolkodású fiatalok közé tartoztam? Szégyelljem magam, hogy én magas piedesztálra emeltem leendő feleségemet, és egész életemben hűséges voltam hozzá? Ezzel én most nevetségessé váltam? Nem, ezt nem akarom hinni! Hiszem, hogy jönnie kell még olyan világnak, melyben újra érték lesz a hit, az erkölcs, a hűség. Én Uram, arra kérlek, segíts, hogy ezek az erények ismét értéknek számítsanak, s akkor hiszem, hogy egy új világnak, egy szebb világnak nézünk elébe.

1993. szeptember végén az alábbi levelet kaptam a község polgármesterétől:

*„Pilisvörösvár Nagyközség
Polgármesteri Hivatal*

Tisztelt Tanár Úr!

Szeretettel értesítem, hogy Pilisvörösvár Nagyközség Önkormányzat képviselő-testülete az 1993. szeptember 23-i ülésen »Pilisvörösvár Nagyközség Díszpolgára« címet adományozta Önnek.

Az erről szóló díszoklevelet az október 23-i ünnepségen adom át Önnek.

Kérem, hogy ismertetés céljából 1993. október 15-ig rövid önéletrajzát számomra megküldeni szíveskedjék. Külön örömömről szolgálna, ha életrajzában a Pilisvörösvárért végzett tevékenységeit kiemelésre kerülnének.

Pilisvörösvár, 1993. szeptember 27.

Üdvözlettel:

*Botzheim István
polgármester”*

10. 23. 1993.

Heute wurde ich zum Ehrenbürger gewählt. Die Auszeichnung übergab mir der Bürgermeister István Botzheim. Auch Abtpfarrer István Marlok, die verstorbene Frau Berencsváry, der Lehrer Lajos Jáki und der Musiklehrer György Hidas bekamen die Auszeichnung „Ehrenbürger“. (Die drei letzteren als postume Auszeichnung).

Nach der Begrüßung durch kleine Kinder bedankte ich mich im Namen der Ausgezeichneten für die schönen Blumen und die Begrüßung bei dem Bürgermeister, der Selbstverwaltung und der ganzen Gemeinde in deutscher Sprache. Zum Schluss wurde ein Kulturprogramm gehalten.

Az ünnepségen részt vevő közönség

Das „Fetter“-Haus in Schramberg ist abgebrannt. Die Rettung kam am Samstagmittag zu spät. Bis die Feuerwehr eingreifen konnte, stand das gesamte Dachgeschoss in Flammen. Die Rauchwolke war von Sulgen und Aichhalden her gut zusehen. Das Gebäude war gerade für Renovierungsarbeiten eingerüstet.

01. 11. 1993.

Der Allerheiligentag ist wieder da. Im Friedhof besuchte ich auch diesmal die Gräber.

Liebe Mutter, verzeihe mir, wenn ich Dir in Deinem Leben Weh getan habe! Du hast mich so lieb gehabt und hast für mich so viel Opfer geleistet. Wenn es möglich ist, bete für uns alle. Ich bitte Dich o Gott, gib meinen Kindern Gnade und Segen, dass sie Deinen Weg finden und ihn beschreiten können.

Hajnalka lányom 1994. június 16-án ünnepelte a 46. születésnapját.

„Kedves Lányom!

46 éves lettél. Sok ez, vagy kevés? Neked bizonyára soknak tűnik, nekem pedig elegendőnek ahhoz, hogy számadást végezzek a 46 év eseményeiről.

Amíg azon gondolkoztam, mit is írjak Neked, kedveset, szépet, eszembe jutott születésed ideje, gyermek- és ifjúkorod, asszonyi sorod, életed az új hazádban, csalódásaid, fájdalmaid, tévedéseit és örömeid... Megáldottalak innen messziről, és a fényképedet nézve azért imádkoztam, hogy találd meg a még hátralevő hosszú években azt a boldogságot, amelyre eddig is vágytál, találd meg azt a szeretetet, amellyel magadhoz ölelheted Szeretteidet, tudj örülni gyermekeid boldogságának, örömeinek, velük együtt sírjál bánatukban, és úgy öleld magadhoz szeretettel, hogy bárhol is járjanak, bárhová is sodorja őket az élet, mindig haza kívánkozzanak a megszokott fészekbe, ahol olyan jó lenni, ahol mindig várja őket az anyai szeretet, mely olyan kedvessé tudja varázsolni az Otthont.

Ezzel a néhány sorral kívánok Neked minden jót, örömet és boldogságot születésnapod alkalmából.

Apa”

20. 06. 1994.

Vor dem Einschlafen wirbelten verschiedene Gedanken in meinem Kopf. Wieviel Jahre, Monate, Tage lebe ich noch? Werde ich große Schmerzen haben? So wie meine Mutter? Nur Morphium linderte ihre Schmerzen. Oder so wie Tante Boriska? Sie arbeitete Vormittag ein wenig im Blumengarten, dann ist sie müde geworden, ging hinein, legte sich nieder, schlief ein... und wurde nicht mehr munter.

Eine Frau aus Schaumar schrieb einst folgenden Vers:

„Wenn man alt wird

*Betrüblich von Jahr zu Jahr,
nur immer dünner wird das Haar.
Unsere Zähne gehen flöten,
das Gedächtnis kommt in Nöten.
Nur mit Brille kannst du sehen,
nur mit Stock spazieren gehen.
Gut hören kannst du auch nicht mehr,
das Leben wird schon wirklich schwer.*

*Auch unserer Freunde kleine Schar
verringert sich, von Jahr zu Jahr.
So hat der Herr es sich erdacht
und uns das Ende leicht gemacht,
damit wir können bei Zeiten.
uns auf das Jenseits vorbereiten.*

(Anna Wiederholl, geb. Pfeiffer)“

„Gib mir o Herr ein leichtes Sterben / aber doch nach deinem Willen soll es geschehen. / Gib meinen Kindern und Enkelkindern Gnade und Segen, dass sie deinen Weg finden und darauf gehen.“

1994. augusztus 7-én tartottuk a házasságunk 50. évfordulóját, azaz az „Aranylakodalmunkat”. Hajni, Zoltán, Attila és Zsolti is jelen volt. Labbant Lajos plébános nagyon szép beszédet tartott (a beszéd német nyelvű részét felolvasta). Szegény ekkor még nem tudta, hogy milyen végzetes betegség gyötri testét.

08. 08. 1994.

Danken hat mit denken zu tun. Das meiste nehmen wir selbstverständlich und merken gar nicht, dass es ein Geschenk ist.

Es gibt vieles, wofür wir danken müssen.

Ich habe Grund zu danken:

- dass ich täglich aufstehen kann,
- dass ich gehen, sprechen, sehen, mich bewegen kann,
- dass der Tisch jeden Tag gedeckt ist,
- dass ich arbeiten kann,
- dass es Menschen gibt, die mich brauchen und mich fragen:

Wie geht es Dir?

- dass ich einen Glauben habe,
- dass ich meine Muttersprache bewahrt habe,
- dass mir Gott in den Dunkelheiten meines Lebens immer wieder ein Licht schickt,
- dass ich Kinder und Enkelkinder habe,
- dass ich Hoffnung habe.

1994. november 1-jén, mindenszentek napján hosszasan időztem anyám sírjánál. Lelkiismeret-vizsgálatot tartottam, hogy eleget tettem-e mindannak, amivel anyámnak tartoztam. Úgy érzem, többet kellett volna adnom mind szeretetben, mind figyelmesség tekintetében. Többet kellett volna elbeszélgetni anyámmal, érdeklődni egészsége, gondolatvilága felől. Nem halála után, hanem életében kellett volna erre többször gondolni.

1994. december 9-én végre hosszú várakozás után megjelent a monográfiám „Die Geschichte und Volkskunde der Gemeinde Werischwar” címmel. Az 1500 példányt a könyvtárban helyezték el. A szerződésemben biztosított 20 példányt átvettem, s elkezdtem gyermekeimnek, azok szüleinek, valamint azoknak ajándékozni, akik az anyaggyűjtésben segítségemre voltak. Kár, hogy Mirk Mártonné Nick Teréz már nem lehetett köztük. Lurdban utolérte a halál.

09. 12. 1994.

Meine Monographie (Die Geschichte und Volkskunde der Gemeinde Werischwar/Pilisvörösvár ist endlich fertig geworden. Heute sind 1500 Exemplare angekommen. Die Bücher werden in der Bibliothek verkauft. 20 Exemplare habe ich gleich übernommen.

A Monográfiával kapcsolatos visszhangok Németország néhány városából:

Gröbenzell

„Ich bedanke mich sehr für Ihre ausführliche Monographie über die Geschichte und Volkskunde der Gemeinde Werischwar. Es ist wirklich hoch interessant, was Sie alles zusammengetragen haben. Ich gratuliere Ihnen zu diesem Werk sehr herzlich.”

Dr. Bern Rieder Bürgermeister

Stuttgart

„...Történelem és a politika szemszögéből nézve: alapos és valóban kiváló munkát végzett. Hálás lehet a pilisi régió ezért a valóban szakszerű, gördülékeny és szórakoztató, regényszerű kiadásért. Olgyomozó tényekkel prezentálja szerkesztője, írója nagy tudását. Feleségem és én élvezettel és örömmel olvastuk Tanár úr könyvét. Örömmel és szívből gratulálunk megérdemelt sikeréhez.”

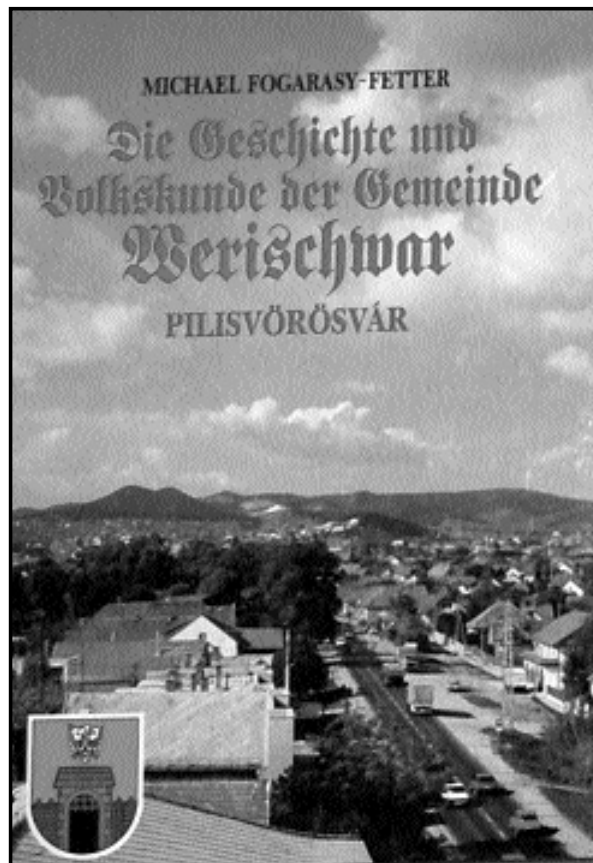
Franz Ferdinand Witzmann

Gerstetten

„...herzlichen Dank für Ihre interessante Chronik über unsere Patengemeinde Werischwar. Ich habe mich über Ihr Geschenk gefreut, und ich habe mir vorgenommen, es über die Feiertage eingehend zu studieren.“

Roland Polaschek Bürgermeister

A monográfia

Trier

„...Ich bin sehr, sehr froh über diese wunderbare Gabe, und ich spreche Ihnen meine große Bewunderung darüber aus, daß Sie ein so herrliches Buch trotz aller möglichen Schwierigkeiten zusammenstellen und herausgeben konnten: Nehmen Sie unsern herzlichen Glückwunsch! Besonders gefreut hat mich beim ersten Anblick die gute Ausstattung des Buches. Zuerst dachte ich, es sei

im Westen irgendwo gedruckt worden; dann aber fand ich auf der letzten Seite, daß die gesamte Herstellung in Ungarn erfolgt ist. Es ist ein gutes Zeichen, wenn in Ungarn ein deutsches Buch so einwandfrei herausgegeben werden kann.

Es ist in der Tat erstaunlich, welche Mühe und Arbeit aufgebracht werden mussten, um ein solches Buch von über 400 großen Seiten zu füllen. Das kann man natürlich nicht alles auf einmal lesen. Ich werde sicher oft darin blättern, mir diesen oder jenen Abschnitt genauer durchlesen, und mich dabei mit Ihnen und Ihren Landsleuten in Pilisvörösvár recht verbunden fühlen. Ich werde auch anderen Freunden, die an Ungarn und an den Ungarn-deutschen interessiert sind, Einblick geben...”

Heinrich Reuter

1995. február 14-re baráti beszélgetésre hívta meg a Községi Ház a Kisebbségi Önkormányzat és a Heimatverein a község vezetőit. Ezen kb. 40 fő jelent meg. Krupp László önkormányzati tag a monográfia megjelenésének körülményeiről beszélt, Grószné Krupp Erzsébet polgármesternő pedig méltatta a könyvemet. Utána néhány mondatban ismertettem németül a község betelepülési időszakát, majd megköszöntem az ünneplést.

A Nemzetiségi Kisebbségi Önkormányzat szép vázával ajándékozott meg, rajta a vörösvári címer Werischwar felírással.

1995 elején a polgármester asszony megbeszélést hívott össze a monográfia magyar nyelvű kiadásával kapcsolatban. Jelen volt Grószné Krupp Erzsébet, Manhertz Zoltán, Hargita Péter, Keszleri József, Uzsinger Ágnes és én. Határozat nem született. Elkértem a monográfia magyar nyelvű szövegét, azt átnéztem, és négyhetes munkával kiadásra előkészítettem.

1996. 08. 03.

Der Rucksack

Schon 20 Jahre schleppe ich einen Rucksack, der mit der Zeit immer schwerer wird. Darin findet man alle guten Taten, die ich unterlassen habe, obwohl ich sie tun wollte, bzw. sollte. Warum habe ich mit meiner Mutter nicht öfters gesprochen? Warum habe ich sie nicht öfters in ihrer kleinen Stube besucht? Warum habe ich sie nicht öfters gefragt:

„Wie geht es Dir?

Tut Dir nichts weh?

Bist Du nicht krank?“

Die Gedanken und Fragen wirbelten in meinem Kopf, aber Antwort kam nicht darauf. 20 Jahre warte ich auf Antwort, auf Auflösung... oder mindestens eine Botschaft... aber es kam nichts... alles ist still.

Trotzdem weiß ich, dass Du mir verzeihen hast. Dein ganzes Leben war ein Opfer... ein Opfer meinetwegen. Die Schmerzen hast allein getragen, und nie hast Du dich beklagt. Nur Deine Stube hat Dich in Deiner Einsamkeit weinen gehört. Warum Deine Tränen gefallen sind, das wussten nur wir beide. Aber wir sprachen nicht darüber. Wenn ich Dir was getan hatte, hast Du Dich in Deine kleine Stube zurückgezogen und hast alles, was auf Deinem Herzen lag, Deinem Gestorbenen verklagt.

Oft stehe ich vor Deinem Grabstein und spreche mit Deinem Foto. Du schaust mich an, Du siehst mich..., aber umsonst warte ich auf ein Zeichen, dass Du mir verzeihst.

Ich glaube und hoffe, dass Du ohnehin weißt, dass ich Dich sehr gerne gehabt hatte.

Der Rucksack ist voll... der Gewissenbiss macht ihn schwer.
Verzeihe mir und bete für mich!

Ich komme bald!

A községi önkormányzat felterjesztése nyomán a Pest Megye Önkormányzata meghívott az 1996. augusztus 16-án 10 óra 30 perckor kezdődő ünnepi tudományos közgyűlésre a Megyeháza dísztermébe. Itt Pest Megye Önkormányzata kitüntető díjainak átadása történt ünnepi műsor keretében.

Dr. Schmidt Géza, a Közgyűlés elnöke átadja a díjat

A kitüntetés szövege:

*„Pest Megye Önkormányzata
Pest Megye Művészetéért Díját
Fogarasy-Fetter Mihálynak
a megye kulturális életében kifejtett,
kiemelkedő irodalmi munkássága elismeréseként
adja át.”*

Budapest, 1996. augusztus 16.

*Dr. Schmidt Géza
a közgyűlés elnöke*

19. 08. 1996.

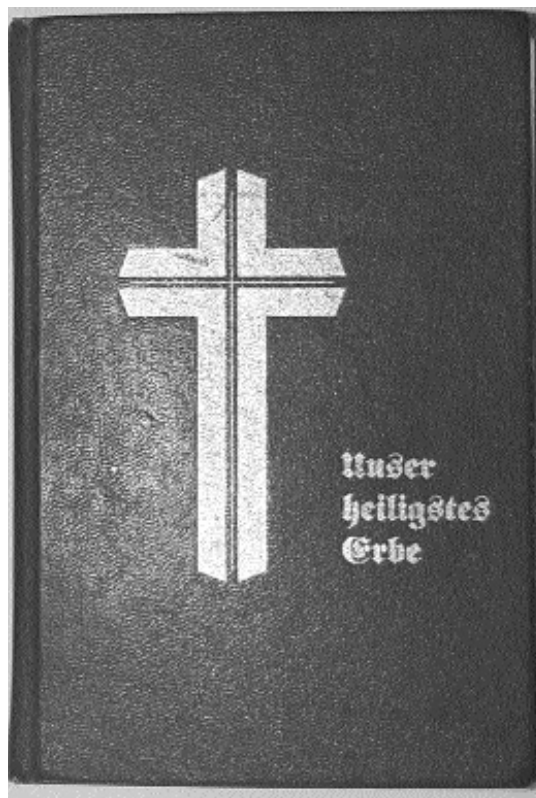
Zsolti heiratete heute Szilvia Bartl. Die bürgerliche Ehe wurde im Museumsgebäude geschlossen, die kirchliche Ehe in der Sanktiwaner Kirche. Die Hochzeitsleute (120) gingen zu Fuß in die Kirche. Der Schmaus wurde in der „Csali csárda” gehalten.

Nachdem ich mit Ibolyka und mit Szilvia getanzt habe, ließ ich mich nach Hause fahren. Ibolyka und Hajni tanzten bis 3 Uhr und nur danach kamen sie nach Hause.

Hajni, Fritzi, Thomas und Alexander sind am 20-sten nach Hause gefahren.

1997. január 31-én, Budapesten megszületett a kis aranyos, első dédunokánk, Szonja – Zsolt és Szilvia leánya.

1997 februárjában Gromon István pedagógus, kántor elkezdte a „Kirchengesangbuch” összeállítását. Ebbe a munkába Attila fiam is besegített. Az én feladatom a kiadáshoz szükséges pénz előteremtése volt. Bonnban lakó ismerősöm, Fritz Söhnle tanár segítségével sikerült 3100 DM összegyűjtése, s így megindulhatott az ima- és énekeskönyv szerkesztése és nyomdai kiadása.

1997. április 10-én kaptam meg dr. Réthy Zoltán községi orvos lányától az alábbi nekrológot, melyet apja 1976. szeptember 28-án mondott el anyám temetésén.

„Megszólalt a lélekharang, búcsúzásra hív bennünket, kik szomorúan álljuk körül virágokkal koszorúzott sírodat, kedves jó Mari néni. Búcsúzik Tőled a község, melynek fél évszázadon át hűséges szolgája, oszlopos tagja, egészségügyi dolgozója, a Vöröskereszt aktívája voltál. Búcsúznak az anyák, kiknek szeretett Mari nénije voltál. Mint segítő kéz álltál mellettük legnehezebb óráikban, búcsúzik a sok ezer, a bábanaplóba bejegyzett újszülött, aki ma már mind meglelt ember, sokan már öszülő fejjel állja körül koporsódat, s kiket Te segítettél erre a küzdelmes, de sok szépséget, örömet, szeretetet termő és teremtő, s az örök élet boldogságát ígérő földi életre.

Búcsúznak mi is, volt földi munkatársaid, kiknek példát adtál hivatásszeretetből, az áldozatos kötelességteljesítésből, a becsületes emberi magatartásból.

Tanúságot teszek, hogy hivatásában nagyszerű szakmai felkészültséggel rendelkezett. Tudjuk, hogy az emberpalánták sokszor már születésük előtt megkezdik a rendetlenkedést, és különböző problémákkal okoznak gondot anyjuknak, az orvosnak és a bábának, kiknek az a feladatuk, hogy ezeket a rendellenességeket idejében észrevegyék. Elmondhatom, hogy Mari néni a diagnózisokban sohasem tévedett. Két szót írt fel egy cédulára, egy küldönccel elküldte, hogy mire készüljek. Öröm és megnyugvás volt az ő nyugodt, hozzáértő segítségével dolgozni. Elmondhatom a búcsú percében, hogy nemcsak nekem volt ő munkatársam, de a jó Isten szándékát kutató keresztény gondolat szerint munkatársa a Teremtőnek is, aki azért teremtett embert, hogy benépesítse a földet és az örök boldogság országát. Nehéz fiatalsága volt, hamar özvegyiségre jutott. Egyedül nevelte fel fiát, de a jó Isten megengedte, hogy nyugdíjas éveit szerető családi környezetben tölthesse, s megkímélte a hosszas és fájdalmas betegségektől is. Példás emberi életet élt, s itt a sírnál elmondhatjuk, hogy mindenki tisztelte és szerette. Lelkét az Isten szeretetébe ajánlva vesszünk Tőle búcsút.

Kedves Mari néni, nyugodjál békében!”

Idős koromban néha a kétkedés vett erőt rajtam. Ilyenkor esti imámat azzal fejeztem be, hogy „Uram, add, hogy igaz legyen mindaz, amiben hiszek!” De amióta egy versben az alábbi sorokat olvastam, megnyugodtam:

*„Der Herr nahm meine Hand:
Geliebtes Kind,
nie ließ ich dich allein
schon gar nicht
in Zeiten der Angst und Not.
Wo du nur ein Paar Spuren
in dem Sand erkennst,
sei ganz gewiss:
ICH HABE DICH GETRAGEN.”*

Ezek a nyomok a homokban életem nehéz napjain és óráin elkísértek, és én mindvégig éreztem, hogy valaki fogja kezemet. Ezt éreztem, mikor a bunkeremet telitalálat érte, éreztem a kijevei pályaudvaron, mikor felvett a mentőautó, és éreztem, mikor 1943 februárjában, 42 fokos dermedt hidegben vánszorogtunk a hóval borított nagy orosz pusztaságon. Valaki fogta a kezemet, és én bíztam ebben a kézben.

*„Fogarasy/Fetter Mihály úr részére
Tisztelt Miska bácsi!*

Örömmel tájékoztatom arról, hogy Pilisvörösvár Nagyközség Önkormányzata 89/1997. (VI. 16.) Kt. számú határozatában felhatalmazott engem a helytörténeti monográfia magyar nyelvű kiadása érdekében történő szerződés aláírására, és olyan pontos fizetési ütemterv elkészítésére, amely 1998 májusáig lehetővé teszi a könyv megjelentetését.

A tárgyalások megkezdéséről, amelyet természetesen Uszinger Ágnessel kívánok folytatni, Önt is időben értesíteni fogom.

Segítő támogatására számítok.

Pilisvörösvár, 1997. június 17.

Üdvözlettel:

Grószné Krupp Erzsébet polgármester”

1997. június közepén az alábbi értesítést kaptam:

„Vitézi körlevél, Solymár, 1997. június 11.

*Nemzetes Asszonyok!
Nemzetes Kisasszonyok!
Nemzetes Urak!*

*Örömmel értesítem és gratulálok Vitézi Rendbe való felvételük
alkalmából.*

Kérem 1997. június 21-én reggel fél nyolcra a megjelenésüket

ESKÜTÉTELRE

*Solymár katolikus templomának főbejáratához. A fenti időre
pontosságot kérek.*

*v. Szilaj György
Pest megye vitézi hadnagya”*

1997. június 21. óta a Vitézi Rend tagja vagyok.

**A solymári templom, a vitézi eskü színhelye. Az előtérben Mits János,
Solymár község plébánosa, baloldalon a Vitézi Rend zászlója**

1997. szeptember 7-én mindazok, akik előzőleg már letették a vitézi esküt és akiket már felvettek a Vitézi Rendbe, ünnepélyes avatáson vettek részt a Budai Parkszínpadon. A kard által történt avatást Tabódy István vezérőrnagy (tábori püspök) végezte. Az istentiszteletet az erdélyi küldöttség vezetője, Tempfli József nagyváradi megyéspüspök celebrálta.

Az ünnepélyre, illetve az avatásra elkísért Hajnalka, Zoltán és Attila. A fényképet Attila készítette. Hajnalka erre az alkalomra jött haza, és egy hétig itt maradt a szülői házban.

Az ünnepségen a Himnuszot követően dr. v. Bercsényi Miklós üdvözölte a megjelenteket, majd Sinkovits Imre tolmácsolásában Vihar Béla „Egy katona megy a hóban” című balladája hangzott el. (A vers a doni visszavonulásban részt vettek földi kínjait eleveníti meg drámai erővel).

Tempfli püspök úr a vitézi szellem és erkölcs fontosságát és az egység szükségességét hangoztatta. A műsor végén Tabódy István vezérőrnagy karddal a vállra ütve felavatta az új vitézeket.

Az ünnepélyes avatás a Budai Parkszínpadon

A hét öt napján a Vásár téri iskolából hozzuk az ebédet. Amikor végigmegyek a folyosón, nem tudom megállni, hogy oda ne nézzek a falon függő tablóképekre. A tanárok és diákok fényképei emlékeket ébresztenek bennem. Mennyi minden történt ez alatt a 24 év alatt ebben az épületben, ezekben a termekben és ezeken a folyosókon. Ahogy végignézem az arcokat, szomorúan állapítom meg, hogy hányan nincsenek már az élők sorában.

Ennek az osztálynak is az osztályfőnöke voltam

Más változást is látok az épületen. Valamikor 1946 táján, amikor hazajöttem Franciaországból, a magyar címer az angyalokkal még a baloldalon volt. Aztán valaki az „elvtársak” közül parancsot adott a Szigetvári bácsinak, hogy verje le a címert. És ő leverte. Még láttam, amint a létrát odaállítja és elkezd „áldásos” munkáját. Nem bírtam nézni. Lehajtott fejjel mentem tovább.

Az eredeti címer fényképe alapján készült új címer most az épület jobboldalára került vissza. Reméljük, hogy ezt már nem fogják leverni.

1998 pünkösdhétfőjén ugyanúgy, mint már évek óta annyiszor, Szentivánon vettem részt a német misén. Feltűnt nekem, hogy szokatlanul sokan vannak a templomban. Miután felolvastam a Szentleckét és a könyörgést, még nem sejtettem semmit. De aztán egyik ámulatból a másikba estem. A mise végén Geiger atya a hívők felé fordult, és beszélni kezdett egy tanítóról, aki 50 évvel ezelőtt búcsúzott el a tanítványaitól, akiket nagyon szeretett. És most már tudtam, hogy miért vannak ennyien a templomban. Valaki megszervezte ezt a találkozást, és most jelen vannak a volt tanítványaim. Ezután a kántor, Neubrandt Ferenc énekelni kezdte azt az éneket, amellyel 1942. május 22-én a templom és az iskola közti téren az akkori osztályom búcsúzott el tőlem, mert másnap indultam a frontra:

*„Leise sinkt der Abend nieder
und das Tagwerk ist vollbracht;
will Dich Jesus, nochmals grüßen,
und Dir sagen: Gute Nacht!”*

Itt már nem tudtam visszatartani a könnyeimet. Sírtam, de ezt nem szégyelltem. Az ajtón kívül sokan köszöntöttek. Aztán autóba ültettek és elvittek a Tájházba, ahol ünnepséget rendeztek tiszteletemre. Az asztalokon pompás teríték és ételek, italok vártak bennünket. A volt tanítványaim Geiger atyát is meghívták. Jelen volt még a volt kántor, Gáttas József felesége, Erzsike, valamint Kállói Lajos és még sokan mások. Jólesett a szentiváni volt tanítványaim ragaszkodása és szeretete.

1998. július 1-jén Fogarasy Attilánét, a menyemet kinevezték a Vársár téri Német Nemzetiségi Általános Iskola igazgatójának. Boldog volt az egész család, de ugyanakkor aggódtunk is, mert arra gondoltunk, hogy ez a megbízás akkora feladatot ró Gabira, hogy káros lesz az egészségére, és a család is meg fogja sínyleni. Ámbár ki tudja? Lehet, hogy bírni fogja erővel, és a család sem fogja hátrányát látni.

A szeptemberi évkezdésen már ő mondta az évnyitó beszédet. Az ünnepség nagyon szép volt. Különösen az elsősök fogadása tetszett. A nyolcadikosok hatalmas tölcsért (Tüte) adtak át a kicsiknek. A tölcsérek tele voltak mindenféle finomsággal.

Hajni fia, Thomas megnősült a nyáron. Egy 56-os bécsi emigráns lányát, György Alexandrát (Mimit) vette el feleségül. Úgy hallottuk Hajnitól, hogy hamarosan nagymama lesz. Sőt, már azt is tudják, hogy Miminek fiúgyermeke lesz.

1998. július 8-án leköltöztünk az alsó épületbe. Zsolti nagyon szépen rendbehozta az épületet, és mi most a két szoba, előszoba, fürdőszoba, konyha részekből álló lakásba költöztünk. Új otthon kell megszoknunk. Fog ez menni? Mindenesetre megpróbáljuk.

[A felső épületet Zsolt kapta meg örökségül. A következő években átépítette – jelentősen kibővítve – a családjá számára. – a Szerk.]

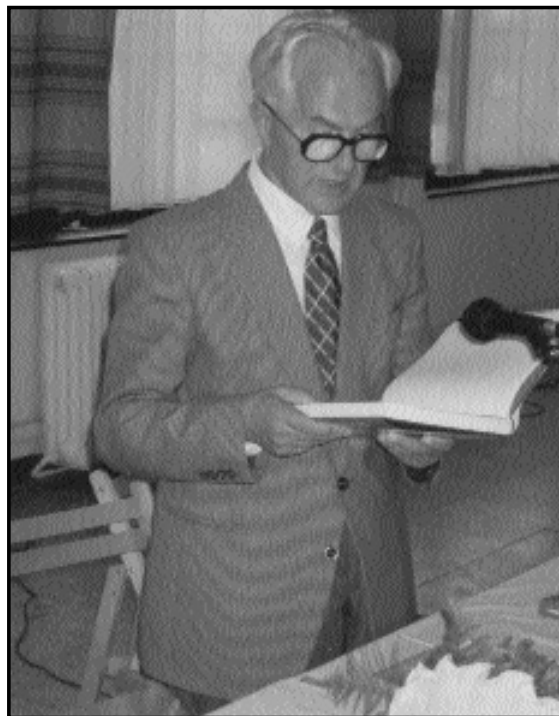
Ebben a házban éltünk 1943-tól 1998-ig. Ebben a sokablakos előszobában születtek a könyveim, és itt voltunk fiatalok

Új könyvön dolgoztam már hónapok óta. Sokak kérésére magyarul is kiadásra került Vörösvár története és néprajza. Grószné Krupp Erzsébet polgármester asszony támogatásával az Önkormányzat megszavazta a könyv kiadását. Uszinger Ágnes, aki a német nyelvű könyv létrejötténél is bábáskodott, elvállalta a magyar nyelvű könyv kiadását is. Az 1998-as esztendőben többször találkoztunk a szerkesztési problémák megbeszélésére.

Ősz lett, mire a könyv elkészült. 1998. szeptember 5-én jelent meg.

A könyv ünneplését a polgármester asszony szervezte meg. Megnyitójában arról beszélt, hogy most azok is megismerhetik Pilisvörösvár múltját és néprajzát, akik az előző kötetet nem tudták elolvasni, mert nem tudnak németül. Ezután Uszinger Ági a könyv elkészítésének történetét ismertette. Végül a polgármester asszony felkért, hogy beszéljek a könyvről.

Először is felolvastam a kötet előszavát. Ebben a szülőföldem iránti szeretetről írok, valamint arról az aggodalomról, melyet őszám, Christian Fetter érezhetett, amikor elő-

A polgármester asszonnyal és Uszinger Ágnessel

ször szúrta ásóját ebbe a földbe. Vajon hogyan akarta „idegen földön” családját eltartani, és virágzó mezőgazdasági kultúrát teremteni az új hazában?

Ezekről a gondokról beszéltem, és arról, hogyan érlelődött bennem a gondolat, hogy megírom az őseim és Vörösvár első német telepeseinek történetét és néprajzát. Ehhez sok segítséget kaptam azoktól, akik megérezték, szükség van egy ilyen könyvre.

Az alábbi cikkben megpróbáltam összefoglalni a rendszerváltozással kapcsolatos gondolataimat, de gyakran idéztem benne mások gondolatait is, így Hambuch Gézáét és Krix Györgyét. Szívesen olvasom mindkettőjük cikkeit a „Sonntagsblatt”-ban.

Gedanken nach dem Systemwechsel

Die Sprache ist die wichtigste Tatsache einer Minderheit. Wer seine Sprache verliert, verliert ein Stück Menschlichkeit, verliert an menschlichen Werten, und wird schließlich auch seine Nationalität verlieren. Meiner Meinung nach haben alle deutschen Familien Möglichkeit gehabt, im Familienkreise die Muttersprache zu üben. Leider ist das den meisten Werischwarern nicht gelungen, denn in den meisten Familien fehlten die Identität und das Wollen dazu. Ohne Mut und Wollen konnten die Werischwarer ihre Muttersprache nicht bewahren.

Aber nicht nur die Werischwarer sind schuld daran, sondern auch die Obrigkeit. „Die jüngste politische Entwicklung in Ungarn liefert den besten Beweis dafür, wie ungerecht die Geschichte sein kann. Während nach dem 2. Weltkrieg das Ungarndeutschtum kollektiv, auch der kleinste Mann verurteilt, verfolgt, bestraft, oft brutal behandelt worden war, wurden nach dem »Systemwechsel« in Ungarn nicht einmal die obersten Verantwortlichen des früheren Regimes zur Rechenschaft gezogen, im Gegenteil, sie besitzen auch weiterhin oft die wichtigsten Posten, während in der Lage der bisher Verfolgten keine Änderung eingetreten ist” – sagte in einem Referat Géza Hambuch.

Dass wir Ungarndeutsche am Leben bleiben und als Volksgruppe eine Zukunft haben, dazu brauchen wir ein starkes Wollen, denn ohne dieses Wollen gibt es keine Macht, die unser Deutschtum

retten kann. Wenn viele Hunderte, viele Tausende sagen, wir wollen Deutsche bleiben, dann müssen sie selber ihr Möglichstes dafür tun und müssen auch Anspruch darauf erheben. Nur so wird uns die Umwelt akzeptieren, und so können wir hoffen, dass der Staat und auch das Mutterland die erforderliche Hilfe und Unterstützung gewährleisten.

Ich kann diejenigen gar nicht verstehen, die sagen, sie könnten in den vergangenen Jahrzehnten (1945-1989) für ihr Deutschsein gar nichts tun. Deutsche Bücher lesen, deutsche Nachrichten zu hören, im Familienkreis die Muttersprache üben, konnten wir immer. Ausreden gibt es immer. Was wir nicht stark wollen, wird vernachlässigt. Auch heute wird es nicht erwartet, dass wir jeden Tag auf die Brust hauen und sagen: Ich bin Deutscher, das wäre genau so falsch, wie die übertriebene Zurückhaltung. Und ich sehe heute auch keine Gründe mehr dafür, dass wir uns nicht zu unserem deutschen Volkstum, zum Deutschtum bekennen.

Auch von der Obrigkeit erwarten wir eine weitaus bessere Minderheitenpolitik Ungarns. In den vergangenen 80 Jahren hörten wir im Namen der Minderheitenpolitik schöne Worte, Versprechungen, aber es blieben nur Worte und nichts, bzw. sehr wenig ging in Erfüllung, weil das wichtige Ziel immer die Stärkung der Assimilation war.

Wir müssen aufrichtig sagen: Wir kommen nicht weiter, wenn Ungarn seine Minderheitenpolitik nicht von Grund auf ändert, uns nicht jene Voraussetzungen sichert, die zu unserem Fortbestehen als Minderheit unerlässlich sind.

Ich denke vor allem an Schulen, an Lehrer, an gute Medien wie Rundfunk, Fernsehen, Zeitungen und andere Publikationen. Wir selber sollen entscheiden können, was für Schulen wir brauchen, wie und was an unseren Schulen unterrichtet werden soll, welche finanziellen Voraussetzungen dafür notwendig sind usw.

Ungarn kümmert sich sehr gewissenhaft um das Ungarntum im Ausland, um die Lage der Minderheiten im Inland kümmern sich wenige. Auch die Frage der parlamentarischen Vertretung muss recht bald gelöst werden.

Wenn man uns Ungarndeutschen das Vermögen zurückgeben würde, das man uns nach dem 2. Weltkrieg weggenommen hat, dann wären wir eigentlich in der Lage, mit diesen Werten eigene Schulen zu unterhalten, Lehrer auszubilden, Rundfunk- und Fernsehanstalten einzurichten, Zeitungen und Bücher herauszugeben, eine rege kulturelle Tätigkeit zu finanzieren usw.

Unser wichtiges Ziel ist und soll sein: Die Zweisprachigkeit in der Schule und im Familienkreis zu erreichen bzw. zurückzugewinnen. Eigentlich müssen wir unsere Muttersprache und unsere Identität zurückerlangen. In diesem Standpunkt dürfen wir nicht länger zögern.

Diesbezüglich können wir Hoffnungen hegen. Es liegt doch im Interesse Ungarns, dass die Deutschen hier Deutsche bleiben, die Slowaken Slowaken bleiben usw. Wenn Ungarn auch vor der Öffentlichkeit Anspruch erhebt, Ungarn außerhalb der Landesgrenze zu betreuen, Unterstützen zu dürfen, dann muss es doch auch für die hier lebenden Volksgruppen sein Mögliches tun. Für einen demokratischen Staat muss das vor allem eine prinzipielle Pflicht sein.

Es gibt mehrere Wege nach Europa, wohin sich auch Ungarn sehnt. Ein Weg führt bestimmt über die Menschenrechte, somit auch über die Minderheitenrechte. Und in diesem Europa wollen auch wir ein Plätzchen haben als Ungarndeutsche. Und unter dem Ausdruck Ungarndeutsche ist nicht zu verstehen „ungarische Deutsche“, sondern Deutsche in Ungarn.

Wir alle wissen, dass wir Jahrzehnte hindurch kaum Kontakte zum Mutterland hatten. Viele wissen sogar nicht, woher ihre Ahnen kamen. heute haben wir vielseitige Beziehungen zu Deutschland. Denken wir nur an die zahlreichen kommunalen, schulischen und kulturellen Partnerschaften, Verwandtenbesuche und offizielle Kontakte. Was an menschlichen Kontakten zu bewerkstelligen ist, das liegt an uns, den Bürgern hier und dort. Für besonders wichtig halte ich, dass die Jugendlichen dabei mitmachen. Unsere Kinder sollen Deutschland erleben. Der Ungarndeutsche, der heute Deutschland erlebt, kann sich stolz fühlen, dass

er Deutscher ist. Und dieses Gefühl brauchen wir zur Festigung unserer Identität.

Es liegt im Interesse Ungarns, dass die Deutschen in Ungarn bleiben. Es liegt auch genauso im Interesse Deutschlands, dass die Ungarndeutschen hier bleiben. Wir Werischwarer sollen unserer Stadt treu bleiben und nicht in die große Welt hinaus reisen. Hier wollen wir unsere Kinder treu zu unserem deutschen Volk und treu zu unserem ungarischen Vaterland erziehen. Wir sollen vor allem auf unser eigenes Wollen und Können setzen und unser Schicksal in eigener Hand halten. Wir sollen unsere Hoffnungen auf eine baldige Wende in Ungarns Minderheitenpolitik und unser Hoffen auf ein modernes und demokratisches Europa setzen.

Meiner Meinung nach gibt es momentan eine historische Chance für die Ungarndeutschen, eine Chance für die Zukunft.

Diese Chance zu nützen, ist unsere Pflicht.

1999. február 26-án megjelent a 3. könyvem „Akik itt hagyták lábuk nyomát – Die berühmten Werischwarer” címmel. Tizennégy vörösváriról magyarul, négyről pedig németül írtam. Az alábbiakban az előszót idézem:

„Egy régi mondás szerint: »Nem az a gazdag, akinek sok van, hanem az, aki sokat ad.« Boldog vagyok, hogy olyan vörösvári emberek kortársa és sorstársa lehettem, akik példát adtak mindnyájunknak, mert nemcsak a mindennapi munkájukat végezték legjobb tudásukkal, hanem ennél többet adtak Vörösvárnak; igaz példát adtak, hogyan kell embernek lenni.

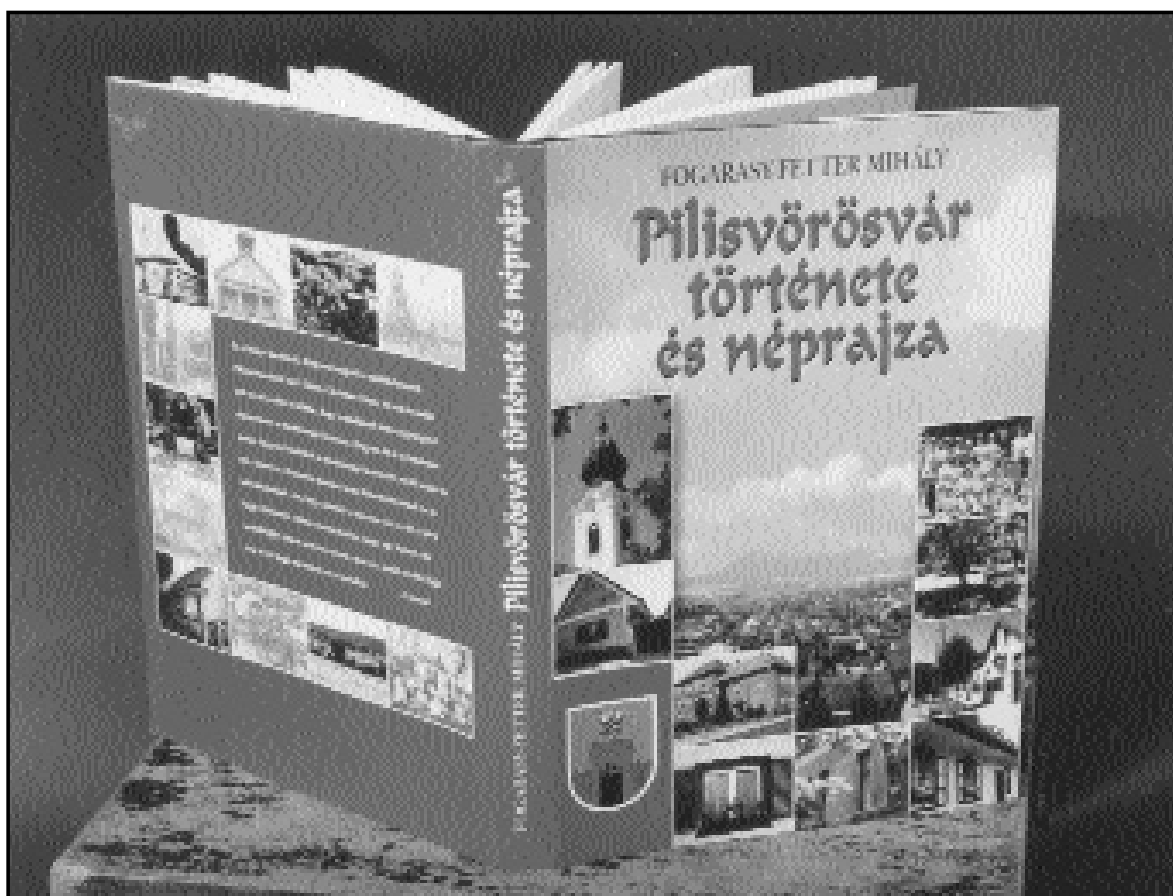
Életüket nem a meggazdagodás vágya éltette, hanem a másokon való segítség akarata vezényelte. Tanították, nevelték, segítették, gyógyították nemcsak testileg, hanem lelkileg is községünk lakóit, és költészetükkel, művészetükkel hírt és megbecsülést szereztek községünknek.

Fogadják szeretettel és tisztelettel ezt a megemlékezést azokról, akik örökre példaképeink maradnak. Ők azok, akik itt hagyták lábuk nyomát.

A szerző”

Kedves levelet kaptam 1999. március 14-i keltezéssel dr. Szekrényiné Réthy Évától:

„...Nagy örömet szerzett nekem azzal, hogy megajándékozott az »Akik itt hagyták lábuk nyomát – Die berühmten Werischwarer« című újabb könyvével. A fényképekkel együtt hálásan köszönöm. Vörösvár büszke lehet Magára, hogy fáradságos munkával először is népének történetét könyvben megjelentette, s most örökösen hagyja a községben alkotó számos ember életének és tevékenységének ismertetését.”

A monográfia magyar nyelvű kiadása

ÜZENET A MEGGYFA ALÓL

Levelet írtam az Élet és Irodalom szerkesztőségének. Miután választ nem kaptam, megőrzöm a levél szövegét.

„Tisztelt Szerkesztőség!

Az Élet és Irodalom 1999. április 2-i számának egyik cikkét megkésve találtam meg, most szeretnék rá reagálni. »Be nem fogadó nemzet?« címen Tímár György honfitársunk az alábbiakban reagált a MIÉP elnökének parlamenti beszédére (részletek):

»...nem a magyarság olvad majd föl hazája területén élő népcsoportokban, hanem ellenkezőleg, ő lesz a többieket magához idomítani képes elem, föltéve, hogy kerül mind a kirekesztésre, mind a beolvasztásra irányuló erőszakot.«

»...valamennyien tudjuk, hányféle nemzetiséget olvasztott az idők folyamán ekként magába a magyarság...«

»...Ha végignézzünk ezen a magyar ezredéven, nem is egy betelepítési akciórt regisztrálhatunk, köztük a létfontosságúakat, például a XVIII. században a svábokat, akik özönével áramlottak hozzánk, újjáéleszteti a török-letarolta és elnéptelenedett vidékeket. Magyarán: ez az ország lényegében befogadó ország volt mindig, kivéve talán csak a Holocaust időszakát, amely igazán nem emelte a 'magyar' név hírét, fényét...«

Először is arra kérem Tímár György urat, hogy ha nemzetiségekről beszél, akkor ne svábokról, hanem németekről beszéljen, úgy mint ahogy nem tótokról, hanem szlovákokról beszélünk és nem

oláhokról, hanem románokról. Egyébként a sváb szó etnikumot jelöl, melyet a 20. században előszeretettel pejoratív értelemben használtak.

A kirekesztés már a kuruc korban kezdődött. Mikor 1704-ben a kurucok kétszer is betörték a Dunántúlra, a községünkben 11 német telepest öltek meg.

A régi írások több halottról is beszélnek:

»... in den gewesten Krigs Zeiten
von den Kuruzen umb Unser weniger
Haab Undt Guth khomben, der
mehrter thail von denen
Untterthanen auch Umb ihr Leben,
die ybrigen... nichts als
das Leben daroun gebracht.«

(Archiv des Komitates Pest Instantiaepol. 1714.6)

Tarr László »A régi Váci utca regényes krónikája« című könyve 11. oldalán ezt olvashatjuk:

»... Garay Jánosnak, az írónak egyetlen bánata, hogy a Váci utcában igen sok a német felírás. A német cégtáblák a pesti magyar ifjúságnak valóságos céltáblái voltak. A fiatalok a német cégérű üzletekbe követ dobtak, arra pedig olyan szövegű üzenetet kötöttek, hogy a boltra 48 óra alatt magyar felirat kerüljön, mert különben az üzletben kő kövön nem marad.«

Széchenyi István 1848. november 27-én tartott híres beszédében nyomatékosan óvott az erőszakos magyarosítástól:

»...óvakodjanak honfitársaim, hogy a túlbuzgó magyarosítással a más hazai nemzetiségeket elidegenítve a német és szláv vasfazékhoz üssék a magyar cserépedényt, mert hamar törött cserép lesz a magyar.«

Elismerést és figyelmet érdemel Mocsáry Lajos 1858-ban Nemzetiség címen megjelent munkájában az alábbi vélemény:

»... A cél az legyen, hogy a magyarság és a nemzetiségek úgy éljenek egymás mellett, mint egy közös anyának a gyermekei. Ebből

következőleg a nemzeti sajátosságok ápolásába, a nyelvhasználatba, a kulturális tevékenységbe való beavatkozás erkölcsstelen dolog.»

Elítélte az 1848 előtti erőszakos magyarosítást, melybe beleértette a reformországgyűlések által elfogadott nyelvtörvények nemzetiségeket sértő és korlátozó szerepét is.

Az első világháborúig százával szűntek meg a német nyelvű iskolák. 1900-ban 120 ezer német lakott a fővárosban, és egyetlen egy német nyelvű iskolája sem volt Budapestnek.

Idézet a német nyelvű monográfiámból: »Die nach dem Ersten Weltkrieg entstandene politische und wirtschaftliche Krise nutzten die nationalen Regierungen aus. Sie schikanierten und erpressten die deutsche Minderheit, wo sie nur konnten. Alle Arbeiter, Angestellten, Lehrer, die bei staatlichen Institutionen wie Post, Bahn, Schule, Gemeindehaus, Bergwerk usw. einer gesicherten Arbeit nachgehen konnten, sollten sich (manchmal mussten sich) magyarisieren lassen. Sie mussten also ihren nicht ungarischen Familiennamen gegen einen ungarischen eintauschen. Damit wollte die ungarische Regierung dem kulturellen Aufschwung des Deutschtums entgegenwirken. Was man anstrebte, war eine vollständige Assimilation.«

Im Jahre 1946 wurden kollektiv 195.000 Männer, Frauen und Kinder aus dem Vaterland vertrieben und 60.000 Frauen und Mädchen sind nach Russland verrschleppt worden. Ez nem kirekesztés és erőszak?

Ilyen módon könnyű volt a nemzetiségeket a magyarságba beolvasztani. És ez sem emelte a magyar név hírét!

Így éreztem én 1999. május 5-én.

F.-F. M.”

Június 5-én az 1959-ben végzett A és B osztály 40. éves találkozására hívott meg. A találkozót az ABC bolttal szemben lévő Pfeiffer-féle vendégfogadóban rendezték. Pfeiffer Jani is ezekkel a fiúkkal végzett. Rajtam kívül jelen volt még Pajor Robi, Ömböli Attila és Bottlik Iván. A zenét Gátas Józsi és Pál Zoli szolgáltatták.

Mogyorósi Gábor a kezembe nyomta a mikrofont, és felkért, hogy indítsam el a találkozót. Váratlanul ért ez a felkérés, de nem tagadhatam azt meg. Ezért névsor szerint felkértem a két osztály volt tanulóit, hogy mondják el két perc alatt, hogy mi történt velük ez alatt a 40 év alatt. Ez elég rosszul sikerült, mert csak nálam volt mikrofon, ezért a beszámolókból alig lehetett valamit érteni. Megpróbáltam megmenteni a helyzetet. Ezért 5-6 tanuló „beszámolója” után egy-egy vörösvári viccet mondtam el. A hangos ováció arról győzött meg, hogy megértették, és tetszettek a tréfák, még a németül elmondottak is.

A két osztálynak kb. a fele jelent meg

1999 nyarán megérkezett a második dédunokám: Leander-Flórián Lerch. Június 6-án meglátogattuk Ibolykával Hajnit, hogy megismerjük unokáját, Thomas kisfiát. Ez azt jelenti, hogy 17-re szaporodott a Fogarasy család.

1999. július 3. Nyár közepén vagyunk, felhőtlen az ég, forróság kínozza a lakásban, és mi menekülünk a fák hűvösébe.

Már csak keveset dolgozom, mert gyenge vagyok, és hamar elfáradok. Most is, mint mostanában annyiszor, kihozom a nyugágyamat, s a nagy meggyfa alatt pihenek... néha el is alszom. Megöregedtem. Már

nehezen járok, kínozik az érszűkület, fáj a gerincferdülés is. A gerincoszlop csigolyái összecúsztak, s hat centivel kisebb lettem. A szívem néha nitromint-tabletta után „sóvárog”, és a nyelvemen újra jelentkezett a fehér folt. De a meggyfa alatt a nyugágyamban minden rendbe jön. Megszűnnek a fájdalmak, és jól érzem magam.

Zsolti unokám egyre szebbé varázsolja a kertet, Anikó pedig virágokkal díszít minden sarkot, még a fákon is virágkosarak lógnak. Az idén valamilyen betegség támadta meg a nagy meggyfát; nagyon sok elszáradt ág lóg lefelé... Sír a fa a meg nem termett gyümölcs után. Azt beszélnek, hogy savas eső ártott a fának. De hát akkor a diófának és a cseresznyefának miért nem ártott? Sose volt még ennyi dió, mint most. De valamilyen bajnak mégis lennie kellett, mert miért hullanak le a cseresznyeszemek beérés előtt? Miért szívja a fák nedvét ez a sok levéltetű? Permetezni már nem tudok, szegény fák magukra vannak utalva. Hacsak Zsolti unokám nem tanulja meg a kártevők elleni védekezést.

A garázs melletti diófa hatalmasra nőtt, és nagyon sok dió termett rajta. A kis diófa itt áll előttem, a nyugágyam szomszédságában. Körülbelül 10 éve történt, hogy a horvát rokonok a Tijanic család (Mirko és Dávorka) látogatott meg bennünket. A két gyermek, Albert és a kis Mirko is velük jött. Mirko, aki ötéves lehetett, azzal szórakozott, hogy a szilvafának felső ágait sorba letörte, és a kb. kétéves csemetediófát derékban kettétörte. Megpróbáltam a kettétört csemetét megmenteni. Sikerült, és most itt áll előttem négy méter magas hatalmas koronával. Sajnos csak oldalágai nőttek, nem nőtt főága. Egy év óta próbálgatok főágot nevelni. Az idén már úgy mutatkozik, hogy lesz belőle valami. Már 40 cm magas. Gyönyörű diófa lesz a már most is nagyon szép terebélyes fából.

És ott van a tamariszkusbokor innenső oldalán a kis cseresznyefa. Már három méter magas. Kár, hogy valaki az egyik ágát letörte. Megpróbálok egy másik ágat középre szoktatni.

A tamariszkusbokor utolsó oldalán is cseresznyefa áll. Ezt három évvel ezelőtt Wenczl Mihály beszemezte. Ki is hajtott az öt oldalága, de a középső főága vad maradt. Az oldalágak nemes termést hoznak, a főág vadcsereznyét termel. Manhertz Jani megígérte, hogy tavasz kezdetén beoltja korai cseresznyével a főágot.

Van még egy nagyon szép szilvafa is a kertben. A múlt hét elején az egész országon átvágató kegyetlen szélvihar meglazította a gyökereit, és már-már úgy látszott, hogy ki fog dőlni. A szélvihar erősödött, és az eső nem akart elállni. Gondoltam, megpróbálom megmenteni. Karókkal és deszkákkal támasztottam alá, és ma, július 3-án úgy néz ki, hogy meg fog maradni. Közben körtecsemetét és birsalmacsemetét is nevellek a diófa fölött és alatt.

A nagy meggyfa mellett, a fa gyökereiből újabb meggyfa nőtt ki, már szép termés volt rajta. Ahogy ma délután Cronin „A mennyország kulcsa” című regényét olvastam, levelek hullottak rám. Nem tetszik nekem ez a levélhullás. Valamennyi olyan színű, mint ősszel szoktak a lehulló levelek színeződni. Olyan érzésem van, hogy a nagy meggyfa tönkre fog menni.

Nézem a fákat a nyugágyamból, és a sorsukon gondolkodom. A ház előtti hatalmas germersdorfi cseresznyefa még abból az időből maradt itt, mikor a Kápolna utca még nem létezett, és ez a vidék a 100 évvel ezelőtti szőlősgazdák tulajdonában volt, és akkor itt még nemes szőlő termett. Anyám ezen a helyen vett telket, s akkor már itt állt ez a fa a csodálatos finom termésével. És most néhány éve pusztulni kezdett. Igaz, hogy ehhez a villanszerelők is hozzásegítették. Végül Heim Marci vágta ki a motoros fűrészével.

Ahogy így nézegetem a fákat meg az utca forgalmát... el is alszom. De csak röpké időre. Aztán a családra terelődnek gondolataim. Örülök, hogy már két dédunokám van: Bécsben a Leander-Flórián és Vörösváron a kis Szonja... Örülök, hogy mindenki egészséges és szombat-vasárnap a bécsieket kivéve itt látom őket. Remélem, hogy még sokáig nézegethetem őket örömmel és megnyugvással innen a meggyfa árnyékából.

1999. augusztus 27-én a zsámbéki katolikus tanítóképző évnyitóján arany- és gyémántdiplomák átadására került sor. Én is hivatalos voltam: gyémántdiplomám átvételére.

Gabi, a menyem, a gyémántdiplomával kapcsolatban megható ünnepséget rendezett a Vásár téri iskolában. Meghívta a volt kartársaimat, akikkel 1948 és 1973 között közös tantestületben tanítottunk.

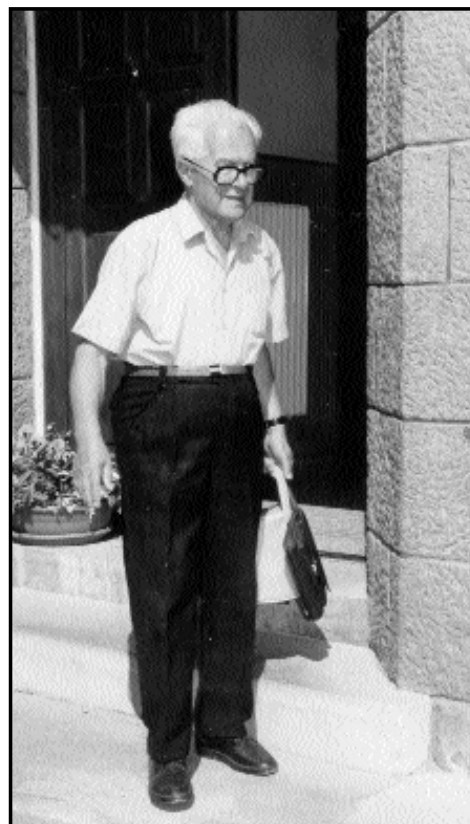
Ezt az ünnepséget, melyre sokáig fogok emlékezni, a szeretet tette felejthetlenné és örökké emlékezetessé.

Rövid köszöntőt mondtak: Botzheim István polgármester, Fogarasy Attiláné, az iskola igazgatónője, Müller Márton, a Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, valamint a volt kartársaim. A sok ajándékot csak segítséggel sikerült hazavinnem.

Ahogy a kollégák körében magam előtt tartom a Gyémántdiplomát, már erősen látszik, hogy megöregedtem. A tartásom meghajlott, a szemem két kicsi pont, és kontrasztként vidám ifjúság áll mögöttem.

Fotós Marika váratlanul fotózott le a Vásár téri iskola előtt. Kezemben jól látható a sárga színű éthordó. Az ebédet ugyan a gimnázium konyháján főzik, de áthozzák az iskola tanulói számára. Jellegzetes a jobboldali kép. Jól látszik, hogy erősen meggörbültem 83 éves koromra. Hiába mondják, hogy jól nézek ki, a fénykép nem hazudik, elmúlt a fiatalság, s hamarosan indulni kell a hosszú útra. Anyám és nagypapám 85 éves volt... Talán megkapom még azt a két esztendőt.

Minden ember boldog szeretne lenni. Talán éppen azért vagyunk boldogok, mert nem értünk el mindent, és nem is érhetünk el mindent, amire vágyódunk. Shakespeare egyik szereplője azért volt boldogtalan, mert az élet megadott neki mindent, amire vágyott. Szerencsétlenség és boldogtalanság, ha minden ölébe hull az embernek... mert akkor jelentkezik az unalom és a depresszió. Hiszen a boldogság ott keletkezik, ahol a küzdés adja az örömet.

Még 1999 őszén 450 példányban megjelent az „Akik itt hagyták lábuk nyomát – Die berühmten Werischwarer” című 3. könyvem. A képviselőtestület 300 ezer forint támogatást adott a könyv kiadásához.

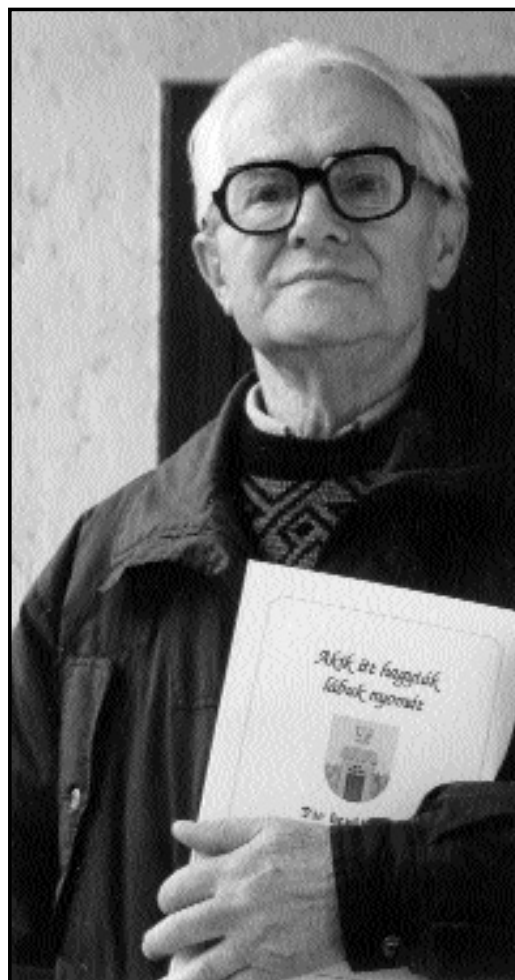
E három könyv örömben és kínokban született. Az anyag gyűjtése és megírása 20 évig tartott. Az elsőből 1500, a másodikból 2000 példány, a harmadikból 450 kötet jelent meg.

Mostanában már alig vagyok megbékélve magammal. Az arcomon egyre erősebben látszanak az öregedés jelei.

Ezt a felvételt legszívesebben eldobnám. De Pellényi Marika olyan szeretettel készítette a házunk ajtaja előtt, hogy kénytelen vagyok mégis megtartani. Egyébként is az öregedés jelei is hozzátartoznak az életünkhöz. A hiúságot 83 éves korban már mellőznünk kell. Nagypám ebben a korban még megoperáltatta a szemét (szürke hályog), mert el akarta olvasni a Volksblat-tot. Akkor láttam utoljára. Mikor ő meghalt (1945), én fogságban voltam Franciaország déli részén Elzász-Lotharingiában.

Akkor és ott találkoztam utoljára Markos Tibivel. Még most is borsódzik a hátam, ha eszembe jutnak azok az „elvtársak”, akik ott a táborban a szocializmus és a „felszabadítók” győzelméről tartottak előadást.

Július végén levelet írtam Csákánydoroszlóra, és érdeklődtem a régi 1939-es munkahelyem, Magyarbükös sorsáról. Július 31-én érkezett válasz.

Néhány sor a levélből:

„Örömmel vettem kézhez levelét, melyben szeretettel emlékszik vissza az itt töltött háború előtti esztendőkre, iskolájára, diákjaira. Az előtte volt esztendőben, 1938-ban egyesítették Nagycsákányt és Rábadoroszlót, s így lett Csákánydoroszló. Magyarbükös települést megszüntették, az ott lakókat elköltöztették, a házakat lebontották, kivéve egyet, amit a határőrség pihenőháznak használ 1980 óta. A bükösi domb aljában határlaktanyát építettek hozzátartozó tiszti lakásokkal, ahol ma is három lakásban hivatásos tiszthelyettesek és tisztek laknak. Legénység már nem szolgál itt, a helyüket határva-dászok foglalták el...”

A levél végén Kozó József igazgató látogatásra kér fel: *„...Ha meglátogatna bennünket, szívesen megmutatom a környéket és természetesen Magyarbükös területét is.”*

Ezen a nyáron csak júliusban volt lehetőségem a meggyfa alatti nyugágymban pihenni. Pedig mindig ezek az órák voltak számomra a legkedvesebbek. Ilyenkor gondolataim a messze elmúlt ifjúságom éveiben kalandoznak. Járom a bányatelepet, a játszadozó, focizó fiatalokat. Leginkább az eltűnt pékség melletti játszótér (bokrokkal volt kerítve), valamint a néhány fából álló kis liget vonzott. Innen gyűjtöttem egy csapatnyi gyermekereget és alkottam belőlük kiscserkész csapatot. Gondolataim a sok kiránduláson, táborozáson járnak... és visszasírom azt az időt.

Mint cserkész annyit jártam nyitott szemmel a természetben, annyiszor laktam és háltam a természet ölén, és annyiszor várt rám a rét és hívott az erdő...

1955-ben a Lepence-patak partján táboroztunk. Egy tábortűz után, mikor már az utolsó parázs is elhamvadt, s a gyerekek már mélyen aludtak a sátrak mélyén... egyedül ültem a tábortűz helyén gondolatimba merülve. Már éjfél felé járhatott az idő, de én csak néztem magam elé, le a messzi völgybe a Hold sápadt fényénél. Odalenn a Duna csillogott, s a Hold éppen most veri föléje ezüstből a hidat. Felizgatott képzeletem látja a túlsó parton a népek országútját. Traianus római légio-

náriusait, akik Aquincumból masíroznak Brigecio felé. Látom a partszegélyt egészen Dömösig... balra hátrább a Dobogókő, a Pilis büszksége emelkedik ki a sötét lombkoszorúból, és az éles Dunakanyarból Pilismarót házai látszanak, 30 ezer paraszt holtteste maradt ott a szekérvár romjai alatt. Itt több ember pusztult el, mint Mohács síkján... Közben Özséb atya jut eszembe, aki itt szedte össze a későbbi klastrompusztai szerzeteseket. Szinte látom a szőrcsuhába öltözött első „pálosok” remetei áhítatos magányát.

Jobbra Visegrád romjai láthatók. Az Anjouk és Mátyás dicsőségének képei rajzolódnak elém... hallom a fekete sereg dübörgő lépéseit... Hová tűnt a régi dicsőség?! ... A vár lábánál, mint valami széles ezüstszalag békésen hömpölyög a Duna, mintha semmiről sem tudna. Felfogta a királykisasszonyok arcát, éppúgy, mint a halászok árnyékát, akik most kötöttek ki a bárkájukkal a parton.

A Hold óriási felhőtengerbe tévedt, s az égről, a fákról és a víz tük-réről idevarázsolt csend némán üli meg a tájat.

A gyerekek alszanak a sátor mélyén (ők hivatalosan úttörők, de én cserkészeknek nevelem őket), és én örülök, hogy velük lehetek. A tábortűz, a sok ének és móka, játék elfárasztotta őket. Uram, vigyázz rájuk!

Néha eszembe jut az első tábor... 1937-et írtunk akkoriban. Pilisszentkereszt után rákanyarodtunk jobbra a domb felé, és egy erdő mellett ütöttünk tábort. Talán 15-en lehettünk... Szabó Pista, Gajdár Feri, Kollár Lali, Herczeg Rudi, Klecker Jóska... „Hol vagytok, ti régi játszótársak? Közületek csak egyet is lássak!...” Akkor még nagyon féltek az éjszakai őrségállástól. De férfiakká nevelte őket. Kollár Lali felnőtt korában a váci tudószanatórium igazgatója lett. A visegrádi tábor úttörői közül prof. dr. Manherz Károly, az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánja és Germanisztikai Intézetének igazgatója lett... és ma Karcsi kivételével valamennyien meghaltak már. Öreg koromban gyakran gondolok rájuk.

A cserkészlet és a tábori élet egész életünkre szórja ránk a hatásait, mely fiatal lelkünkre megannyi örömet és lelkesedést jelentettek. A cserkészlet egész életemre jó hatással volt. Öreg koromra úgy térek vissza emlékeimhez, mint szomjas vándor a friss forrásvízhez. Jó

visszaálmódni a múltat, visszatérni a régi emlékekhez. A mostani ifjúságnak ez hiányzik, nincs ilyen emléük. Kár! A lélek nélküli ifjúságnak sem múltja, sem jelene nincsen.

Ha majd valamikor sötétségbe veszik minden, mint ahogy elnyelte az est a mellettünk húzóó völgyet és a felfelé vezető ösvényt, ránk borul a csend, és mi vágyóóni fogunk egy kis fényre, melegségre és egy kis pihenésre.

De már nincsenek nagyszüleink, szüleink... már messze elhagytak bennünket... az emléük még itt van, de már csak emlékezni tudunk rájuk.

Annyit bolyongtam a nagyvilágban,
El is fáradtam a bolyongásban,
Most már megállok.

A meggyfám is elhagytott, alig van már levele... már alig ad árnyéket. Fekszem a nyugágyamban... és visszaálmódom a múltat, az ifjúságomat... mindazt, ami szép volt. Sokan bántottak... de megbocsátom. Várom a hosszú út végén az örök táborozást.

2000. október 14.

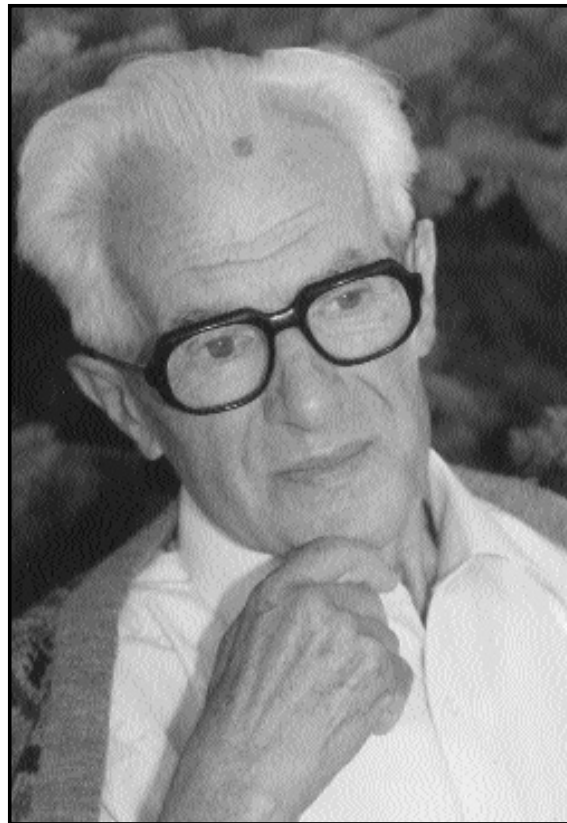
Napok óta azon gondolkozom, hogy hosszú életemnek volt-e értelme, volt-e haszna. Az alapot mindenesetre Ohmüllner Márton plébános és a cserkészlet adta meg. Nekik köszönhetem, hogy a legnehezebb körülmények között is ember tudtam maradni. Bár sokszor megvádoltak, elárultak, megaláztak, mégis képes voltam nekik megbocsátani. Igaz, elfelejteni nem tudtam.

És a világnézettel hogy állok? Hiszem, hogy létezik egy szellemóriás (Istennek hívom), aki öröktől fogva van és mindörökké lesz, ő teremtette egykor a mostani világot. Mert ilyen hatalmas természet, ilyen harmonikus elrendezés, ilyen állandóság a világ térbeli és időbeli rendjében bizony nem keletkezhetett előrelátó alkotó nélkül, nem maradhatott fenn évmilliókon keresztül erős vezetés nélkül, s nem haladna örökké a pályáján tapasztalt és értő kormányzó nélkül. A józan ész is

ezt mondja. Mindaz, aminek értelme van, szükségszerű, hogy értelmétől származzék. Az értelem pedig a belátó és bölcs természet sajátja. A bölcs és belátó természet pedig csak Isten lehet. A világ tehát Isten (aki öröktől fogva van és örökké lesz) alkotása, mivel értelemmel van felruházva, mely egyfelől irányítja, másfelől fönntartja. Ha pedig Isten a világ alkotója és fönntartója, akkor helyes és igaz a vallás: mert a mindenség alkotójának és atyjának kijár a megbecsülés és tisztelet.

Én csak közepes tehetséget kaptam, nem teremtetem világrengető alkotásokat. De amire képességet és tehetséget kaptam, azt embertársaim javára alkottam. Csak a jövő fogja eldönteni, hogy használtam-e a tanítói, a könyvtárosi és a nemzetiségünkért küzdő tevékenységemmel.

Ezzel befejezem életrajzomat. Ami ezután következik, az már előkészület a „hosszú útra”.

Epilógus

Fogarasy Mihály 2001-ben ismét kezdeményezte nevének megváltoztatását. Kérésére 2001. december 27-én a Magyar Köztársaság Belügyminisztériuma családi nevét Fogarasy-Fetter névre változtatta.

Névhasználat – évszámokkal:

- 1917. Fetter Mihály
- 1934. Fogarasi Mihály
- 1943. Fogarasy Mihály
- 1997. vitéz Fogarasy Mihály
- 2001. vitéz Fogarasy-Fetter Mihály

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihálynak három gyermeke, öt unokája és hat dédunokája született. Önéletírásának lezárása (2000. október 14.) után született dédunokái: 2000. november 16.: Petra – Fogarasy Zsolt és Bartl Szilvia leánya, 2003. június 12.: Molli – Fogarasy Zsolt és Bartl Szilvia leánya, 2004. július 26.: Loretta – Thomas Lerch és Alexandra György leánya, 2009. július 31.: Konstantin – Alexander Lerch és Elisabeth Wopienka fia.

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály halála előtt néhány hónappal, 2006. október 23-án magas állami kitüntetést kapott: a Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszttel tüntették ki.

2007. március 7-én hunyt el. Halálát egy korábbi betegségéből kiújuló rosszindulatú daganat (nyelvrák) okozta.

A város díszpolgárát Pilisvörösvár Város Önkormányzata saját halottjának nyilvánította. Temetésén 2007. március 13-án megszámlálhatatlanul sok ember vett részt és fejezte ki megrendültségét és gyászát.

A temetési szertartást Boros Zoltán plébános úr tartotta, a város nevében Gromon István polgármester mondott búcsúbeszédet. Dr. Hidas István német nyelven emlékezett meg az elhunyról.

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihályt szeretett édesanyjával egy sírban helyezték örök nyugalomra. Koporsójára és fejfájára – végakarata szerint – németül írták fel a nevét.

Felesége, Ibolyka alig egy évvel élte túl őt. 2008. február 26-án hunyt el.

Azóta együtt alusszák örök álmukat.

Fekete gránit síremléküket – a róluk készült fotóval – 2009 májusában állították gyermekeik.

Miska bácsi utolsó éveiben egy zöld műbörkötésű naptárba egyre reszketőbb kézzel verseket, bölcs mondásokat másolt be.

A legutolsó versrészlet Váci Mihálytól való:

*„Elcsitult a szív, mely értünk dobogott,
Pihen a kéz, mely értünk dolgozott.
Aki szeret, az soha nem feled, mert
Te túléled az őszt és a telet.
Számunkra te soha nem leszel halott,
Örökké élni fogsz, mint a csillagok.”*

Kitüntetései, címei, díszoklevelei

- Erdélyi Emlékérem (1940)
- Magyar Érdemrend Lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal (1943)
- „A szocialista kultúráért” kitüntető jelvény (1959)
- Oklevél az „Olvasó Munkásért” pályázaton elért I. helyezésért (1975)
- A Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatósága és a SZÖVOSZ Kereskedelmi Főosztálya oklevele a munkahelyi könyvtér-
jesztés eredményessége és az olvasáskultúra további fejlesztése
érdekében végzett kiváló munkájáért (1982)
- Díszoklevél – a Pest megyei könyvtárhálózat fennállásának 20.
évfordulója alkalmából – eredményes könyvtárosi munkája elis-
meréséül (1970)
- Tanítói aranyoklevél (1987)
- A Solymári Helytörténeti Társaság tiszteletbeli tagja cím (1988)
- A 945. sz. Patrona Hungariae cserkészcsapat örökös tiszteletbeli
parancsnoka cím (1993)
- Deutscher Soldaten- und Kameradschaftsbund in Bayern –
Verdienstkreuz I. Klasse (1993)
- Pilisvörösvár Nagyközség Díszpolgára (1993)
- Pest Megye Önkormányzata Pest Megye Művészetéért Díja
(1996)

- Vitézi Rend – vitézi cím (1997)
- II. Világháborús Emlékérem (1998)
- Ehrenplakette der Ungarndeutschen von Werischwar (1999)
- Tanítói gyémántoklevél (1999)
- Ehrennadel in Gold für das Ungarndeutschtum (2001)
- Tanítói vasoklevél (2005)
- Tanítói rubinoklevél (2006)
- Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszt (2006)

A Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszt

Művei

– Die Geschichte und Volkskunde der Gemeinde Pilisvörösvár/
Werischwar. Pilisvörösvár, 1994., Pilisvörösvár Nagyközség Önkor-
mányzata

– Pilisvörösvár története és néprajza. Pilisvörösvár, 1998.,
Pilisvörösvár Város Önkormányzata

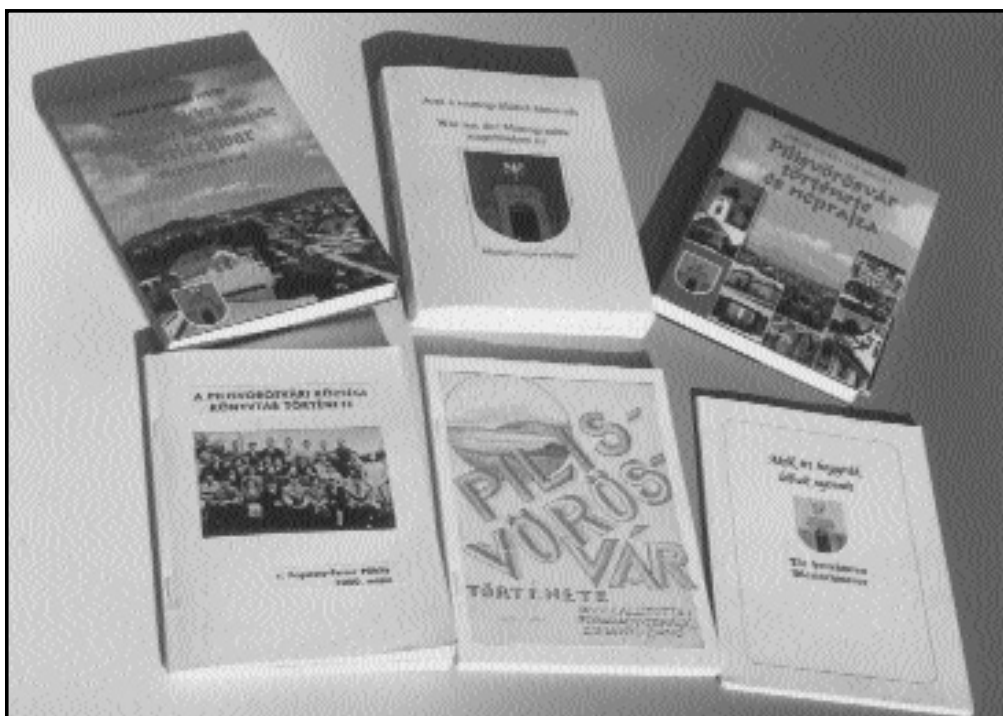
– Akik itt hagyták lábuk nyomát. Híres vörösváriak. Pilisvörösvár,
1998., Pilisvörösvár Város Önkormányzata

– Pilisvörösvár története 1945-1965 (kézirat)

– A pilisvörösvári könyvtár története (kézirat)

– Ami a monográfiából kimaradt (kézirat)

– Önéletrajzom I-II-III. (kézirat)

A hat általa írt és szerkesztett könyv

Önéletrajzának három kötete

In memoriam

Gromon István polgármester gyászbeszéde
vitéz Fogarasy-Fetter Mihály temetésén

Kedves gyászoló Család, tisztelt Jelenlévők!

Vitéz Fogarasy-Fetter Mihály, Miska bácsi koporsója mellett állva az első szavunk a köszönet és a hála szava kell hogy legyen. Köszönet egy hosszú életért, amelyet teljes hosszában a közösségi gondolkodás hatott át, s amelyben a magánélet és a közösségért való cselekvés mindig elválaszthatatlanul összefonódott.

1917. május 21-én született Pilisvörösváron, s alig öthónapos volt, mikor édesapja az I. világháborúban aknarobbanás következtében hősi halált halt. Így Miska bácsi apa és testvér nélkül, félárván nőtt fel. Az elemi iskola és a polgári iskola elvégzése után felvételt nyert a Jászberényi Tanítóképzőbe. Az ottani cserkészélmények egy életre kitörölhetetlen nyomot hagytak a lelkében. 19 évesen – frissen végzett, de még állástalan tanítóként – a Bányatelepen megszervezte az első kiscserkészcsapatot.

Háromévi álláskeresés után, 1939-ben az osztrák határ melletti Magyarbükksön lelkesen kezdett a tanítói munkához, de néhány hónap múlva behívták katonának. Kétéves szolgálatának letelte után nemskára újból behívták, s bő egy éven át tüzér felderítőként harcolt a fronton. 1942. december 28-án Voronyezs alatt, a „doni csizmában” megsebesült. Mire felépült, a front összeomlott, s Miska bácsit a nagyváradi hadapródiskolába vezényelték nevelőtanárnak. A hadapródiskolával

került Németországba, ahol amerikai fogságba esett. A fogság majdnem 1 teljes évig tartott.

1946 tavaszi hazatérte után két évig Pilisszentivánon tanított, majd 1948-tól itthon, a Vásár téri általános iskolában folytatta tanári pályáját. Kezdetben alsó tagozatos osztályokat, majd 20 éven át a felső tagozaton németet tanított. Amikor a cserkészmozgalmat betiltották, úttörőcsapattá alakulva folytatta az ifjúság nevelését: úttörőtáborokat és modellező szakkört vezetett.

A tanítás mellett 1952-ben, Dobó Károly iskolaigazgató kérésére átvette az akkor két éve működő községi könyvtár vezetését. Szívesen vállalta, mert – amint emlékirataiban említi – fantáziát látott benne, és a pénz is kellett a családnak. 1955-ben itt indította el a József Attila olvasómozgalmat, amelyből a 60-as években kifejlődött a „Könyvbarátok Köre”. Ez a kör néhány év után 100 fős tagsággal büszkélkedhetett, s a fiatal korosztály számára színvonalas programokat, művelődési és ki-kapcsolódási lehetőséget biztosított.

1965-66-ban Miska bácsi lelkesen szervezte a Fő út 82. szám alatti 200 m²-es új könyvtár felépítését. Az építkezésben a Könyvbarátok Köréhez tartozó fiatalok sokat segítettek. Az új, korszerű könyvtárban rohamosan nőtt az olvasók száma, s Miska bácsi jóvoltából mintegy második kultúrházzá nőtte ki magát. Ünnepi könyvhét, költészet napja, zeneiskolai hangversenyek, honismereti verseny, bábelőadás, író-olvasó találkozók, egyesületi összejövetelek váltogatták egymást.

1973-ben orvosi tanácsra Miska bácsi abbahagyta a tanítást, és főállású könyvtáros lett. 1978-ban, a könyvtárból ment nyugdíjba. Öt évvel később – 66 évesen! – könyvesboltot nyitott a könyvtár Fő utcai oldalán. Öt év múlva a könyvesboltot is leadta, s 71 éves korától minden idejét Vörösvár története, illetve saját családfája kutatásának szentelte. Honismereti Kört alakított, majd nemzetiségi családtalálkozókat szervezett.

Kutatómunkája eredményeképp 1994-ben (77 éves korában) jelent meg Pilisvörösvár története és néprajza című helytörténeti monográfiája német és 1998-ban magyar kiadásban. 1999-ben megjelent harmadik kinyomtatott könyve: „Akik itt hagyták lábuk nyomát” címmel.

További könyvei – „A pilisvörösvári könyvtár története” és „Ami a monográfiából kimaradt” – egyelőre kéziratban vannak.

Önéletrajzát Miska bácsi 2000. október 14-én zárta le, a következő szavakkal: „Ezzel befejezem életrajzomat. Ami ezentúl következik, az már előkészület a hosszú útra.” – Az előkészület hat és fél évig tartott: türelemmel hordozta a betegség és az öregedés testi-lelki terheit, rendezgette iratait és emlékeit, készült a halálra. Az előkészület most, néhány hónappal 90. születésnapja előtt ért véget.

Most, hogy Miska bácsi már elment, elmondhatjuk, hogy ő nemcsak tanár, könyvtáros és helytörténész volt, hanem példamutató ember is. Olyan ember, aki minden munkáját lelkiismeretesen, szorgalmasan és alázattal végezte. Fáradhatatlanul tanította az iskolában a német nyelvet, gyarapította, gondozta a könyvtárat. Sokan emlékszünk még arra, hogyan csomagolta saját kezűleg újságpapírba a kikölcsonzott könyveket, hogyan tűzte rájuk a gemkapcsot, és hogyan figyelmeztetett mindenkit arra, hogy a könyvekre vigyázni kell.

Halk beszédével, egyenes tartásával, komoly tekintetével önkéntelenül is tiszteletet keltett az emberekben. Kiegyensúlyozottság, önfelegyelem és mértéktartás sugárzott belőle. Olyan ember benyomását keltette, aki elfogadta sorsát, az emberi élet korlátait, a mindenkori adott helyzetet, és igyekezett kihozni belőle azt, ami tőle tellett. Mindig új és új célokat tűzött maga elé. Sem a külső társadalmi körülmények, sem az élet nehézségei, sem betegségek, sem korának előre haladása nem akadályozta meg abban, hogy tevékenykedjen, alkosson.

Optimista, nyitott ember volt: a nehézségek ellenére tudott örülni annak, ami jó, szép. Megvigasztalta a természet szépsége, egy virágzó meggyfa, egy igaz emberi szó. Szívesen beszélgetett mindenkivel. Szeretett kérdezni, és saját gondolatait is szívesen osztotta meg másokkal.

Hűséges ember volt. Egész életében ragaszkodott ifjúkori cserkész-társaihoz, tanítóképzős osztálytársaihoz, volt katonatársaihoz, iskolai kollégáihoz, barátaihoz. Rajongva szerette az őt egyedül felnevelő özvegy édesanyját, hűséges társát, Ibolyka nénit, gyermekeit és azok családját. Nagyon büszke volt unokáira, és boldogan gyönyörködött dédunokáiban.

De nemcsak kortársait tisztelte, hanem a múlt nagyjait, értékeit is. Megbecsülte vörösvári őseinket, nemzetiségi múltunkat és hagyományainkat. Szenvedélyesen gyűjtötte Vörösvár történetének minden mozzanatát: adatokat, képeket, dokumentumokat. Ugyanakkor magáénak vallotta és tisztelte a magyar történelmet, nemzeti példaképeinket, nagy íróinkat és költőinket is.

És tisztelte a Teremtőt is. Párbeszédben állt Istennel, hitt az örök életben, és igyekezett megtartani mindazt, amit a keresztény életről tanult. Folyamatosan számot vetett sorsával, önmagával, tetteivel, őszintén szembenézett hibáival és erényeivel egyaránt.

Miska bácsi mértékadó ember volt. Évtizedeken át ő volt a kisszámú helyi értelmiség egyik oszlopos tagja. Vállalta származását, küldetését, itthon maradt közöttünk, velünk és értünk élt és dolgozott a 40-es, 50-es, 60-as, 70-es, 80-as és 90-es években egyaránt. Felelősséget érzett és vállalt tanítványaiért, a falu egész közösségéért.

Munkásságát többször elismerték hivatalosan is: 1943-ban a doni harcokban mutatott hősi helytállásáért a „Magyar Érdemrend Lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal” kitüntetést kapta. 1959-ben a népművelés terén kifejtett kiváló munkája elismeréséül „A szocialista kultúráért” kitüntető jelvényt vehette át. 1971-ben a községi könyvtár „Kiváló könyvtár” miniszteri kitüntetést kapott. 1993-ban az önkormányzat „Pilisvörösvár Díszpolgára” címet adományozott Miska bácsinak. 1996-ban a „Pest Megye Művészetéért” díjat vehette át. 1997-ben felvették a Vitézi Rendbe. Végül tavaly, 2006-ban a „Magyar Köztársasági Érdemkereszt” bronz fokozatát kapta.

Miska bácsi a sok kitüntetés ellenére sem bírta el magát. 2000. október 14-én ezt jegyezte be önéletrajzába: „... napok óta azon gondolkodom, hogy hosszú életemnek volt-e értelme, volt-e haszna. Az alapot mindenesetre Ohmüllner Márton plébános és a cserkészlet adta meg. Nekik köszönhetem, hogy a legnehezebb körülmények között is ember tudtam maradni. Bár sokszor megvádoltak, elárultak, megaláztak, mégis képes voltam nekik megbocsátani. Igaz, elfelejteni nem tudtam. ...Én csak közepes tehetséget kaptam, nem teremtettem világrengető alkotásokat. De amire képességet és tehetséget kaptam, azt

embertársaim javára alkottam. Csak a jövő fogja eldönteni, hogy használtam-e a tanítói, a könyvtárosi és a nemzetiségünkért küzdő tevékenységemmel.”

Tisztelt Gyászolók!

Mi, akik most itt állunk Miska bácsi koporsójánál, tudjuk a választ ezekre a kérdésekre. Tudjuk, hogy a Csonka–Rübl–Hidas–Fogarasy-féle nagy generáció utolsó tagját veszítettük most el. Tudjuk, hogy Miska bácsi vörösvári emberek százainak, ezreinek gazdagította az életét. Tudjuk, hogy Miska bácsi kérdéseire a válasz: „Igen, volt értelme!”

Kedves Miska bácsi! Köszönjük munkádat, fáradságodat, küzdelmedet és tanításodat. Isten veled, nyugodj békében!

Michael Fogarasy-Fetter gestorben

Es ist schon wieder ein wertvoller, aufrichtiger Mensch von uns gegangen. Der aus Werischwar stammende Pädagoge, Bibliothekar und Heimatforscher Michael Fogarasy-Fetter ist am 7. März, kurz vor seinem 90. Geburtstag, gestorben.

Bei seinem Begräbnis am 13. März sagte Bürgermeister István Gromon: „Am Sarg von Michael Fogarasy-Fetter stehend soll unser erstes Wort das des Dankes sein. Dank für ein langes Leben, in dem sich das Privatleben und das Handeln für die Gemeinschaft untrennbar verflochten.”

Miska bácsi hatte ein volles Leben, das beispielhaft und anerkennenswert ist. Er machte den Eindruck eines Menschen, der sich mit seinem Schicksal, mit den Grenzen des menschlichen Lebens, mit der jeweiligen Situation abfand und versuchte, daraus immer das Beste zu machen. Er setzte sich immer wieder neue Ziele. Weder die äußeren gesellschaftlichen Umstände noch die Schwierigkeiten des Lebens, die Krankheiten und sein Alter hinderten ihn an seinem Schaffen. Er erwarb sich unschätzbare Verdienste u. a. bei der Bewahrung und Weitergabe der deutschen Sprache, Kultur und Traditionen.

Michael Fogarasy-Fetter erhielt 1936 das Lehrerdiplom, unterrichtete dann auch Deutsch, leitete die Pfadfindergruppe, gründete und leitete die Bibliothek in Werischwar. In den 60er Jahren organisierte er einen Literaturkreis und ließ viele seiner eigenen Publikationen in deutscher und ungarischer Sprache erscheinen. Er leistete einen großen Beitrag zum Ausbau der Partnerbeziehungen Werischwars zu Deutschland. 1994 wurde seine Monographie über die Geschichte und Ethnographie von Pilisvörösvár in ungarischer und deutscher Sprache herausgebracht und 1999 erschien sein Band, in dem die berühmten Persönlichkeiten seiner Heimatstadt vorgestellt werden. Michael Fogarasy-Fetter war einer der Initiatoren und lange Zeit hindurch auch aktiv Mitwirkender der deutschsprachigen katholischen Messen in Werischwar. Er organisierte jahrelang, wer an welchem Sonntag die Lesung halten soll und versuchte dabei mit Erfolg, die junge Generation einzubeziehen. Bei der Herausgabe des Gebetbuchs „Unser heiligstes Erbe“ (1997) spielte er auch eine besondere Rolle. Er hinterließ einige wertvolle Manuskripte wie z.B. Die Geschichte von Werischwar 1945 – 1965, Die Geschichte der Werischwarer Bibliothek und seine eigene Biographie.

Seinen Lebenslauf schloss er am 14. Oktober 2000 ab: „Damit beende ich meine Selbstbiographie. Was jetzt folgt, ist die Vorbereitung auf den ‚langen Weg‘.“ Diese Vorbereitung dauerte sechseinhalb Jahre lang: Er trug geduldig die körperlichen und seelischen Lasten seiner Krankheit und des Altwerdens, ordnete seine Schriften und Erinnerungen, bereitete sich auf den Tod vor.

Mit seiner Vielseitigkeit, Fachkompetenz und Intelligenz errang er die Anerkennung und Ehre seiner Kollegen, Schüler und Mitmenschen. Seiner humanen Verhaltensweise ist zu verdanken, dass er bei allen beliebt war. Er unterhielt sich gern mit allen und hatte für jeden einige gute, oft aber auch belehrende Worte.

Für seine Verdienste erhielt er zahlreiche Auszeichnungen: Ritterkreuz des ungarischen Verdienstordens (1943), Auszeichnung „Ausgezeichneter Bibliothekar“, Ehrenbürger der Stadt Werischwar (1993), Goldenes Diplom, Diamantendiplom, Eisernes Diplom,

Rubindiplom (2006) und Bronzenes Verdienstkreuz der Republik Ungarn (2006). 2001 bekam er die „Ehrennadel in Gold für das Ungarndeutschtum“.

Trotz der großen Anerkennung stellte er sich noch im letzten Absatz seines Tagebuchs die Frage, ob sein langes Leben Sinn und Nutzen hatte, ob er als Lehrer, Bibliothekar und mit seiner Tätigkeit für die deutsche Minderheit etwas Wertvolles für die Zukunft getan habe.

Lieber Miska bácsi, die Antwort auf deine Frage lautet: Ja! Du bereicherst das Leben Tausender Werischwarer. In deinem Leben warst du für uns wert und teuer, in deinem Tode bleibst du uns unvergessen.

Ibolya Sax

(Neue Zeitung 30. März 2007)

„Nur der ist in tiefster Seele treu, der seine Heimat liebt.“

(Theodor Fontane)

Zum 80. Geburtstag von Michael Fogarasy-Fetter

Das Leben ist kein freigiebiger Spender. Was es uns zum Geschenk gibt, dafür wird von uns nicht immer der schönste Dank ausgesprochen. Acht Jahrzehnte – ein volles Leben mit Freude, Erfolg, Hoffnungen und großen Enttäuschungen! Er stand nie auf den Schultern anderer, auch in der tödlichen Umklammerung des russischen Winters 1942, als er den Befehl bekam, mit seiner Aufklärungsabteilung jenseits des eingefrorenen Flusses Don eine „Zunge“ zu fangen. Mit Hoffnung dachte er an die so fern liegende Heimat, er wusste, die Stimmen der Weihnachtsglocken verkündigen Liebe und Frieden in der unmenschlichen Welt. Schwer verletzt, doch am Leben geblieben, bekam er das Leben das zweite Mal zum Geschenk.

Am 21. Mai 1997 wollen wir den engagierten Forscher und tiefen Kenner des Ungarndeutschtums, Herrn Michael Fogarasy-Fetter,

unseren „Miska bácsi“, mit Anerkennung und besten Glückwünschen grüßen.

Es war ihm nicht gegeben, gemeinsam mit dem Vater die Geheimnisse der Welt kennenzulernen. Der Vater starb bei der Kriegsmarine am Adriatischen Meer, während er eine Seemine entschärfen wollte. Die Mutter, die Hebamme war, und ihr Sohn blieben allein.

Die Grund- und Bürgerschule in Werischwar und das Lehrerseminar in Jászberény waren die wichtigsten Stationen seiner Jugend. 1936 konnte er das Lehrerdiplom in Empfang nehmen. Dann kam der Krieg. Als Kriegsgefangener musste er mehr als ein Jahr in Frankreich und Deutschland verbringen. Im April 1946 kam er nach Hause. Tief traf ihn die Nachricht von der Vertreibung der Ungarndeutschen. Er verstand: nichts war geblieben, nur die einzige Möglichkeit: die kulturelle Tätigkeit zu fördern, und die Sprache und Kultur des Ungarndeutschtums zu retten.

Zunächst war er 8 Jahre in der Sanktiwaner Schule tätig. Anschließend unterrichtete er, ab 1941, 24 Jahre lang die deutsche Sprache in der Werischwarer Schule. Die Dorfbibliothek, die er 1952 gründete und Jahr für Jahr mit neuen Bänden bereicherte, lag ihm sehr am Herzen. Die Geschichte hat der Menschheit an schmerzlichen und tragischen Beispielen bewiesen, wie enorm gefährlich die Bücher für die brutalen Machthaber sein können: entsprechend rigoros reagierte daher die Partei auf die Arbeit von Michael Fogarasy-Fetter: die totalitäre Staatspartei sah den in den 60er Jahren organisierten Jugendklub und die später in Leben gerufene Jugendbewegung mit den Namen „Bücherfreunde“ nicht gerne und verbot die Bewegung kurzerhand. Aber Michael Fogarasy-Fetter arbeitete wie besessen weiter.

Das Jahr 1971 war für ihn von großer Bedeutung und brachte ihm die verdiente Anerkennung: „seine“ Bibliothek gewann den Wettbewerb „30 Jahre – 30 Bibliotheken“. An seiner Monographie hat er mehr als 20 Jahre gearbeitet, jahrelang hat er Daten in den verschiedensten Archiven, Bibliotheken und an der Wiener Universität eingeholt. Mit strahlender Liebe sprach er über sein in Vorbereitung befindliches Buch, mit dem er versuchte, Brücken zu schlagen zwischen seinem Mutterland und Werischwar. Wer das Buch gelesen hat,

kann mit Sicherheit behaupten: ja, die Brücke, ein Wunderwerk in seiner Art, ist geschlagen worden, aber es gibt leider immer noch zu wenige, die sie bewusst begehen.

Wir wissen, welch' eine große Freude es für unseren Michael Fogarasy-Fetter hätte bedeuten können, wenn seine Monographie anlässlich seines 80. Geburtstages auch in ungarischer Fassung hätte erscheinen dürfen. Ja, in dieser Hinsicht hätte er ein besseres Los verdient! Ich weiß, er wird nie aufgeben, er wird mit großem Idealismus weiter daran arbeiten, dass er seine Monographie auch in ungarischer Übersetzung in die Hände des lieben Lesers geben könne. Wollte Gott, sein gerechter Anspruch ginge in Erfüllung.

In seinem Lebenslauf schreibt er: „Wer mich kennen will, der soll mich folgenderweise annehmen: Ich bin ein christkatholischer ungarischer Staatsbürger. Mein Vaterland ist Ungarn, ich liebe mein Vaterland und bleibe ihm treu, meine Trikolore ist die rot–weiß–grüne Fahne, meine Hymne ist die: Gott segne den Ungarn!... aber meine Nationalität, meine Muttersprache und meine Identität ist Deutsch!”

Lieber Michael Fogarasy-Fetter!

Bleibe noch viele Jahre Deinem Vaterland und Deiner Muttersprache treu! Die ungarndeutsche Volksgruppe braucht opferbereite Menschen, denn der Kampf für unser Ungarndeutschtum geht weiter.

Für diesen Kampf wünschen wir Dir, lieber „Miska bácsi”, an Deinem 80. Geburtstag alles Gute, gute Gesundheit, viel Kraft Deinem Privatleben und in der Arbeit für unser ungarndeutsches Volk und das gemeinsame Vaterland.

Imre Oláh

(Vörösvári Újság, 1997. május)

Zs. DOBOZY ERZSÉBET

Pilis szép vidéke

Fogarasy-Fetter Mihálynak

Rólatok nem egy költő énekelt,
ki itt, köztetek otthonára lelt.
Volt, ki továbbment, volt, ki itt maradt,
és volt, ki itt nyugszik a föld alatt.
És végül akadt egy író-tanár,
ki mindent megírt rólad, Vörösvár!
Több évszázados múltad, jelened,
egész életét szánta Teneked!
És milyen jó, hogy van egy Krónika,
olvashat városunk minden fia.
Az idő múlik, soha meg nem áll.
Marad a könyv, mit megírt a tanár.
Alapja ez a távoli jövőnek.
Régiek mennek és új idők jönnek.
Nemcsak a könyvért jár a köszönet;
az ifjúságért, akiket nevelt!
A jövőben is adja Istenünk,
ilyen kiváló tollú,
önzetlen szorgalmú
pedagógusaink legyenek nekünk!

Pilisvörösvár, 2005. 04. 15.

(Vörösvári Újság, 2007. március)

A szerkesztő utószava

*„S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen...”
(Ady Endre)*

Édesapánk 1995-ben kezdte legépelni önéletrajzát Erika típusú írógépével. Az önéletrajz utolsó bejegyzése 2000. október 14-ről származik. A pontosan 400 A/4-es oldalból álló kézirat rengeteg fotót tartalmaz, amelyeket édesapánk gondosan körülvágott és beragasztott a lapokra. Végül a kéziratot kék vászonkötéssel bekötötte. Három vaskos kötet lett a végeredmény. Az első elején ez áll:

Önéletrajzom
Leányom és két fiam részére (1995)

Az eredeti példányról édesapánk egy-egy fénymásolatot készíttetett nekünk. A nagyközönség számára nem tervezte a megjelentetését. Halála után a család azonban – kérésemre – úgy döntött, hogy az Önéletrajz általam sajtó alá rendezett és nagyjából egyharmadnyira lerövidített változatát publikussá teszi, remélve, hogy ezzel nemcsak édesapánk emlékét őrizhetjük meg, de példát is állíthatunk az Olvasó és az utókor elé egy tevékeny, erkölcsös, népét és hazáját őszinte hittel szolgáló, igaz ember életének bemutatásával.

Pilisvörösvár, 2009. november 1.

Fogarasy Attila

Fotóalbum

*„Be szép a régi kép, a tiszta,
Be szép volt a világon élni...”*

(Ady Endre)

DÍSZOKLEVÉL

FOGARASY FETTER MIHÁLY

okleveles tanító nek, aki nak,

Jászberényi Tanítóképző Intézet -ben

1936 év június hó 25 napján

HETVEN ÉVE

szerzett oklevele alapján közmegbecsülésre méltóan teljesítette hivatását, elismerésül ezt a

RUBINOKLEVELET

adja ki aZ

Apor Vilmos Katolikus Főiskola

Kelt Vác 2006. szept. 8 -n.

rektor
(főigazgató)

A. Tű. 1137/a I. sz. - Patria-Nyomda - 14539
Patria Nyomda Rt. (Fiz.: 5-7755)
Látta: MKM. részéről B. Gy. 1994. XI. 17.

Rubinoklevele

Feleségével 1978-ban

Feleségével és gyermekeivel 1978-ban

Együtt a család 1978-ban

Együtt a család 1985-ben

Fallenbüchel Antal temetésén 1995-ben

A vitézzé avatás után 1997-ben

Cserkészek körében 1990-ben

Szentiváni osztálytalálkozó 1994 júliusában

A díszpolgári cím átvételekor 1993-ban

A díszpolgári oklevél

A „Pest megye művészetéért” díjjal 1996-ban

**Grósné Krupp Erzsébet polgármester gratulál
rubinokleveléhez 2006. szeptemberében**

Az utolsó közös kép feleségével 2006-ból

**A Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszttel a kezében 2006 októberében,
Gromon István polgármester tisztelgő látogatásakor**

Temetése 2007. március 13-án

Síremléke a pilisvörösvári köztemetőben

A könyv létrehozásában segítséget nyújtottak:
Fetter Ferencné (a kézirat begépelése)
Német Nemzetiségi Általános Iskola (nyomtatás)

Külön köszönet Rásonyi Győzőnének,
Marikának a sok szép fotóért!

A könyv kiadását anyagilag támogatták:

Fogarasy család

Pilisvörösvár Város Önkormányzata

Tördelés, tipográfia:

Fogarasy Attila

Nyomdai munka:

B.E.S.T. Nyomda Bt.
(1037 Bp., III. ker., Bojtár u. 37.
Telefon/fax: 450-1945, 450-1946)

Megjelent 600 példányban.

